

UDK 502.1 + 501.09(55)

ISSN 03206094

ISBN 86-377-0167-1

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1987
2

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA ODZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 35	ŠT. 2	STR. 121-236	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1987
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

BORIS PATERNU, Zidarjev vstop v slovensko prozo	121
FRANC ZADRAVEC, Kranjčev gorenjski pripovedni cikel	139
JANKO KOS, <i>Stritarjev Zorin</i> in Dumaseva <i>Dama s kamelijami</i>	161
MARC L. GREENBERG, Prozodične možnosti v slovenskem knjižnem jeziku in slovenskih narečjih	171
GERHARD NEWEKLOWSKY, Lexikalische Übereinstimmungen im nordwestlichen Süd-slawischen	187

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

BOŽENA OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, Slovnica sodobnega poljskega jezika	211
JOŽE ISKRA, Zbornik o oblikovanju slovanskih knjižnih jezikov	217
VIDA RUS, Slovenistika v Romuniji	221
ERIC P. HAMP, Nekaj slovanskih glagolskih samostalnikov s *-t-	223
ERIC P. HAMP, K zgodovini slavistične znanosti II.	224
OTON BERKOPEC, Droben prispevek k trubaroslovju	224
JOŽE MUNDA, Bibliografija Franceta Bernika (Ob šestdesetletnici)	227

CONTENTS

STUDIES

BORIS PATERNU, Pavle Zidar's entrée into Slovene prose	121
FRANC ZADRAVEC, Miško Kranjec's Upper Carniola narrative cycle	139
JANKO KOS, Josip Stritar's <i>Zorin</i> and Dumas' <i>La Dame aux camélias</i>	161
MARC L. GREENBERG, The prosodic possibilities of Modern Standard Slovene and Slovene dialects	171
GERHARD NEWEKLOWSKY, Lexical parallels in northwestern South Slavic	187

REVIEWS — NOTES — REPORTS — MATERIALS

BOŽENA OSTROMĘCKA-FRĄCZAK, <i>Gramatyka współczesnego języka polskiego, T. II Morfologia</i>	211
JOŽE ISKRA, <i>The Formation of the Slavic Literary Languages</i>	217
VIDA RUS, Slovene studies in Rumania	221
ERIC P. HAMP, Some Slavic verbal nouns with *-t-	223
ERIC P. HAMP, Toward the history of Slavic scholarship II	224
OTON BERKOPEC, A marginal to Trubariana	224
JOŽE MUNDA, The bibliography of France Bernik (On the occasion of his sixtieth birthday)	227

Uredniški odbor — Editorial Board: France Bernik, Tomo Korošec, Jože Koruza, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede — Editor in Chief for Literary Sciences), Alenka Sivčič-Dular, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje — Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadravec.

Časopisni svet — Council of the Journal: Martin Ahlin, Drago Druškovič, Janez Dular, Andrej Inkret, Karmen Kenda, Boris Paternu, Jože Puhar, Jože Sifrer (predsednik — Chairman), Alenka Sivčič-Dular, Jože Toporišič, Franc Zadravec.

Odgovorni urednik — Editor: Franc Zadravec, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana.

Tehnična urednika — Managing Editors: Velemir Gjurin, Miran Hladnik.

Naročila sprejema in časopis odpošilja — Subscription and Distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo mag. Marjan Znidarič.

Natisnila — Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana. — 1000 izvodov — 1000 copies.

ISBN 86-377-0167-1

UDK 886.3.09-3:929 Slamnik Z.

Boris Paternu

Filozofska fakulteta v Ljubljani

ZIDARJEV VSTOP V SLOVENSKO PROZO

Pavle Zidar (1932) je že s svojimi prvimi deli (*Soha z oltarja domovine*, 1962; *S konji in sam*, 1963; *Sveti Pavel*, 1965) izrazilo zaznamoval izstop povojne slovenske proze iz idejnega shematizma in stilne konvencije. To je storil ob najbolj kanoniziranih književnih temah, kot sta bili tema upora zoper okupatorja in tema povojne nasilne socializacije vasi. Glavna sredstva njegove »singularizacije«, oz. postopki, s katerimi je odpiral novo razmerje do te tematike, so bili: uvajanje osebnega moralnega instinkta nasproti dogmatskemu (najprej z vračanjem k »otroški perspektivi«); poleg tega izrazilo osebno označevanje oseb in položaja s pesniškim jezikom oz. s primero in metaforo; in pa uvajanje jezikovne »polifonije« oz. »dialognosti« v pripoved.

Pavle Zidar (1932) is a prose writer whose earliest works (*Soha z oltarja domovine*, 1962; *S konji in sam*, 1963; *Sveti Pavel*, 1965) were a conspicuous indication that the postwar Slovene prose was withdrawing from ideological schematism and stylistic convention. Zidar's works treated the most canonized literary themes, such as the theme of the insurrection against the invaders and the theme of the postwar strong-arm socialization of the countryside. The chief means of his "singularization", i. e. the procedures by which he initiated a fresh attitude to these themes, were the following: introduction of a personal moral instinct in opposition to the dogmatic one (in the beginning, by returning to the "child perspective"); decidedly personal denotation of characters and situations by means of a poetic language, i. e. by simile and metaphor; introduction of language "polyphony" or "dialogism" into narration.

Pavle Zidar (1932) je vstopil v slovensko pripovedno prozo na izrazit in vznemirljiv način. Njegova prva knjiga novel *Soha z oltarja domovine* (1962) je ob svojem izidu nosila na sebi razmeroma malo znamenj proznega prvenca, pa še ta so se skoraj porazgubila pod sugestivno močjo nove in zelo osebne pripovedi.

Novost Zidarjeve proze ni bila poceni in ni bila novost lažje vrste, kar je takratna kritika opazila. Tu ni šlo za kakršnekoli nove slogovne ali umovalne konstrukcije. Prav nič literarno laboratorijskega ali glasno modernega ni bilo v tem pisanju in opaznost je vzbudilo z nečim čisto drugim. Zidar navsezadnje niti ni izstopil iz domače pripovedne tradicije, v njegovem zaledju je bilo čutiti Kosmača, Voranca, Cankarja pa še koga. Tudi tematika Sohe ni bila nova, vsaj v širšem pomenu ne, saj sta bila nemška okupacija in povojna socializacija vasi, ob čemer je začel Zidar, med glavnimi temami povojne proze. Znotraj teh dveh, že kar utrujenih tematskih krogov so potekale in se iztekale tudi vse najbolj vidne ideološke poenostavitve in z njimi vred slogovne onemoglosti pisanja. Zidar vsem tem napornim rečem ni obrnil hrbta, ampak se je napotil naravnost mednje opravljal svoj prevratni umetniški posel. To pa je pomenilo: sredi vsega starega in trdovratnega pogledati na stvari drugače in jih tudi povedati po svoje. Pri tem pa po svoji temeljni naravi ni bil pisatelj, ki bi zanj kaj dosti delala ali ga celo reševala literarna učenost. Pri njem je bilo vse odvisno od čisto osebne človeške moči in prvinkega pripovednega daru.

Zidarjev prvi pisateljski ukrep, ki mu je omogočil novo in drugačno videnje dogajanja iz okupacijskih let, je bila njegova odločitev za tako imenovano »otroško perspektivo« gledanja in dožemanja sveta. Postopek, ki se je v poznejši slovenski prozi z vojno tematiko uveljavil nenavadno močno —

spomnimo se samo Lojzeta Kovačiča, Marjana Rožanca, Petra Božiča ali Jožeta Snoja — in je dobro znan tudi v drugih sodobnih književnostih, je seveda eden izmed tistih, ki je omogočil odstranitev ideološkega shematizma, privajenega, priučenega ali narejenega v gledanju odraslih. Saj je predvsem otrok tisti, ki doživlja stvari našega sveta še zunaj ideoloških in drugih abstraktnih vzorcev mišljenja. Glad je zanj glad, ubijanje ubijanje in smrt smrt brez dodatnih idejnih ali zgodovinskih osmislitev in s tem razbremenitev. Literarna veda se glede tega rada ustavlja že pri Tolstojevi Vojni in miru in opozarja na mesto, ko pisatelj vključi v pripoved šestletno kmečko deklico Malašo, ki s peči čisto po svoje in zunaj zgodovine sledi usodnemu bojnemu posvetu Kutuzova z generali o umiku ali obrambi »svete prestolnice Moskve«. Vojaške poveljnike, ki se v imenu svojih idej in zgodovine prerekajo pred njo, doživlja samo kot ljudi pa nič drugega. B. Tomaševski je prav v takem uvažanju »otroške perspektive« odkril eno najbolj vidnih prenovitev v gledanju sveta, bolj točno, eno najbolj značilnih »singularizacij« ali osamosvojitve nasproti privajenemu in spluraliziranemu pogledu na stvari. In res, v Sohi si Zidar že na začetku, čeprav bolj mimogrede dovoli skozi otroške oči svojega spominjanja odpreti čisto netipičen in nenavaden, do kraja »singulariziran« in osamljen pogled na partizane: o njihovem početju na Mežaklji (spomnimo se Župančiča) šiharskim otrokom pridiguje jerebiški (= jeseniški) čudaški jehovec Joža, in sicer tako, da partizane pomeša v besedilo Lukovega in Matejevega evangelija in otroka naposled docela zmede in potegne v svoje čudno apostolstvo. Seveda je to samo še obrobna in humorna, vendar dovolj značilna zgodbica Sohe. Toda tudi njena središčna in zelo resna zgodba (*Der Feind hört mit*) o miniranju šole, ki ga po naročilu ilegalcev opravi skupina šolarjev, vendar s skrajno nesrečnim izidom, tako da so žrtve tudi otroci sami, je vključena v »otroško perspektivo«. Prvoosebna spominska zgodba je predstavljena skozi otroško dožemanje, ki je sprva še v območju običajne mišljenjske sheme pravičnega upora zoper okupatorje, po opravljenem atentatu in žrtvah pa se v otroku, ki je pri dejanju sodeloval, vse zavrti do občutka krivde. Njegova čustvena in moralna stiska zavzemata postopoma strašne razsežnosti in prerasteta določila zgodovine ter njenih utemeljitev smrti.

Otrokovo doživljajsko izkušnjo si je Zidar izbral za izkušnjo, ki je po eni strani docela in brez moči vključena v predmetno, družbeno in zgodovinsko danost odraslih, po drugi strani pa tej stvarnosti ni podrejena na njihov način. S svojo posebno čustveno, moralno in domišljijско občutljivostjo prerašča pamet odraslih. Najbrž ni naključje, da je celotno uvodno razmišljanje v Soho, postavljeno v prvo novelo z naslovom *Otrok*, namenil prav temu pojavu otrokove posebne ujetosti in posebne svobode. Pri tem pa je najbolj izpostavil moč otrokove domišljije in njene zmožnosti za preobražanje sveta in resničnosti, od koder je samo še korak v pesniško umetnost samo. Takole pripoveduje:

Pogovarjal sem se s samim seboj po ure in ure, ko pa je bilo pomenkov konec, je prišlo na vrsto drugo. Ogovarjal sem drevesa in vode, potem daljne vrste hiš, vse, kar je bilo odeto v molk. Kar me je le na moj način razumevalo, z mojimi besedami. Za vso to pisano družbo sem bil, kar sem hotel; bil sem, recimo, če sem preskočil jarek, kralj Peter II. Tedaj sem odložil zlato krono v rdeč žamet in se vrnil ponjo šele čez nekaj tednov. A glej, lastovke so jo ta čas obdale z gnezdom. Trije golčiči so prosili veličanstvo za milost. Nasmehnil sem se, saj mi je učiteljica povedala, zakaj moram biti dober s pticami.

In v povzetku:

Nič koliko preobrazb doživi otrok. Preobražal sem se v živali, v trave, v rože in celo v kamenje; bila me je sama moč... Pobral sem jih drugega za drugim, da sem občutil v dlaneh njih mrzle in prepirljive misli. Govorili so: igral se bo, v loku bomo zleteli v cilj in se morda razbili. Pa sem se samo spustil v praprot, jih razpostavil predse in nagovoril. Sprejeli so me z molkom. Dolgo smo se igrali družino, brate. In vsak mi je povedal, kako žalostno je biti kamen. Med praprotjo sem jim potem našel varen kotek s streho nad glavo.

Zidar ni pisatelj, ki bi »otroško perspektivo« uvažal kot zgolj literarno posebnost ali celo kot eksperiment. Z njo je bil povezan globlje in izkustveno, ne samo tehnološko. Saj gre za avtobiografsko spominjanje na lastno otroštvo, ki je bilo toliko mlado, da je vojno in upor doživelo predvsem kot pretres, kot travmo s posledicami za vse življenje. S tem seveda ni rečeno, da gre za natančne posnetke dejanskega dogajanja in doživljanja njegove vojne mladosti, saj pred nami ni spominski dokument, temveč pripovedna proza, v kateri je spominsko gradivo — z »otroško perspektivo« vred — podrejeno avtorjevi ustvarjalni domišljiji in fikciji, kakršna je bila in kot je delovala med pisanjem besedila skoraj dve desetletji pozneje. Poudariti kaže samo to, da Zidar tudi pri uporabi te »tehnike« ni avtor umovalne ali spekulativne, temveč predvsem izkušenske fikcije, kar sodi k temeljnim značilnostim njegove pisateljske narave. Njegovo pravo inspiracijsko izhodišče je osebna izkušnja in kadar se je tej svoji prvinski ozemljenosti poskušal preveč odtegniti, se njegovi prozi ni več dobro godilo.

In vendar ta njegova zemeljskost ni enostavna niti preprosta. Tudi je ni mogoče zajeti v meje tradicionalnega realizma.

Pot k več lastnostim Zidarjeve proze in k ustroju njene poetike nam pomaga odkriti prav njegova »poetika otroštva«, kot jo je z omenjenim razmislekom in nato s prakso razvil v Sohi z oltarja domovine.

Najprej je tu pojav Zidarjeve metaforizacije. V slovenski prozi ni pisatelja, ki bi bil tako iznajdljiv tvorec primere v prav vsaki označevalni in pripovedni situaciji. To je pripovednik, ki ne vzdrži dolgo v opisu stvari, ljudi ali dogodka; v naravi njegovega pisanja je, da v hipu preskoči v ostro označevalno primero ali podobo. In kaj je metafora — ali primera kot njen prvostopenjski del — drugega kot preobražanje stvari, bitij in sveta v samega sebe ali narobe, kar pa je v bistvu isto. Tako preobražanje je štel Zidar, kot smo videli iz uvodnega razpravljanja v Sohi, za privilegij otroštva in prvinske otroške moči nad svetom. Najbrž ima prav, le da pojmu otroštva v tem primeru kaže pripisati še neko širšo in trajnejšo človeško zmožnost. Ko je H. Bergson ugotavljal, da je bistvena lastnost človeškega govora metaforizacija, to se pravi prenos in zamenjava besednih pomenov — saj beseda po njegovem ni nekaj, kar bi se za vselej držalo stvari, ampak je pomensko mobilna — je za dokaz najprej posegel k otroškemu govoru, kjer je beseda še manj privezana in vsaka lahko pomeni tako rekoč vse. Toda tudi v jeziku odraslih se mobilnost besede ne neha. In toliko pomembnejše mesto ima metaforizacija v literarnem jeziku. Omogoča njegovo nenehno pomlajevanje in osvobajanje iz klišejev, avtorju pa dopušča osebno videnje in poimenovanje stvari, tako da je prav tu prostor za jezikovno »singularizacijo« prve vrste. Pesnik s pomočjo podob in primer odkriva in vzpostavlja nove pomenske zve-

ze med stvarmi, svet razdira in gradi na novo, če bi poslušali Župančiča. Ali kot meni D. Davidson: metafora povzroči, da ugledamo neko stvar v novi luči. Naj tu ponovim slikovito misel, ki jo je o tem zapisal Ortega y Gasset: »Metafora je največja moč, ki jo ima človek. Meji na čarovnijo in je kot stvariteljsko orodje, ki ga je Bog pozabil v notranjosti bitij kot raztreseni kirurg instrument v telesu operiranca.« Toda pomen metafore niti ni samo v osvobajanju jezika in osvobajanju osebnega razmerja do sveta. Je tudi v njeni posebni zmožnosti za uresničitev umetniške oz. estetske funkcije jezika. Jezik podobe in primere je zmeraj dvopomenski, saj temelji na srečanju in interakciji dveh pomenov, premega in prenesenega, kar jeziku omogoča dotok večjih in obenem gibljivih, odprtih pomenskih količin, torej večjo »energijo informacije«, lahko bi tudi rekli večjo ekspresivno ali izrazno »nabitost«. To pa je lastnost, ki je ni mogoče odtrgati od umetniškega oz. estetskega učinka, ne glede na slogovno ali nazorsko pripadnost besedila. R. Jakobsen je »primat poetične funkcije jezika« nad običajno sporočilno ali »referencialno funkcijo« spoznal prav v tem, da ne daje samo odtisa predmeta, temveč ga naredi dvopomenskega.

Zidarjeve metaforične preobrazbe so že količinsko tako opazne, da dajejo njegovi prozi poseben značaj, ki jo do neke mere povezuje s poezijo. Nekaj nam pove tudi to, da imamo opraviti z avtorjem, ki je svoj mladostni razglašeni svet najprej predstavil s pesniško zbirko *Kaplje ognjene* (1960) in predvsem s sredstvi dokaj zmogljivih podob. Šele nato je sledil odločen premik k prozi. Ta premik pa njegove prvinske metaforične tvornosti ni odstranil niti prekinil, samo vnesel je vanjo novo, nekoliko drugačno, bolj prozno usmeritev. Kaže se že v tem, da je prešel od čiste podobe k njeni opisni zgradbi — primeri, saj ta ohranja obe strani metafore v opisnem, se pravi v stavčnem razmerju, ki je kvečjemu skrajšano, ne pa razdrto.

Narava in ustroj Zidarjeve prozne metaforizacije bi zaslužila posebno študijo. Tu ne kaže poskušati kaj več kot nekaj začetnih opažanj. Prvo njeno značilnost bi se dalo odkriti v ostrini označevanja, ki temelji na presenetljivi razdalji med obema pomenskima členoma primere ali podobe, karkoli že uporabljaja. Oddaljenost in s tem napetost pomenskih polj, ki udarijo druga ob drugo in vstopajo v označevalno akcijo, je pri njem po navadi velika in presenetljiva in zato pogostoma sega v območje drastike in v smer groteske. Po tej poti so že zgodaj nastajale njegove nadvse izrazite označitve ljudi. Samo nekaj primerov: stric France se je »zarežal kakor žaga cirkularka«; Neža je »gluha kakor žlindra«; debela dolenjska kmetica Perkova je »pomežikovala kakor kokoš«; gostilničar Felicijan je »pretkan kakor divja trta«; silhueta zapite učiteljice Pandurke, zarisana v nočno okno, ima »špičasta ramena«, ki se širijo in ožijo »kakor razburjeni papigi«. Njen dnevni portret pa je tale: »V razred je prišla trda in docela temna v obraz. Sedla je na razmajan stol in brlela z očmi po razredu kot karbidovka«. Toda smer pomenskih preobrazb ali preimenovanj ni le ena in ne kaže samo v območje grotesknega. Nič manj tuja mu ni, čeprav je z njo bolj skop, tudi čisto nasprotna smer, ki vodi v tenkočutno poetizacijo. Opazen ostane prizor nesrečno osramočene revne šolarke — »nebesnosinje Anice«, ko jo surovost sošolcev spravi v obup: »Anica pa je še bolj nagnila vrat in se zazibala kakor makova glavica. Zamazano oblekico je potresel jok. Tako se jočejo samo deklice. Nerazčesana glavica je drhtela kakor perut.« Poleg otrok in živali je predvsem narava predmet

Zidarjeve lepotne amnestije sicer krutega sveta. Ali pa glasba: melodije iz klavirja zasliši, »ko da se utrinjajo drobci stekla, tisti s cerkvenega lestence«. Velik del njegovega primerjalnega gradiva je stvaren, že kar verističen in prihaja naravnost iz ljudske pogovorne drastike proletarsko kmečkega pokrepla in gorenjskega okolja, kamor je zasajeno avtorjevo otroštvo. Toda njegove primere ali podobe od tod zlahka poženejo tudi na ravnino ekspresionistično ubrane jezikovne kulture. Nekaj zgledov: »orgle so brnele kakor kačji pastirji«; »zemlja pod menoj je bobnela kakor ciganski boben«; »valovi strahu so zamleli po meni in gorel sem kakor sanjska prikazen«. O vlogi pesniškega preimenovanja nam nekaj pove tudi to, da se ta proza v svojih pomenskih konicah zmeraj izteka v primero ali podobo. Opis očetovega umiranja, ki ima osrednje mesto v celotnem spominjanju, se vzpenja v silovite označevalne primere. Naj zadošča prizor:

Stopil sem na klop: vse starke so klečale, posejane po kuhinji kakor krste. Mati je slonela ob očetu z njegovo roko v svoji. Nac je sedel na zaboji za premog, oče pa se je svetil kakor bog. Soj krstne sveče se je metal po njegovem obrazu kakor kača, obsedena od preganjalcev.

Tu spoznamo Zidarjev slog, že od vsega začetka zmožen velike sporočilne in umetniške zgoščenosti, uresničene s preimenovanji stvari v dodatne in globlje pomene. Nismo daleč od vtisa, da je prav v metaforiki ulovljiv globinski tloris Zidarjevega jezika pa tudi duha.

In vendar ta vtis ne zadošča. Z njim lahko ujamemo samo del resnice. Zidar najbrž ne bi tako odločno zapustil lirike in se ves predal prozi, če bi zanj lahko govorila samo metafora.

Njegova narava je poleg vsega osebnega, vase in k besedi sami obrnjene, zahtevala tudi širšo panoramo ali prizorišče izkustvenega sveta: to se pravi poleg sebe še množico drugih ljudi, drugih usod in drugih zgodb sredi razvidnega predmetnega, pokrajinskega, družbenega in zgodovinskega okolja. Šele sredi tega vsega se je lahko razživila njegova moč preobražanja. Tu pa se začenja razkrivati drugi, ne več pesniški, temveč prozni pol Zidarjevih izraznih zmožnosti. In tudi ta je izvedljiv iz njegove »poetike otroštva«. Če pazljiveje preberemo uvodno izpoved Otroka, vidimo, da je otroško zmožnost za notranje zbližanje s stvarmi, ki ga obdajajo, štel za izhodišče vseh preobrazb, za nekakšno prvo in neizogibno fazo ustvarjalne moči. (»Preobrazil sem se v živali, v trave, v rože in celo kamenje«.) Približati se nečemu, poenačiti se in preobraziti se v nekaj drugega, torej tudi v drugega človeka, njegov položaj, čutenje in tudi jezik, je bil zanj neizogibni del, tokrat k objektiviteti usmerjen del ustvarjalnih zmožnosti, od koder so šele lahko sledile svobodne preobrazbe uzrtega in danega. Tega dela Zidarjeve »poetike otroštva« ne kaže prezreti, saj pojasnjuje navzven obrnjeni, izkustveni, prozni pol njegove inspiracije in realistične fikcije, ki ni nič šibkejši od pesniškega, obrnjene k metafori. Najbrž ni potrebno poudarjati, kako široko panoramo različnih oseb, usod in zgodb vsebuje njegova proza že v svojem začetku, kaj šele pozneje.

Toda vse to bi bila lahko le epska količina, ki jo zmore vsako pridno pripovedno pero. Resnična moč se tudi tu kot v poeziji lahko meri predvsem z avtorjevo izrazno zmožnostjo, ki jo seveda v prozi dosega z drugimi sred-

stvi kot v poeziji. Moč proznega izraza je predvsem v jezikovni raznovrstnosti, ki jo obvladuje pisatelj, in ta raznovrstnost je neizogibna, če hoče tudi od znotraj ubesediti množico različnih oseb in njihovih življenjskih položajev. Seveda ob hkratni — opazni ali neopazni, vendar globinski — navzočnosti avtorjevega osebnega gledanja, urejanja in izražanja celote. Zidarjeva proza tudi iz tega zornega kota kaže izredne zmožnosti. Gre za pisatelja, ki ni več »ptolomejsko« zavezan enotnemu, lepemu, uglednemu in avtoritativnemu knjižnemu jeziku, temveč je na široko odprt zelo različnim socialnim, miljejskim in psihološkim plastem brezbrežne jezikovne resničnosti, vse od njene visoke literarne kultiviranosti pa tja do narečja, krajevnega govora, žargona in slenga z drznimi vulgarizmi vred. Tudi tu, kot pri metaforiki, njegova umetnost izražanja ne temelji več na estetski izbiri in predelavi jezikovne resničnosti, temveč na intenzivnosti označevanja, ki ji lahko služi vsaka in vsakršna jezikovna resničnost. Pri tem ima vodilno vlogo Zidarjeva velika zmožnost za fikcijsko poenačenje z drugimi osebami in njihovimi jezikovnimi položaji. Svojim osebami, skrajno različnim in v različnih položajih, zna zlesti tako rekoč pod kožo in govoriti skozi njihovo čisto njihov jezik. Toda tega ne počenja kot dokumentarist, na primer narodopisec ali jezikoslovec, ampak daje tujo jezikovno resničnost naposled skozi svojo osebno jezikovno formulacijo, ki se v resnici distancira od objektivnega govora in doživljanja oseb. Včasih dela to s humorjem, drugič z ironijo pa spet kako drugače in tako iz celotnega mnogovrstnega jezikovnega sporočanja oblikuje svoj osebni slog. Gre za izrazito jezikovno hibridnost, saj skozi navidezno eno jezikovno sporočilo govori v resnici več sporočil in več pomenov. Pred nami je tako imenovana jezikovna »dvogovornost« ali »dialognost«, s katero »orkestrira«, če uporabimo opazovalni instrumentarij odličnega raziskovalca prozne umetnosti M. Bahtina. Zidar je naravnost laboratorijski primer teh zmožnosti notranjega dialogiziranja med »jeziki« pripovedi. Zelo gibljivo »orkestrira« tudi z avtorsko besedo, ki ji včasih daje prostor čisto pri sebi, to se pravi na ravnini prave avtorjeve razdalje do dogajanja, zna pa jo premikati tudi v veliko ali popolno bližino nastopajočih oseb in njihovih jezikovnih položajev, od tod pa spet nazaj v razdaljo in ironijo. Pogostna je celo avtoironija in ta se zna poigravati z vsem, celo s tako resno stvarjo, kot je »otroška perspektiva«. Za primer bi lahko izbrali zgodnico o lastnem otroškem apostolstvu, ki ga je spodbudil čudaški jerebiški jehovec. Dana je v resnici skozi dvojno perspektivo, otroško in neotroško, ki prvo igrivo ironizira. V vsem tem se seveda kažejo prozne zmožnosti Zidarjevega jezika. Zmožnosti, ki jeziku dovajajo posebno pomenko nabitost, lahko bi tudi rekli stopnjevano energijo ali ekspresivno zgoščenost, ki je v službi umetniških učinkov. Tokrat so ti učinki doseženi po drugi poti, ne več po poti metafore.

Pri Zidarju gre potemtakem za svojevrstno in zelo izrazito spojenost pesniškega in proznega jezika, močnega z obeh strani, v jezikovni metafori in v jezikovni dialognosti. In prav s to svojo posebno razvito dvojnostjo je močno zaznamoval premik povojne slovenske proze iz tradicije v modernizem. Ta dvojnost pa je do neke mere določala tudi kompozicijo njegove proze, ki je tako begala literarno kritiko, saj je ni mogla ujeti niti v privajene okvire novele, povesti ali romana niti v znane vzorce poetične proze. Pustimo, naj gre za svojevrsten, teže določljiv in nenavaden spoj proze s poezijo.

Toda nobeden od omenjenih literarno strukturnih pojavov — niti otroška perspektiva niti metaforizacija niti jezikovna polifonija — sam po sebi ne omogoča spoznati Zidarjeve proze. Njihovo razkrivanje in usklajevanje je smiselno predvsem zato, da nam pomaga prodreti v idejno in duhovno jedro, ki je zadaj in ki preko le-teh in z njimi deluje kot glavni del literarnega ustroja. Pri Zidarju, ki je izrazito vsebinski in izpovedni avtor, je ta pot raziskovanja bolj utemeljena kot kakšna druga in bi naposled morala voditi tudi k njegovi biografiji, ki jo sodobna literarna veda morda že nekoliko predolgo zanemara.

Duhovni svet, na katerem temelji njegova proza, ima znatne razsežnosti in ni enostaven. Že dosedanja »formalna« opazanja so pokazala, da se njegova fikcija giblje med skrajno otipljivo, stvarno, veristično življenjsko empirijo in njeno relativizacijo ali celo razpustljivostjo, sredi katere naposled lahko zavladajo čisto osebna domišljija in njena brezmejna moč preobražanja sveta. Ena in druga skrajnost pomenita pravzaprav nekaj istega, če poiščemo njuno zvezo in odvisnost: gre za izpad notranje urejevalne sile — idejne, ideološke ali metafizične — ki bi vzpostavljala zanesljivo ravnotežje med brezbrežno izkustveno resničnostjo (objektivne ali subjektivne vrste) in njenim kakršnimkoli trdnim središčnim smislom, ki bi vanjo vnesel neko smotno izbiro, red in varnost. V bistvu gre za duhovno destabilizacijo, za notranjo razvezanost, ki ne more drugače, kot da do kraja odpre svet z obeh koncev, s strani brezbrežne objektivne in brezbrežne subjektivne empirije. Seveda to ni ves Zidarjev duhovni svet, je pa tisti njegov vsebinski del, ki ga ni mogoče prezreti in pomeni neko njegovo zelo določujoče jedro.

Toda prav tu se stvari začenjajo zapletati in obračati v nastajanje in delovanje drugega, nasprotnega duhovnega jedra. Tistega, iz katerega naj bi posvetil neki temeljni smisel, pognala urejevalna moč, se pokazala smer in na koncu morda varnost človekove usode, morda celo smotrnost zgodovine.

Kot je mladi Zidar po eni strani pognal v slovensko prozo šestdesetih let močan val duhovne destabilizacije, tako je po drugi strani že hkrati in ne šele po izživetju nihilizma odpiral nove iskatelske možnosti. Zato se tudi ni napotil k nikakršnim skrajnim oblikam modernizma, čeprav je imel nekatere pogoje zanj.

Njegovo iskanje duhovne trdnosti ali vrednostnega središča sveta je že v svojem začetnem zagonu elementarno in v svojem gibanju neustavljivo. Je zunaj statike in ima zato dobre pogoje za umetniško uresničitev. Saj se ne ustavi pri nobenem najdenju, v nobeni dokončni idejni shemi ali doktrini, ostaja iskateljstvo in transcendiranje odprte vrste. Samo tako lahko ohranja sposobnost, da življenja ne zožuje in ne pohablja, ampak z odprtimi očmi zre v brezup in lepoto človeške resničnosti. Taka stanja pa tudi jeziku dajejo široke možnosti in gibljivost v več smeri. Postaje njegovega iskanja so tudi postaje izgubljanja in samo kadar zaide s te svoje naporne poti in poskuša počiti v kakšnem idejnem vzorcu znane vrste, mu moči poležejo in zaškriplje pero. Na tej dovolj pogumni poti je najprej zavrgel obrazec uradne politične in moralne sheme, ki pisateljsko res ni mogel biti tvoren. Otroška perspektiva je bila v njegovih prvih novelah učinkovito sredstvo za brisanje ideološkega shematizma in za povratek k nekakšnemu začetnemu in nedolžnemu gledanju na ubijanje ljudi. Seveda to nedolžno gledanje v resnici ni bilo čisto nedolžno ali nevedno, ampak je poleg vsega drugega pomenilo tudi

vračanje k pogledom, ki so imeli svoje korenine v območju krščanskega miselnega sestava, doživljenega in sprejetega še v otroštvu.

Zelo razločen in izdelan spopad s povojnim mišljenjskim shematizmom se je pokazal v noveli *Bog daj sreče* na koncu Sohe. Svojega avtobiografskega mladega učitelja, ki se oprta s političnimi brošurami in z veliko aktivistično voljo napoti v povojne dolenske hribe spreobračat ljudi in vaško bedo, vodi po donkihotski poti od poraza do poraza strmo navzdol vse do strašnega razkritja dejanske resničnosti. Že ko se prvič začuti čisto samega sredi zaostale »ledine«, ki naj bi ji pomagal v svetlo prihodnost, ga notranji čut zanese na rob dvoma:

Tiha jesen se je že prikazovala izkušnemu očesu. Bukovje je rumeneo in rdelo, kakor velik plamen se je nagibalo k meni. In nad njim je že stal ogromen škrlat neba. Z vinogradov je prihajala neznana slast s tihim večernim vetrom. Ganjen sem se pomikal v to podobo. Bilo mi je žal, da jo naskočim z brošurami.

Misel je prispela v položaj, ko se jasno zave nezadostnosti svojega, napada sveta »z brošurami«, saj začuti svet kot nekaj, kar sega daleč čeznje s svojo lepoto in tesnobo vred. Smer Zidarjeve transcendence, ki se tu sproži, je narava in neka njena globlja, nedefinirana bit. Toda kmalu lahko spoznamo, da se Zidarjev panteizem, če se odločimo za to približno ime, močno razlikuje od mnogih drugih variant modernega panteizma, ki živijo v sodobni slovenski literaturi, posebej še v poeziji. Narava in bog pri njem nista samo skladna in harmonična, ampak pogostoma tudi sprta, razlomljena in gibljiva v več smeri.

V teh zapletenih duhovnih plasteh Zidarjeve proze pa nam spet pomaga najti orientacijo njegova »poetika otroštva«, kot se razkriva iz Sohe. Najprej lahko opazimo, da se v otroškem doživljanju oz. sedanjem avtorjevem spominjanju nanj, v vseh skrajnih položajih, ki so zmeraj znova velike duševne stiske, pojavlja stik z nekim nadčutnim vrednostnim središčem, ki ga domišljija vidi in čuti kot boga. Do tu reči niso nove, saj bi jih lahko našli tudi v tradicionalni in celo stari klišejski prozi. Opazne in zanimive postanejo zato, ker se ta Zidarjev bog nenehoma izpreminja in dobiva čisto različne duhovne obraze. Značilno je že to, da prav tako kot partizane tudi boga otrokom najbolj sugestivno predstavi zmedeni jehovec, tako da gredo scela za njim in si med seboj razdelijo le še apostolska imena. Tudi podoba boga je torej že na začetku singularizirana in vržena iz privajenega gledanja, čemur seveda doma sledi huda kazen, kot jo otrok doživi zmeraj, kadar prekrši ustaljena pravila. Naslednja in resnejša stiska, ko je po krivem obdolžen kraje, ga pahne v novo in spet drugačno srečanje z bogom. Tokrat se mu bog sam — tisti pravi in ne stari, ki visi na steni in ga je s svojo otroško suverenostjo že čisto odstavil — mirno pusti nagovoriti k divjemu maščevanju nad hudobnimi ljudmi, celo nad trdim očetom. Tudi pozneje in vsakokrat se podoba tega nadbitja izpreminja. Jožev bog je tak, Drejčev drugačen, bog starih pobožnjakaric spet čisto svoj in bog nemškega duhovnika prav nič podoben bogu preganjanega slovenskega duhovnika Gulda. Zagnanemu vaškemu aktivistu pa je bog samo dim, kolikor se ne prenaredi v privid prihodnje družbene sreče. Povedano naravnost: »Bog... je podoba nas vseh... Mozaik, mozaik usod je Bog.« In vendar imata v tej Zidarjevi demokratični galeriji bogov, ki pravzaprav ne izključujejo nikogar in ne zavržejo nič člo-

veškega, glavno in najbolj resno besedo dva boga: eden je materin, drugi očetov. Globoko različna in sprta med seboj delujeta vsak po svoje in se kot dve temeljni in usodni gibalni polasčata otrokovega duha. Zidar ju postopoma scela prenese v duhovni ustroj svoje zgodnje pa niti ne samo zgodnje proze. Najprej je tu materin bog, ki je tenkočuten, vendar katoliško strog in cerkveno pravoveren, do kraja poslušen cerkvenemu pastirju. Sprva je otrok na materini strani, ker kot ženska zna bolj odpuščati, in skoraj sovražen do očeta, ki je trši. Pozneje se njegov odpor obrne v drugo smer, proti materini pravovernosti in na stran očetove heretične, brezbožno usmerjene religioznosti. Tu nekje bi kazalo iskati prve in močno določujoče vire Zidarjeve duhovne dinamike. In če bi zanje iskali še globlji slovenski kulturno-zgodovinski arhetip, bi ga morda lahko našli že v spopadu protestantizma s katolicizmom, čeprav bi bila to seveda samo neka pojasnjevalna konstrukcija.

Obe protisili, obe veri staršev se spopadeta v prizoru očetove smrti, ki je prvo monumentalno mesto Zidarjeve proze. To je smrt, ki ni pobožna v privajenem pomenu besede, je celo svetoskrunska, vendar izžareva nenavadno čistost in etos posebne vrste. Za tradicionalne poglede bi bila to lahko brezbožna in grda smrt. Kdor zmore gledati skozi Zidarjeve oči, ki so se že v otroštvu navadile gledati svet iz trdega in pristnega šiharskega okolja in so mu po svoje ostale zveste, pa bo to smrt videl drugače. Še več, očetovo težko, pretepeno življenje v trenutkih strašnega predsmrtnega trpljenja rojeva iz sebe avtentičnega in do kraja čistega boga, ki pa prihaja z jezikom hudiča, da bi pregnal vse druge narejene in manj poštene bogove. V svojem strašnem, a dostojnem umiranju se naposled sam »sveči kakor bog«. Šiharski, proletarski bog, ki mu v naši literaturi ni para. Ta velika upodobitev smrti bi na Jesenicah zaslužila resničen spomenik. Pojasnilo, ki ga je avtor pripisal k tej upodobitvi, odpira tudi globlje socialno etične razsežnosti v tradiciji proletarske smrti:

Ali ni to pošteno slovo? Ne pa: spominjajte se me, kako sem trpel za vas; in: nihče vas ne bo imel več rad... To je moj oče sovražil in sovražim tudi jaz!... Če umiraš, delaj to tako, kot se spodobi. Moj stari oče je padel v martinovko, gorel je kakor oljnata cunja. — Hudič se cvre! je vpil. Stran!... Vsega opečenega in še pri življenju so ga potegnili ven. Dvanajst otrok je trepetalo pred bolnico, pa jih ni želel videti.

Smrt njegovega očeta je ena izmed takih smrti:

Ko je zjutraj poiskal z očmi nas, smo stopili k postelji ko k obhajilni mizi. Glas mu je bil jasn in skrben. Nič več razbolen. Zdrav, ko da bo potem vstal in odšel na ših... Rekel je, da bo umrl, mi pa moramo naprej, vsak do svojega kruha. Povedal je, da je življenje velika prasica in da mu bo samo tam nekoliko odleglo. — Vi pa glejte!

Nova, bolj kruta in sproletarizirana varianta Prešernovih Sonetov nesreče.

Toda boga v najčistejši obliki ni našel samo v trpljenju in spoznanju pokončnega šiharja. Našel ga je še nekje: v bednem in nemočnem otroku dolenske kmečke mizerije in mu v sklepu Sohe postavil lep, bel spomenik trpljenja, tudi opomin vsem, ki so si dopustili silo in palico nad tem bitjem. Tudi svojemu in vseh drugih nesrečnemu učiteljevanju, ki tem dozorelim otrokom ni seglo niti do kolena.

Kaj naj rečemo po vsem tem o Zidarjevem iskanju boga ali tistega, kar naj bi preseglo človekovo golo eksistenco in ji dajalo smisel, smer in vrednost? Ta njegov bog je v resnici daleč zunaj sleherne dogme in zoper njo. Ima več obrazov in je samo to, kar je in zmore človek sam s svojo notranjo močjo, pa nič več. Ob takem pojmovanju boga, ki je vsemu odprt, morajo tudi vsa človeška protislovja ostati živa in odprta. Zidarjev oče, kot ga je upodobil, ni nikakršen svetnik, in tudi mati ni več cankarjansko sveta. V obeh zna videti tudi majhnost in zlo. Ali z njegovimi besedami: vsa bitja so »dobra in slaba« hkrati in vsak človek je ujet v »pol temno in pol svetlo« usodo. Pa tudi v resnost in smešnost skupaj. Prezrli bi zelo bistveno stran Zidarjeve proze, če bi zaradi njene teže, včasih tudi mračnosti prezrli njen čudoviti humor, ki je — kot razbremenilni kontrapunkt vsemu hudemu — pri njem na preži vsak hip in v vsakem položaju. Zajeti zna sleherno plast dela, od dogodka mimo značajev do njihovega govora, vendar je njegovo najbolj vidno žarišče metaforško in deluje v označevalnih primerah. Po svoji naravi je ta humor oster, drastičen in grotesken, v svojem ritmu nenaden in eksploziven, njegovo prvotno poreklo pa bi morali iskati v kmečko proletarskem pogovornem humorju gorenjske vrste in v ljudski frazeologiji. V avtorjevem duhovnem svetu ima eno najbolj vidnih funkcij »raznoglasja«, saj pomeni nenehno izstopanje iz napete notranje zavezanosti stvarjem resnobne in usodne vrste, ki jih ni malo. Moč humorja je pri človeku po navadi enaka moči njegove notranje svobode. In to dragoceno, v slovenski literaturi razmeroma slabo razvito lastnost, je Zidar pognal v novo rast. Noben bog njegove proze ni tako močan in avtoritativen, da bi ugnal to njegovo radoživo, zmeraj znova zdravo človeško diverzijo zoper vsakršno duhovno sivino sveta.

O Sohi z oltarja domovine bi po vseh teh opazanjih najbrž lahko rekli, da predstavlja že močno razpoznaven izhodiščni tloris Zidarjeve proze. Ta se je sicer pozneje divje razraščal v mnoga druga tematska območja pa tudi v drugačne slogovne prijeme, vendar bi bil pogled nanje brez te izhodiščne orientacije otežen.

Že naslednja »novelistična« knjiga *S konji in sam* (1963) kaže opazno tematsko pa tudi kompozicijsko spremembo. Sicer gre tudi tokrat za avtobiografsko prozo, pisano v prvi osebi in s snovjo iz povojnega življenja, prepleteno s posegi nazaj v spomine iz otroštva. Vendar gre hkrati za tematsko osvežitev, saj Zidar po svoje in nekonvencionalno poseže v svet povojnega vojaškega življenja nekje v Srbiji. Dotakne se nekaterih vročih vprašanj tsnega sožitja ljudi, ki prihajajo iz zelo različnih civilizacij in kultur jugoslovanskega mozaika. Vendar vso reč naposled prepričljivo izpelje na ravnino elementarnega človeškega zblizanja sredi trdih preizkušenj s konji, to zahtevno in nevarno naravo, ki jo morajo nenehno krotiti s silo, še bolj pa z ljubeznijo. Tudi tu se na široko odprejo razsežnosti dobrega in zla, resnobe in smešnosti, in tudi tokrat v grobem, prvinskem okolju, ki je daleč zunaj vsakršnih možnosti meščanske kulturne in siceršnje konvencije v obvladovanju življenja. Tokrat stopijo v središče epskega prostora konji, ki tik ob ljudeh in v svojevrstnem boju ali solidarnosti z njimi zavzamejo posebno mesto. Seveda ti Zidarjevi konji hočejo biti in tudi so ljudje, zanimivi in individualizirani do potankosti, čeprav še zmeraj narava sama. Z njimi je šel Zidar znatno dlje kot Ivo Brnčič z esejistično novelo *Moji konji*, objavljeno v Ljubljanskem zvonu 1940. Zidarjev bog se je tokrat docela prilagodil naravi

sami, kamor pa je težil tudi že v Sohi. Pokaže se v svojevrstnem animizmu. Ko pripoveduje o konjih in njihovih očeh, seže z oznako celo nekam čez njihovo počlovečenje: »Videl sem se v teh pogledih tako čistega, da še v nobenem človeškem bitju doslej.« Prvinsko etično čistost, ki jo je prej iskal predvsem v trpečem človeku, je zdaj našel v živali, v naravi sami. Toda ta narava ni harmonična niti idilična. Konji — kot ljudje — nosijo v sebi vse skupaj, dobroto in hudobnost, veličino in smešnost. Zgradba te dobro napisane knjige pomeni opazen korak naprej k pripovedovanju zbranosti in enotnosti. Ima samo dve poglavji (*Odhod, Konji*) in obe se trudita v notranjo zaokroženost celote.

Povest *Sveti Pavel*, izšla leta 1965, pomeni prvi dograjeni in prečiščeni vrh Zidarjeve proze.

Tematsko izhodišče ima že v pisateljevem proznem prvencu, v novelistično ustrojeni Sohi z oltarja domovine izpred dveh let, in sicer v njenem drugem delu (*Bog daj sreče, Čez devet mesecev in vmes*), ki z avtobiografsko pripovedjo prikazuje polom učiteljevega mladostnega aktivizma v revnih razmerah odmaknjenege dolenjskega podeželja zgodnjih povojnih let. Celotni lok donkihotskega vzpona in padca aktivistične ideologije je tam že izpeljan in Sveti Pavel se začneja v samem sklepu te porazne izkušnje. To se pravi v podobnem pokrajinskem, socialnem, političnem in moralnem okolju in že na docela izravnanih tleh resignacije. In to resignacije, ki se čez zgodovinske in politične odpira še v globlje osebne in ontološke razsežnosti, saj sega vse do slutenj o popolni »razmajanosti tega sveta« in njegovi izgubi vsakršnih trdnih tal.

Zdi se, da je radikalizacija takega razmerja do sveta — ki je sicer obstajala že prej, vendar v nobeni prozi ne tako premo in dosledno — potegnila za sabo tudi temeljni način pripovedi. Odpadla je prvoosebna avtobiografska pripoved, čeprav bi glede na pisateljevo izkušnjo lahko tudi ostala, odpadla je vzvratna perspektiva otroškega spominjanja in odpadli so samovoljni preskoki časa in prostora dogajanja, skratka, odpadla je cela vrsta postopkov, ki so doslej opozarjali na avtorjevo osebno navzočnost. Njegova navzočnost na vseh teh ravneh zunanjih in vidnih pojavnosti zdaj izgine in pripoved se močneje epizira. Obrne se navzven in zbere svoje označevalne moči ob drugih ljudeh in njihovih usodah sredi razburljivega dogajanja v politično zelo kočljivem delu slovenskega kmečkega podeželja prvih povojnih let, ki je imelo za seboj še posebej zapleteno vojno dramo. Tudi pri odbiranju socialne, politične in moralne tematike je Zidar konkreten. Pripoved je osredinil okoli dveh realnih motivov povojne podeželske resničnosti: ena zgodba je zbrana okoli skrivaštva vaškega vojnega kolaboracionista in druga okoli kmečke obvezne oz. prisilne oddaje pridelkov novi oblasti, obe pa sta zapleteni v skupni vozle hudih človeških preizkušenj. Izbira tematike ni bila več čisto nova, novo pa je bilo razmerje do obeh težkih pojavov naše povojne zgodovine. Zidar ni bil konformist in je občutljivo problematiko dojel drugače, kot jo je dojemala v času njenega dogajanja pa tudi pozneje uradna politika. Odločil se je za sporočilo z nasprotnega zornega kota, seveda pa najprej za sporočilo umetniške vrste, ki se že kot tako ni moglo ujeti s pogledi kakršnegakoli političnega pragmatizma, ne enega ne drugega, čeprav v Zidarjevem primeru sporočilo ostaja zelo resno zavezano moralnemu in socialnemu čutu.

Sicer pa na tej poti ni bil več sam, saj se je h kritičnemu razčiščevanju med politiko in etiko obrnil že kar pretežni in vodilni del slovenske proze petdesetih in šestdesetih let. In vendar Zidarjev Sveti Pavel prav zaradi svoje moralne ostrine nič manj kot zaradi svoje izrazne moči še danes ohranja v tem povojnem literarnem dogajanju močno vidno, v nekem smislu celo prelomno mesto.

Epska radikalizacija njegove pisateljske »tehnike«, ki se kaže v brisanju avtobiografske in ukinjanju prvoosebne pripovedi, naposled pa tudi v strožji, bolj osredinjeni in manj »novelistični« zgradbi celote, je verjetno posledica radikaliziranega spopada z resničnostjo. Do neke mere pa kaže upoštevati tudi Štihovo kritiko Sohe v Sodobnosti 1963, kjer je »prozaista s pesniško provenienco« in nekoliko »ohlapne pripovedi« precej odločno pozval od poezije k strožji epiki, k »moderni angažirani prozi«. Takole je zapisal: »Sploh se mi zdi, da se je Zidar kot prozaist vse preveč prepustil in podredil direktnim avtobiografskim doživetjem. Vzrok za to moramo iskati v njegovem dosedanjem pesniškem oblikovanju in ustvarjanju. Le-to pa je seveda zaradi svoje narave povsem neločljivo povezano in odvisno od elementarnih in primarnih osebnih doživetij sveta, življenja in stvari«. Zidar je že pred Štihovo kritiko v svoji drugi prozni knjigi S konji in sam (1963) krenil v to smer, pobuda od zunaj pa ga je najbrž pognala še naprej in ga pripravila do večjega sproščanja epskih zmogljivosti. Seveda pa to zanj ni pomenilo odstranjevanja »elementarnih in primarnih osebnih doživetij sveta in stvari«, kar bi vodilo k notranjemu siromašenju njegove proze, ampak samo prilagoditev teh lastnosti in globinskih sestavin Zidarjevega pisanja strožji epski disciplini. Toda to se je dogajalo z njegovim prvinskim pesniškim nagonom, še posebej z njegovo metaforiko že v obeh prejšnjih proznih knjigah in ga privedlo do zvrstnih tvorb, ki jih ni mogoče primerno presojati niti z doktrino objektivne epike niti z doktrino subjektivne lirike, ampak je potrebna dopustnost bolj gibljive vrste.

Strožja epizacija pa se ne pokaže samo v širši personalni in socialni panorami dogajanja, temveč tudi v izdelavi obeh osrednjih zgodb in njunega spleta. Pri tem pa ni mogoče prezreti, da ima Zidarjevi epiziranje še zmeraj svoje posebno mejo.

Povest ima šest samostojno naslovljenih poglavij (*Mir, Žetev, Črni veter, Sveti Pavel, To in še pismo, Lov*), ki so med seboj dogodkovno povezana, vendar tako, da je potek glavnega dogajanja pospešen in zgoščen na začetku in na koncu povesti, predvsem v prvem in v zadnjih dveh poglavjih, medtem ko so notranja tri bolj ustavljiva in vidneje obložena še z drugimi funkcijami.

Uvodno poglavje *Mir* je naravnost dramatično v svoji gostoti dogajanja in napetosti položajev, v katere vstopajo glavne osebe. Priletni kmet Žan Debevc iz hribovskih Zagorjan — med vojno zanesljiv sodelavec partizanov, kjer sta mu padla tudi dva sinova, in po vojni dejaven vaški aktivist — doživlja zdaj strm in nevaren prelom v nasprotno smer. Svojega brata Frenka, ki se je med vojno zapletel v sodelovanje s fašisti, postal njihov ovaduh in pripadnik bele garde — z dokazano krivdo, saj se je ohranil njegov seznam vaščanov, predlaganih za internacijo, na njem pa je bilo zapisano tudi bratovo ime — in se zdaj skriva v domačem kraju, kar oblast sluti in ga napeto išče, je Žan najprej hotel prijaviti, postopoma pa se obrača in nazadnje obrne na njegovo stran, tako da ga s pomočjo mežnarja Jarca na jesen preseli

iz hrama v bolj varno skrivališče v cerkvenem stolpu Svetega Pavla. Ta usodni Debevčev obrat, ki pa ne more dolgo ostati skrit, saj povzroči, da se vse bolj očitno odteguje aktivistom iz doline in sodelovanju z oblastjo, ima več razlogov. Prvi je v njegovi instinktivni človečnosti, ki ne more drugače, kot da se odpira bratovemu trpljenju sredi vse bolj neznosnega in brezupnega položaja. Posebno še, ker brat ni več tisto, kar je bil, saj je sprevidel svojo zmoto in tudi krivdo, tako da njegova bolečina nad lastnimi dejanji od dne do dne raste in se včasih stopnjuje že v željo po samouničenju. Drugi razlog, ki pripravi Žana k popuščanju, pa so nove povojne razmere, ki spreminjajo in so spremenile tudi že njega samega. Nekdanjega iskrenega in razumnega sodelovanja med kmeti in partizani ni več, nova oblast v imenu obnove in zaostrene razredne politike nastopa s silo in si — pogostoma tudi s pomočjo izprijenih izvajalcev — prisvaja plodove trdega kmečkega dela in vaše revščine. In nazadnje je tu še Žanova žena, ki ga nepopustljivo odganja od njegovega aktivizma na drugo stran, dokler ga naposled — tako vsaj misli — ne »obrne kakor hlače«. Tako pride že v prvem poglavju do popolnega obrata mišljenjske in položajske sheme iz vojnih let. Sovražna brata se nenadoma znajdetá v vse bolj enakem in ogroženem položaju. Ko se srečata v hramu, kjer je Frenkovo začasno skrivališče, in posežeta po vinu, ki postane zadnja opora njunih zrahljanih živcev — kajti samo kadar pogledata »skozi njegove rdečkaste pene, je lažje in tišje na svetu in ni nič res« — sta že v črnem kotu enake usode:

Sedela sta vsak na svojem odžagancu in poplakovala vsak svojo bol. Obema je visela tam notri, težka in trda, ko da se je prekadila od dima, žalosti in tesnobe, ki ju je dušila, in od časa do časa, ki sta ga gledala in ki je bil tako kalen, kot da sta prišla iz goste pare. Stala sta na bregovih svojega sveta, na čistem kosu zemlje, kjer po njunem, razen njih dveh, ne bi smelo biti nikogar.

Seveda je ta mir med bratoma, ki si ga samo Debevčeva žena upa imenovati mir, saj ima odtlej tudi mir z moževim motečim jo aktivizmom, v resnici nekaj čisto drugega. Če ga je Zidar s svojim ostrim čutom za pomensko »večglasje« besed postavil na čelo uvodnega poglavja, ga je postavil z ironijo in kot vrata v paradoks: saj besedi Mir sledijo vse večji nemir, tesnoba, strah in slutnja novih mrličev v dolenskih hribih.

Peto in šesto, se pravi sklepni poglavji *To in še pismo* ter *Lov*, dokončno razvežeta vse te napetosti v njihov izid. V prvem oblast z veliko akcijo prisilne oddaje vina neizprosno udari po kmetih. Zidar jo razvije v slikovite množične prizore, ki so napol grozljivi in napol smešni, tako da se gibljejo na meji grotesknega. V celoti in v verističnih podrobnostih so ti prizori napisani z izredno zmožnostjo sugestivnega označevanja ljudi v njihovih posebnostih in v skupni nemočni usodi. Vmes se iz množice tu in tam še slišijo divji uporni glasovi, ki prihajajo iz duš nekdanjih partizanov, znova ujetih v kmečko podložništvo. Sicer pa sebičnost in izprijenost lezeta od izvrševalcev vse bolj tudi pod kožo izkoriščancev. Že v uvodnem poglavju so mesta, ki opozarjajo na razpad ljudske skupnosti iz vojnih let, saj kažejo znova oživelu sebičnost in vse bolj zadrgnjeno človekovo skrb za samega sebe. Žan nekje pravi: »Kaj hočeš! Časi so taki... Vsak zase je.« In ljudje se zdaj žrejo med seboj »zaradi kile oddaje več ali manj«. Nasilju, ki to reč rojeva in se obenem iz nje hrani, nihče več ne more blizu. Celo takrat ne, ko udari

najbolj slepo, po otrocih vaške revščine, kamor naposled popelje Zidar to nasilje, da ob predmetu svoje najtanjše občutljivosti zariše grozljivi obraz neke nečlovečnosti. Obvezna oddaja tudi že ve, kam je treba najbolj udariti, in to je Debevc iz Zagorjan. Čeprav je že med vojno dal, kar je mogel, in po vojni, kar je moral, pridejo nazadnje še po konja Ajda, ki je njegova zadnja moč pa tudi ljubezen. Ranjen do dna s to krivico, se odloči za poslednji, jernejevski korak: za pismo Titu. Če je storil to, je storil nekaj, kar pomeni, da je v njem še drobec upanja, tistega, ki je še pripravljeno ločevati obupno prakso od globljih načel socializma in verjeti, da v samem vrhu gibanje ni izdano. Strašno je to pismo v goloti svoje nemočne čistosti sredi umazanega sveta. In Zidar, ki ve, kaj je jezik, je to pismo pustil v predpravopisni in predslovniški, napol pismeni obliki, zunaj vseh lepotnih pravil družbeno uglednega jezika. Tu se je estetika morala sesuti in popustiti resničnosti ter intenziteti sporočila.

Dokončni obračun z Debevcem in Zagorjani, ki skrivajo vojnega hudo delca, pa sledi v zadnjem poglavju *Lov*. Zadevo vzame sedaj v roke oborožena sila, ki zasede vas, nažene vaščane v zaprt prostor in izda ukaz: dokler ne bodo odkrili skrivača, nihče ne bo krmil niti molzel živali. To je bil ultimat preproste in nezgredljive vrste. Trpljenju in tuljenju njihovih živali zagorjanski kmetje niso in ne morejo biti kos. Ko vsa reč po nekaj peripetijah in še po osebnem mučenju Debevca in Jarca, ki že popušča, doseže svoj neizprosni vrh, se prevali v svoj nagli konec. Debevka — v olajšanje vseh — vstane, gre in odkrije zločinca. Konec ni brez večumne notranje napetosti med izdajalcem in izdajalci izdajalca: »Bil je bled in poraščen. Za hip ni vedel kam. Potem pa je mračno pogledal po ljudeh. Videl je vse, in ljudem se je zdelo, da prav vsakega izmed njih.«

Zgodbe Zidar ni izpeljal v krivdo enega, ampak v krivdo vseh. Čeprav je štorijo navzven zaokrožil na tradicionalen način: ljudskemu izdajalcu pomaga ljudstvo v roke pravici in oblasti. Smo torej v hibridnem ustroju, ki temelji v kontrastu med modelom tradicionalne povesti in njegovo nasprotno, v bistvu drugačno vsebino. Ta spopad med »povestjo« in »protipovestjo« ima svoje posebne učinke, pa naj se jih zavedamo ali ne. Svet nekdanje povesti, kot živi v nas, je bil kljub vsej zapletenosti človeških poti svet razvidnih in trdnih idejnih temeljev. Tega v Zidarjevem Svetem Pavlu že dolgo ni več, saj ne temelji niti na družbeni niti na verniški idealiteti, da niti ne razpravljamo o predstavnikih obeh ideologij, državne in cerkvene, ki so v tej prozi tako ali drugače negativni. »Vse je na tleh,« beremo že v prvem poglavju, «in »razmajan je ta svet«, pa tak, »kot bi bil kdo vse grdo zapil«. Tako globoka destabilizacija sveta in človeka v njem je seveda lahko vse prej kot podlaga klasične povesti.

In vendar Zidarjev svet še zdaleč ni svet modernega nihilizma. Narobe. V njem so vrednostna in duhovna jedra ne samo navzoča, ampak izrazito močna in včasih do napadalnosti ostra. Le da delujejo na poseben način, na prvi pogled zastrto, neoprijemljivo in razpršeno, ker ne delujejo iz enotnega, mišljenjsko zaključenega ali dogmatičnega izhodišča. Zidarjev bog, kot se je pojavljal že v Sohi in v Konjih, je »mozaični« bog, demokratičen bog, bog neštetih človeških možnosti, in naposled prvinska narava ali žival v svoji čistosti. Seveda pa ima to giblivo in zelo svobodno transcendiranje, ki naj bi razklenilo vegetativno ujetost človekove eksistence, tudi neko razmeroma

trdno središče, ki bi mu pri Zidarju morda lahko rekli osebni moralni čut. Kljub razmajanosti vsega ta obstaja in deluje, najbolj očitno v kriznih položajih oseb. Tu kaže iskati tisto moralno sestavino, ki še ohranja neke zadnje povestne okvire, da se ne zlomijo v svoj konec.

Ob pritisku razdiralnih sil, ki so tokrat zelo močne, se avtorjev vrednostni duhovni pol celo okrepi, in to do tolikšne mere, da mestoma zaustavlja premi epski tok glavnega dogajanja. To lahko opazimo v vseh treh notranjih poglavjih Svetega Pavla — v drugem, tretjem in četrtem. Ta poglavja nikakor niso brez svoje vloge v epskem poteku glavnih dveh zgodb, imajo pa še neke posebne, nadepejske funkcije.

Prvo med njimi, z naslovom *Žetev*, ki je precej osamosvojen in odličen opis nočne žetve, bi bilo z epskega vidika pogrešljivo. To je mogočna podoba čistega dela in ljudi — zbora žensk — ki so temu poštenemu delu do dna zavezani. Že uvodni opis Debevčevega večernega klepanja zarjavelega srpa, ki ga pripravlja ženi, je mala mojstrovina, v kateri pero z lahkoto obvladuje velike razdalje med skrajnim verizmom in globinskim simboliziranjem. Samo nekaj odlomkov:

Beli plamenček karbidovke je zasedal in se prelil v kovinsko modrega. Debevc je odložil orodje na nakovalo, potresel karbidovko ter odvil vodo. Iz cevi je zasigal za nož visok plamen in se ukrivil kakor lunin krajec. Nato je po robovih pozelenel kot nebes in se nekje v sredi pretrgal. Vrhnji del se je še nekaj hipov razgoreval, potem pa se je kot zračni mehur razpočil. /.../ Debevc je podržal luč blizu obraza in poslušal enakomerni šum. Apnenčasto beli plamen je na novo razsvetlil prostor. Odrinil je tuma daleč za njegov hrbet. Sele pri svinjaku se je spet začel. /.../ Zanesel je karbidovko nazaj na hlevsko okno in izpulil iz trama srp. Šel je s prstom po sklepanem rezilu, preskušajoč novi rez. Zamahnil je predse, da bi ujel zven, pa zašantal do poda in porinil srp v vrečo. Ob nakovalu je potem pobral še enega, rjastega in zaraženega od toposti. Nihal je z obrazom nad njim, ko da mu ni pomoči. Podrsal je s prstom po rjavini, jo praskal z debelim in črnim nohtom, da bi videl, kako globoko ga je odjedlo. Narahlo je potolkel s kladivom, da je rja odpadla v kosih kakor garje. Nato je ožl rezilo s cunjjo. Položil je srp znova na nakovalo in si ga ogledoval. Cele plasti so bile odžrte. A zvenel je še kovinsko, če je udaril po njem. Se je bil zdrav.

Tudi pri opisovanju zemlje zmore razpone od podrobnega odtisa stvari do njihovega čistega počlovečenja: »Slišati je bilo oves, ki je podrhteval... Pšenica, suha in obrnjena k tlom, pa je mrmrala od zrelosti. Vsak klas je pokal.« Noč se v svojem iztekanju požene celo v likovno abstrakcijo: »Nebes je bil že svetlo mračen. Pepelnat. Tiste globoke sinjine, tiste gotske brezmejnosti ni bilo več nikjer...« Ljudje, tokrat galerija razločno individualiziranih kmetov, so zarisani s skoraj naturalistično metodo, ki pri označevanju teh izrazitih človeških figur poudarja predvsem čutno, nagonsko, telesno, živalsko in »grdo« z vso njihovo jezikovno resničnostjo vred in se ne meni dosti za pravila jezikovne dostojnosti. Lahko rečemo, da je nekdanja domačijska idila, ki je nekoč in še daleč v sodobnost pokrivala kmečkega človeka, tu že do kraja strgana in razcefrana. Čeprav ne kaže prezreti, da se robata Strgarka še zmeraj zna zazreti v čar nočne pokrajine in se notranje ujeti z njim, tako da tik pred začetkom žetve ne more drugače, kot da se izpod oreha oglasi z besedami: »Lepo bo!« Vendar tu ni prostora za sentiment. Ženske ljubezenske in pijanske zgodbe, ki si jih mimogrede pripovedujejo žanjice, vrtajo v resnobo, muko in lepoto sveta luknje humorja, grobega, drastičnega

in neugnanega, ki poka kot klasje od živosti. Iz ozadja ga režira Zidar, kadar mu teža in žalost sveta hočeta zlesti čez glavo. Notranji svet teh ljudi je tudi še svet bogate domišljije. Ko se pripoved spet odmakne od jezika žanjic in se prestavi v čisto avtorski jezik, in v tem jezikovnem »raznogladiju« je Zidar kot doma, zagledamo v njegovih kmeticah nenadoma »rdeče misli«, »rumeni veter« in še marsikaj nenavadnega, kar sodi v območje poezije.

Vse to, kar prinašajo Zidarjeve slikovite, napol naturalistične napol poetične in obredne podobe nočne žetve, ima navsezadnje izrazito vrednotenjsko funkcijo, strnjeno ob naravi, zemlji in čistemu delu ljudi, ki so zemeljsko umazani, vendar tudi čisti zraven. Če sta izgubljena brata Žan in Frenk v prejšnjem poglavju zasanjarila v bregove svojega pravega sveta, ki ni drugega kot »čisti kos zemlje«, je v tem poglavju ta zemlja dobila svojo izdelano, osamosvojeno in daleč vidno pripovedno fresko nočne žetve. Žetve, ki ima tudi svoje določnejše nadpomene.

Naslednje poglavje z značilnim naslovom *Črni veter*, ki sicer prispeva tehten delež k sklepni sprožitvi obeh središčnih zgodb, je prav tako poglavje s poudarjeno vrednotenjsko funkcijo. Toda tokrat obrnjeno v nasprotno, negativno smer, saj izpostavlja črno polje v vrednostnem sestavu povesti.

Že sam začetek novega poglavja je v ostrem kontrastu, v pravem kontrastu s začetkom prejšnjega. Tam v večerno naravo odprt kmečki prostor z nebesnim plamenčkom karbidovke, ob kateri Debevc kleplje zarjaveli srp za žetev — tu nekaj čisto drugega: »Seja naj bi se začela ob 21.30. Vseh osem luči v sejni dvorani je že pol ure gorelo v prazno.« Na dnevnem redu zakajenega sejanja zbranih izvršnikov je v središču vsega točka: obvezna in še dodatna kmečka oddaja žganih pijač in vina. Gre za grob in temeljit akcijski načrt, ki naj bi oddajo izpeljal zanesljivo, brez popuščanja in do kraja. Spremljajo ga zelo preproste razredno strateške utemeljitve, načelno usmerjene proti kmetstvu kot »konservativnemu elementu« povojne obnove, zraven pa še poseben sum zoper Zagorjane, ki nekeje skrivajo svojega vojnega zločinca. Konica suma je že razločno obrnjena proti Žanu Debevcu, tako da je »konkretni subjekt (že) okvalificiran« in pokvarjenemu Anzeljcu naložena direktiva, da pripelje Debevcovega konja Ajda. Tudi ljudje, ki tiste jesenske noči pod velikimi lučmi pripravljajo »črni veter«, so pod Zidarjevim peresom pravo nasprotje onim v Žetvi, kar vsi po vrsti. Vsaka kretnja, vsaka misel in vsaka beseda tako ali drugače razkriva njihovo problematičnost. Ne samo, da delajo in mislijo, tudi ljubijo in pijejo ti ljudje drugače. Predvsem pa je jezik tisti, ki pove vse in izdaja njihovo bedno resničnost. Tu je Zidar zožil in zaostрил svoj kot gledanja skoraj v optiko srda. Povojni podeželski aktivizem je za vselej označil z njegove najbolj problematične strani in jezik tega aktivizma ujel v najbolj zanikrni plasteh vulgariziranja, birokratiziranja pa tudi potujčevanja. Vrednotenjsko označevanje se tu preveša v satiro in mestoma prehaja v neposredno polemiko. Ta pa se loteva tudi vprašanj, ki so zunaj zgodbe, kot sta na primer izobraževanje in estetika. Črni veter je učinkovito nasprotje srebrni Žetvi, vendar ji v umetniški moči ni kos.

Naslednje, v povesti predzadnje poglavje *Sveti Pabel* je zelo kratko, vendar pomembno, saj je prav od tod izbran naslov za celotno delo.

Na tem mestu se tok dogajanja najbolj upočasni, saj se ustavi ob enem samem odseku zgodbe, in sicer ob Frenku in njegovem brezupnem položaju v zvoniku Svetega Pavla, ki je njegovo poslednje skrivališče. Pripovedna

pozornost se zdaj zbere okoli te osebe in si vzame čas, da se usmeri v njeno notranjost. Upodobi jo kot eno samo, vse bolj neznosno duševno trpljenje, ki je motivirano z dveh strani. Najprej s stvarne življenjske: v Frenka vse bolj vdira zavest o nesmiselnosti in brezvrednosti takega življenja, kot si ga je izbral. Namesto da bi mu dan minil v delu in se končal »s skrbmi za dež, za njive, za živino in otroke, se krha v tem zvoniku sam s sabo. Samo zato, da bo še jutri živ...« in da ga v nedeljo ob skrivnem obisku spet najdejo žena in oba otroka »toplega in se ga dotaknejo«. In zraven, da ga ob vsakem njihovem obisku samo še bolj trpinči duh njihovih rok in las po živini, po zraku in po svetlobi. Drugi dotok muke pa prihaja še bolj od znotraj, iz lastnega moralnega čuta, ki se razrašča in polaga nanj vse težje breme krivde. Krivda postaja v njem tolikšna, da jo vidi tudi že v stvareh okoli sebe. Iz zvona ga mrzlo motri »neznano oko«, v netopirjih zagleda »hudičeve misli«, v njem in zunaj njega postaja vse »rjavo«. Prav v takih položajih, ko v njem zagomazijo prividi in prisluhi, pa se v epskem ustroju zgodijo velike spremembe: pripoved se preseli od govora osebe v pripovedovalčevo oz. v avtorsko besedo, ki postane čisto osebna, metaforična in poetična. Frenk nima z njo več nobenih skrbi. Proza preneha biti proza in se tudi grafično prelije v ritem in stih, v liriko. Seveda je tudi to vrednotenjski položaj. Vendar ne več s sredstvi polemike, ampak s sredstvi lirske identifikacije in pesniške preobrazbe. Sveti Pavel dobiva nadstvaren pomen, postaja stolp človekovega trpljenja. Trpljenja, ki vsebuje krivdo in kazen hkrati pa tudi človekovo majhnost v njunem strahotnem spopadu, ki pa mu bo naposled in neizprosno sodila še zgodovina s svojimi sredstvi. V konicah stiske Žan čuti to svojo ujetost in, kakršen je, ne more drugače, kot da se sreča z lastnim vzdihom k bogu. Toda ko Zidar vključi boga, je to spet Frenkov bog, bog skozi njegovo lastno podobo, bog, ki je samo trpljenje brez odrešitve, trpljenje zločinca.

Šele zdaj, ko je po treh vmesnih poglavjih vrednostni red stvari izzvan, če že ne vzpostavljen, in je razmajanosti sveta postavljen nasproti človekov oster moralni čut, tipajoč v transcendenco, steče v naslednjih dveh sklepnih poglavjih pripoved spet v polno epsko gibljivost in pripelje obe zgodbi v njun konec. Skozi Žetev in Črni veter, še posebej pa skozi Svetega Pavla kot vrednotenjsko močno poudarjenih odsekov povesti nam ta konec postane pomensko razvidnejši.

Pričujoče opazovanje bi se dalo strniti v ugotovitev, da je v povesti Sveti Pavel prišlo do razmeroma ubranega sovpadanja vseh treh temeljnih značilnosti Zidarjeve zgodnje proze: najprej prvinskega pripovednega daru, ki zmore silovito objektivistično fikcijo in z njo vred tudi veliko raznovrstnost jezikovne resničnosti, razgibane v učinkovito pomensko »orkestriranje«; zatem prvinsko moč metaforizacije, se pravi pomenskih prenosov in stopnjevanj na podlagi izrazito osebnega, v bistvu pesniškega označevanja resničnosti; in naposled oster, popadljiv in osebno orientiran moralni čut, ki se sredi razmajanega sveta, sveta, ki je izgubil vsakršna trdna tla, uresničuje mimo vseh dogmatskih in institucijskih odrešitvenih vzorcev.

Usodi njegovega poznejšega, izredno obsežnega in raznovrstnega proznega opusa se do neke mere da slediti prav skozi ta Zidarjev izhodiščni in hkrati že dozorele vzorec. Osamosvajanje posameznih delov tega izhodiščnega ustroja in njihovo zmeraj znova iskano, pa ne zmeraj doseženo notranje ravnovesje bi bilo lahko dokaj povédno problemsko območje nadaljnjih razgledovanj po

Zidarjevi prozi. Po nekaterih bolj obrobni delih bi se dalo začeti pri njegovem prvem romanu *Oče naš* (1967), ki celo nadaljuje nekatere snovne, tematske in idejne sestavine Svetega Pavla, vendar jih vključuje že v precej drugačno zvrstno in pripovedno zgradbo.

ZUSAMMENFASSUNG

Pavle Zidar hat mit seinen ersten erzählerischen Werken den Austritt der slowenischen Prosa der Nachkriegszeit aus dem Ideenschematismus und der Stilkonvention sehr prägnant geprägt. Das geschah an zwei am stärksten kanonisierten literarischen Themen: der Kriegsthematik des Aufstandes gegen die Besatzungsmacht (*Šoha z oltarja domovine*, 1962) und der Nachkriegsthematik der Sozialisierung des Dorfes, die durch das Verstecken eines Kollaborationisten noch zusätzlich verschärft wird (*Sveti Pavel*, 1965). Im Vorbeigehen behandelt er auch das beunruhigende Thema der Konfrontation von verschiedenen menschlichen Kulturen und Zivilisationen in der jugoslawischen Arme (*S konji in sam*, 1963).

Seiner erste »Singularisierung« bzw. das literarische Verfahren, mit dem er aus der Kriegsthematik das ideologische Schema und die Konvention beseitigte, war die Verwendung der »kindlichen Perspektive« der Betrachtung und des Begreifens von Kriegsgreueln. Darum konnte er in der Beurteilung von Leben und Tod, von Gut und Böse einen vorideologischen und ursprünglichen moralischen Instinkt aktivieren. Mit einem ähnlichen, auf den ersteren zurückgehenden, doch jetzt schon »erwachsenen« moralischen Instinkt, der außerhalb aller dogmatischer und institutioneller Muster und sogar gegen sie wirkt, nahm er dann die schwierige soziale, politische und moralische Problematik der Nachkriegsjahre in Angriff, in erster Linie der Konfrontation der neuen Obrigkeit mit dem Bauertum. Nach Außen hin wird diese Auseinandersetzung in mächtigen erzählerischen Fresken geschildert, in denen das Schreckliche mit dem Lächerlichen vermengt ist, von Innen her mit dem ontologischen Gefühl der völligen Bodenlosigkeit der aus den Fugen geratenen Welt. Doch auch mit dem moralischen Instinkt, der jenseits dieser Zerstörung nach einer tieferen Transzendenz sucht.

Seine originelle Einstellung gegenüber der Welt kommt besonders durch seinen Stil zum Ausdruck, in dem zwei Elemente vereint sind: eine stark entwickelter erzählerischer Ansatz, dem die Identifizierung mit zahlreichen Schichten der sprachlichen Wirklichkeit und eine spannende »Dialogorchestrierung« dieser Schichten gelingt; zugleich ist auch der nicht weniger ausgeprägte dichterische Ansatz aktiv, nämlich eine sehr persönliche Kennzeichnung von Sachen, Menschen und Lagen durch den Vergleich und die Metapher, die gerade deshalb große Entfernungen zwischen dem Grotesken und dem Poetischen, aber auch zwischen dem Argot bzw. Slang und der hohen Sprachkultur bewältigt.

Aus dieser inneren Heterogenität heraus entstehen auch besondere Gattungs- bzw. Genremuster, die im Fall von »Sveti Pavel«, der ersten erzählerischen Spitzenleistung von Zidar, eine interessante Verschmelzung der »Erzählung« mit der »Antierzählung« bewirken.

KRANJČEV GORENJSKI PRIPOVEDNI CIKLUS

Priplevna proza Miška Kranjca je večinoma pripeta na panonsko ravnico in njeno psihosocialno tipiko, ki jo označuje dvojni ali dinamični dogajalni prostor, imenovan vas in »svet«. Kranjčev gorenjski ciklus ohranja to psihosocialno dinamiko, vendar jo locira na planino in v industrijsko mesto. Od panonske proze loči ciklus tudi estetska podoba pokrajine ter nekaj slovarskih, oblikoslovnih in frazeoloških gorenjskih dialektizmov.

Miško Kranjec's narrative prose deals mostly with the Pannonian plane and its typical psychosocial characteristics. Events take place in a dual, dynamic locale called "the village and the world beyond". Kranjec's Upper Carniola cycle maintains the psychosocial dynamics, but it locates it in the mountains and an industrial city. Other distinctive features of the cycle are the aesthetic portrayal of the countryside and a number of lexical, morphological and phraseological Upper Carniolan regionalisms.

Gorenjski ciklus Kranjčeve pripovedne proze obsega povest (roman) *Macesni nad dolino* (1957), knjigo »pravljic« *Mesec je doma bladočici* (1958), novele *Ukradena ljubezen* (1965), novelo *Kmečko romanje* v knjigi *Anketni listi malega človeka* (1974) in še kaj. Gorenjska pokrajina je v njegovi predvojni prozi le silhuetni prostor z Bledom in romarskim krajem Marija na Brezju, ki jo obišče parvenjka Senčkovica, da tam poprosi za svojega izgubljenega nevernika poslanca Senčka. Od januarja do marca 1941 pa so Kranjca vtaknili v delovni kazenski bataljon v Medurečju pri Ivanjici v Srbiji, kjer je spoznal tudi nekaj jeseniških železarjev. Ti so ga povabili, naj pride tudi mednje in kaj napiše o njihovem življenju.¹ Okupacija mu je stike z njimi preprečila, in šele v petdesetih letih se je zaradi spleta okoliščin prehodno naselil na Javorniku nad Kranjem.

Tukaj je spoznaval hribovce, kmete in delavce, ki so bili podobno razpeti med domom in mestom, zemljo in fabriko v dolini, kot so bili njegovi sezonski delavci med Prekmurjem in »svetom«, le da so se javorniški vsak dan vračali na domove. Če bi se mu nova življenjska snov prelila v pripovedi, bi jih potemtakem označevala enaka kompozicijska dinamika, kot mu jo je dala socialna stvarnost Prekmurja. V epskem prostoru njegove gorenjske proze je dejansko prevladala prav ta dinamika.

Gorenjski ciklus je izhajal v desetletju, ki ga označujejo nekateri Kranjčevi osebni pripetljaji in pisateljska dejanja. Februarja 1955 je opravil polemiko z Josipom Vidmarjem o podobi povojne slovenske literature in o tem, kako premagati njeno krizo. Nehal je biti ravnatelj Slovenskega knjižnega zavoda, ostal je tudi brez političnih zadolžitev. Končal je trilogijo »romanov o oblasti« in zadnjega, *Zemlja se z nami premika*, izdal spomladi 1956 s poanto, da revolucije ne bodo nadaljevali sekretarjevi, ampak otroci delavke Barice. Časovno blizu je stal tudi še roman *Izgubljena vera* (1954), podoba hudih razočaranj nad stalinsko zmaličenostjo socialistične ideje. Prvo besedilo gorenjskega ciklusa *Ko bo pomlad v dolini*, ki ga je objavil leta 1956 v reviji Svet ob Muri, pa zdaja tudi motnjo v zasebnem življenju, »razbito ljubezen«, s katero se je leta 1955 umaknil na Gorenjsko, okrog leta 1960 pa se spet ustalil v Ljubljani.

¹ Miško Kranjec, Podrti hrast, 44. Murska Sobota, 1972.

Čustvena kriza, umetnostnonazorski spor, položaj svobodnega umetnika in z njim gmotna stiska, v kateri je izdržal do leta 1959, ko je marca sprejel mesto glavnega urednika Prešernove družbe, so duševni in ideološki spremljevalci gorenjskega ciklusa. Nastajal pa je tudi v desetletju, ko je Kranjec napisal obsežna fikcijsko-dokumentarna romana *Za svetlimi obzorji* (1960 do 1963) in *Rdeči gardist* (1964—1967) ter prvega iz skupine avtobiografskih *Mladost v močvirju* (1962). Ta cikel je potemtakem sestavni del količinskega vrha v Kranjčevem pisateljskem loku, navidez bolj obrobni in oddihni del tega vrha, saj njegovih troje knjižnih enot količinsko ne presega niti besedila *Mladost v močvirju*. Toda vsaj štiri enote, namreč *Ko bo pomlad v dolini*, *Macesni nad dolino*, *Ciklame, pres in ljubezen* s kasnejšim izpevom (epilogom v knjigi *Ukradena ljubezen*) *Varljiva pomlad* in osamelec *Kmečko romanje* se po emocionalni sili, duhovnih sestavinah, po domiselnih pripovednih prvinah, vtisnem epskem prostoru in jezikovno stilni izdelavi uvrščajo med najboljše Kranjčevo prozo.

Ne gre zamolčati, da se je kot pripovednik »selil« na Gorenjsko² tudi zato, ker je hotel poglobiti svoj koncept realizma: nosilci socialistične ideje, pri kateri je vztrajal, naj bi bili poslej bolj živi, stvarni, ljudje z resnično razredno zavestjo. Ob *Macesnih nad dolino* je namreč spomladi 1957 presenetil z naslednjim zapisom:

Prekmurje in jaz sva se v nekem smislu poslovala — in hvala bogu, da je tako. Značaju mojega pripovedništva prekmurjski ljudje ne odgovarjajo več. Veste — včasih se da o nekih ljudeh pisati lepo, dokler človek ne odkrije o njih poslednje resnice. Če naj umetnik opisuje, ustvarja karakterje, potem bi ta možnost bila. Če pa naj stoji »v areni življenja«, če naj seizmografira družbene premike, je pa tisti del Prekmurja, ki ga človek lahko vidi zjutraj ob petih v Pragerskem, recimo pred božičem, novim letom, sploh prazniki, porazen, še poraznejši oni, ki mu do Avstralije ni predalet, ker nima ne domovinske ne delavsko razredne zavesti, nič boljši pa ni oni, ki vidi ves smisel življenja v grudici zemlje in je prepričan, da je bo, zemlje, zanj dovolj.²

Zgodilo se je, da je na Javorniku sicer lahko seizmografiral družbeni premik, odseljevanje z zemlje v tovarne, globlje razredne zavesti pa tudi tu ni odkril; ostal je pri »karakterjih«, bolj pri osebnih ljubezenskih baladah in zlasti v njih odkrival tudi socialna protislovja in celo nehumanost ali vsaj nemoč socialistične družbe. Relativno razočaranost nad Prekmurci je najbrž razumeti tudi in predvsem kot Kranjčevo razočaranost nad maličenjem socialistične ideje sploh, zoper katerega pa ni našel zdravila niti v gorenjskem ciklusu.

Ta cikel pomeni Kranjčevo slovstveno drugačnost v časovnem kontekstu obeh zgodovinskih romanov, a drugačnost je taka že od leta 1936, od njegovega prvega političnega romana. Ta drugačna vrsta njegove literature na lirsko emocionalen način upodablja bolj dobrega in grdega, kot socialno ali celo ideološko zavzetega junaka, pa čeprav je tudi temu znal ohraniti lirični podton ter pristno zavzetost za dobro in zlo. Cikel pa ima drugačnostno analogijo tudi v desetletju pred seboj: med tedanjimi »romani o oblasti« in med knjigama *Imel sem jih rad* (1953) in *Črni nasmeh* (1956) obstaja podobno

² Miško Kranjec, pisemske »Pripombe« k moji kritiki *Macesnov nad dolino*, dec. 1957.

razmerje kot med njim in zgodovinskima romanoma. Junaki političnih romanov sicer niso brez osebnih stisk, pretresov in nesreč, vendar so med njimi tudi suhoparni aktivisti, ki živijo bolj iz direktiv in na »liniji«, kakor pa iz lastnih čustev in duhovnih naporov. V navedenih dveh knjigah pa ni ideoloških oseb. Prva je bolj lirski proza iz razdrobljenih spominov na mladost v »pradavnini«, kot imenuje Kranjec svojo napol pravljično perspektivo na mladostna doživetja, na dobre in na posebno značilne osebe in dogodke iz davnih dni. Druga je bolj objektivni izrez iz tridesetih let, pogled na nezaželenega Baričinega nezakonskega otroka s črnim smehljajem pa tudi projekcija avtorjeve lastne problematike v objektivni zgodbeni okvir. V obeh je dosti primerjav med človekom in naravo, nobena pa ni ideološka, nobena racionalistično in retorično ne razteguje kakšne aktualne misli, pa čeprav obe vprašujeta, kako more biti človek tako nečloveški, grd, ko bi lahko bil tudi dober. Iskanje dobrega človeka in čarnega nasmeha sta vsekakor tudi izziv sedanosti. Ob političnih romanih potemtakem mit o lepem in dobrem ali literatura iz tiste perspektive, ki si jo je Kranjec postavil v noveli *Ljudje so dobri*³: »Nekje globoko v človeškem srečanju ždi skrito in zastrto vendar nekaj, kar je dobro. Redki so trenutki, ko plane na dan.« Gorenjski ciklus nadaljuje to perspektivo, »pradavnino« pa združuje z neposredno sedanostjo, v njem se srečujeta dva časa, dva načina življenja, dvojna etika, srečujeta v medsebojnih spopadih, v *Macesnih nad dolino* pa tudi še rezonersko.

Prav ta povest ali roman je umetniško uspela sinteza obeh tipov Kranjčeve literature, literature, ki je predvsem podoba, in one, ki je mestoma tudi literarizirana »filozofija«. Najbrž pa ni objektivno, če med obema tipoma izkopljemo nepremostljiv prepad. Res se ločita po umetniški moči, po boljši in slabši obvladanosti življenja z estetskimi sredstvi. Za Kranjčevo bolj lirsko pripovedno naravo je bila vsakršna filozofska in ideološka perspektiva prezahtevna, zato pa uspešnejša neposredna, intuitivna perspektiva. Za oba tipa pa vendarle velja njegova estetska izjava: »Vsa moja dela brez izjeme so možna resnica«, ta aristotelovski pogled na umetniško prozo oziroma dramatik. In še ena, ki pravi, da je oba tipa pisal po svoji volji: da za pisateljsko delo nikakor ne bi hotel dobiti plače, ker potem »bi jim bil dolžan delati, pisati tako, kakor želijo«.⁴ Obe vrsti literature je pisal iz notranjega vzgona, nuje in prepričanja, da bo »nekoč lepo...« Spominsko in aktualno sta prepojena s tistim, kar živi nekje globoko v človeškem srečanju, sta pa umetniško neenako intenzivno uresničena.

I.

Ko bo pomlad v dolini je vstopna novela v ciklus. Poleg umetnika Erbežnika v »Macesnih«, črtice *Dve še neprebrani knjigi* v sklopu bladoviških »pravljič« ter epiloga *Varljiva pomlad* v knjigi novel je precej avtobiografska, skupaj s tem epilogom pa tudi personalno in modroslovno zaokrožena enota. Pripoveduje jo prva oseba, avtorja pa je moč razpoznati iz več izjav pa tudi po »otroku« in »razbiti ljubezni«. Avtobiografska je na primer opomba, da je oče znal »lepo pripovedovati in prepevati neskončno dolge in pripovedne pesmi, same prave pravcate zgodbe«, pripovedovati »pravljičice o razbojnikih,

³ Miško Kranjec, *Ljudje so dobri*. Sodobnost, 1958.

⁴ Marjan Raztresen, *Slikar revne prekmurske ravnice*. Teleks, 1978, št. 2.

smrtih, brezglavcih, ki so živeli v Prekmurju, ko sem bil jaz otrok«, saj je takšno karakteristiko o očetu srečati tudi v drugih Kranjčevih besedilih. Avtorska je sintagma »leta pregnanstva in samote« v Varljivi pomladi, tak je miselni motiv o prisvojitvi oseb »modelov«, ki so se mu »s svojimi drobnimi zgodbami, brez katerih ne bi bili ljudje«, vkradli v dušo in se vizualizirani — »videl sem jo«, »videl sem Klančnikove otroke« — vgradili v zavest, kjer čakajo na literarno upodobitev, »kakor je čakalo ali pa še čaka vse, kar sem kdaj srečal«. Avtobiografska je tudi zanosna kretnja, da si bosta z otrokom sanje, hrepenenje, lepe privide spremenila v stvarnost, da si je z romantično perspektivo na stvarnost mogoče ustvariti drugačni svet, ki je sicer idealen, vendar nič manj resničen:

Pokličiva teto Fani, da nam s panji zakuri peč in vmes pove kakšno svojo prav dobro ožeto modrost. Midva pa se umakniva na peč. Tu si ustvariva svoj svet, daleč od razočaranja, daleč od vsakršne resničnosti, in vendar resnično življenje, resnični drugačni svet. Če so ljudje, ki znajo iz še tako grde resničnosti, iz še tako težkih stvari ustvariti svoj svet sanj, svet prividov, svet vere — zakaj ne bi midva spreminjala svoje sanje, svoje lepe privide, svoje hrepenenje v svet resničnosti. Glej — kako se ta pečna ploskev, ki postaja vse toplejša od Faninih panjev, spreminja v prostrano ravan, obdano s hribi, v ravan, ki na njej leži bujna, razkošna pomlad, v ravnino, ki po njej vodijo ceste, po cestah pa drvijo avtomobili s hitrostjo sto in tisoč kilometrov na minuto, hitijo vlaki z nezaslišano hitrostjo v mesta in vasi in pojejo, žvižgajo in nesejo naše sanje v to resničnost. Ne, svet ne živi samo od kruha, denarja, deviz, od zlata, železa, elektrike — svet je vekomaj živel in bo vekomaj živel tudi od sanj, da, tudi in morda predvsem od sanj, Aži...

Avtorja razkriva tudi velika kretnja v pokrajino, subjektivizacija nove pokrajine, osvajanje novega epskega prostora vse do ptic na drevju, katerih petje se mu preliva v verze, tudi v kitico z bolečo disonanco, kako razvneto pojejo, »le o tebi vse molče«. Izdaja ga tudi slikarska ali likovna sla, ko gleda »otožne« barve, kako se prelivajo čez jesenske gozdove »od rumenkaste prek rjave v rdečkasto, celo v rdečo. Večno nežna barva macesnov je zdaj podobna rumenkasti žametnini«; ne more je tudi zatajiti, ko na besedno platno projicira zabrisane in ostrejšje barve ploskve, prave akvarelne zasnutke, v katerih ni nič okrasnega, ampak zgolj lepotni zanos pripovedovalca, ki postaja eno s svojo novo, planinsko pokrajino. Še več! Nenadoma je sredi primerjav med naravo in človekom, njegov dogodek dobiva vzporednice v njej, ki ga bivanjsko pojasnjujejo. Pribežal je iz doline v hribe —: ni to samo del človekovega življenjskega ritma, in le delček vesolskega ritma? Roj enodnevnih niha ves dan »gor — dol, gor — dol«, niha v »eni sami ljubezni« en sam dan, pa vendar so del veselja, del »večnosti«, del nekega panerotizma. Tudi človekovo življenje ni ne večje, ne pomembnejše, tudi on niha »iz doline v gore, z gora v dolino, od jutra do večera — od rojstva do smrti (in) vse to je v bistvu en sam precej kratek dan, ozko to nihanje od samote v hribih do mesta, od ljudi do svoje osamelosti«.

Projekcija vesolskega življenjskega reda na človeka oziroma človekova skladnost s tem prvotnim redom pove, da se avtor nima kam umakniti. Epska oseba, ki začuti njegov »umik iz sveta«, razločno »ožme« ta red in vseskladnost v opombo »življenju ni moč pobegniti«. Zato se avtor še bolj vživlja v nove ljudi, ugotavlja, kako sta starki vdani otroku, kako zlasti Fani ljubi vse stvari, si ustvarja obredno razmerje do njih; avtor dalje vidi, kako na stvareh zapuščene hiše počiva »svetost« človeških rok, kako je vse, kar človek dela,

posvečevanje »dela, stremljenja, ciljev, sle po lepoti in sle po dobrem«. Toda vmes udari disonanca, tisti trajni izziv Kranjčeve literature: če je razmerje človek — stvarni svet tako sveto, mar ne bi moralo toliko prej biti »vsako življenje posvečeno nečemu posebnemu, človeškemu«?

Fani z njeno vdanostjo človeku, s posvečevanjem vseh stvari je topla vizija človeka v literaturi. Preseneča pa Kranjčeva omejitve, da je namreč človeka, ki je srečen, kadar podarja svojo vdanost, najti le še »v hribih, v neki pradavnini, v starih časih«. Torej le še v pravljici? Mar se je Kranjec zares razočaral nad vizijo tako imenovanega socialističnega človeka, kakor ga je tudi sam postavljaj v novele in romane? Fani seveda ni idealizacija, ampak živo javorniško bitje, v katerem prevladuje tisto dobro, ki po davnem Kranjčevem prepričanju »ždi skrito in zastrto« v vsakem človeškem srcu. Življenje jo je izmodrilo, da je vsaka njena misel »izsledek«, reklo: »Vsak človek ima svoje zdravje«, »vsak človek ima svoj red«, »življenju ni moč pobegniti«. Leta kasneje je Kranjec povedal zaradi te svoje osebe in številnih drugih, ki po njegovi literaturi govorijo življenjske izsledke: »Ljudske modrosti so mi nasploh všeč, ker je v njih veliko zdrave pameti in resnice.«⁵ Začudi le Fanina opomba, da »knjige ne smejo preveč premišljati. Le pripraviti morajo človeka, da sam premišlja.« Ta pomisel je seveda umetnostno filozofska in ne spada v njen seznam izsledkov. Vendar o tem v nadaljevanju.

Avtor je sprejel v novelo še nekaj oseb, ki jih je porabil tudi v kasnejših tekstih. Rakovčeva Minka zaman hrepeni po dolini, pripeta je na gostilniško točilnico. Lojzka se poroča s penzioniranimi invalidi, ker »živeti pa je le treba«. Malka se naveliča tovarne in se potika okrog v gosposki obleki. Kovačeva mama se vrača k predmetom, ki jo spominjajo na sina partizana. Nekdo pripoveduje o Tončki, ki si vsako pomlad poišče drugega samca — zasnutki zanimivih usod, ki pa morajo še počakati na literarno upodobitev.

Avtorja izdajajo nadalje tudi nekateri izrazitejši miselni motivi. Taka je umetnostna misel, da osnova slovenskega cerkvenega slikarstva ni mistična, ampak renesančno realistična, saj na sliki matere z otrokom diha »polno, krepko telo brhke Gorenjke, ki ji namesto zlatega sija svetništva okrog glave lahko natakneš na glavo avbo ali pečo in ki jo sumiš, da ima bogato kmetijo, ki se zanjo potegujejo fantje iz treh fara«, misel tedaj, ki se polno razvije šele v »Macesnih«. Družbeno kritičen je refranski motiv o delavkah in delavcih, ki ob jutrih hodijo mimo pripovedovalčevega okna in »butajo ob človekovo zavest in vest«. Sem spada tudi presoja, da je socialistična družba ujeta v nasprotje med teorijo in prakso, med obrednost in stvarnost: tam konference, kongresi, resolucije in parade, »zavest delavskega razreda«, celo »drugačen delavski razred«, tukaj delavci, ki večerjajo prgišče kostanja, skodelico mleka, par krompirjev — tam fraza in oblast, tukaj grda stvarnost.

Socialni refren motivira pripovedovalca nazadnje tudi za »strašno, resnično pravljico našega življenja«, pripoveduje pa jo otroku proti koncu novele. S pravljico dikcijo pripoveduje o junaku in njegovem boju s »sedmeroglavi zmajem«. Tedaj je v deželo pridrvel strašen zmaj... Junak je »delavec kmet«, skupno ime za delavski sloj. Delavec kmet se bojuje »cela štiri leta«, starejši brat pa lepo živi »v gorah v bunkerju«, mlajši mu pošilja »hrano, da ne bi do kraja scagal«. Po boju si razdelita naloge: starejši se umakne

⁵ Kot pod 4.

»v prelepe sobane«, mlajšega pošlje orat, v tovarne, kopat ceste. Ob deseti obletnici zmage se srečata in mlajši dokončno spozna, da ga je starejši prevaral. Ker je mlajšemu ime tudi »preprosti človek našega življenja«, je simbolika pravljice pomensko popolnoma razvidna: avtor se je razočaral nad novim socialnim nasprotjem med delavskim razredom in socialistično gospodo. Pravljica simbolično razkriva in pojasnjuje tudi njegov »umik«: napoveduje angažirano literaturo, ki bi slonela na dvomu in kritičnem upodabljanju nečednosti v družbi, ki se je razglasila za socialistično, literaturo, ki je emocionalno podnetna s hrepenenjem po drugačnem, boljšem, budi sanje v drugačno resničnost, literaturo z romantično perspektivo.

Na tej točki je Kranjec v noveli že nadaljeval polemiko o umetnosti, še posebej polemiko z Josipom Vidmarjem. Navdih revolucije, ki naj bi po letu 1945 v slovenski literaturi nehal učinkovati, po Kranjčevi izkušnji še zdaleč ni bil mrtev, saj se je revolucija pravzaprav šele začela, ne da bi kaj globinskega tudi že dosegla. Pravljичni vložek je bil tudi odgovor na Vidmarjev predlog, naj pisatelji realizem poživijo s fantastiko. Fantastika vsekakor, toda samo iz snovi, ki se ji pravi »naše strašno življenje«. Vidmar in Kranjec — oba sta hotela človekov etični vzgon, »visoko vizijo človeka« v literaturi pa sta umevala različno. Kranjec le v mejah dejanskega »terenskega« človeka oziroma našega strašnega življenja.

Avtorja ali Miška Kranjca je nazadnje prepoznati tudi iz osnovnega stilnega reda novele: lirski, emocionalni ton valovi skozi vso pripoved. Lirska je subjektivizacija narave, prepletanje objektivne in zaželenne resničnosti, lirizmi gibljejo pripovedne odseke realistične in romantične perspektive, nič manj lirično je tudi vzplamenjevanje in suvereno zadrževanje avtorjeve bolečine zaradi »razbite ljubezni«. Lirično pa učinkuje tudi subjektivizacija razpoloženja drugih oseb, njihovih sanj, njihovega etosa.

Ko bo pomlad v dolini je skratka novela, ki popisuje Kranjčevo voljo, da osvoji za svojo literaturo nov epski prostor, »nove« epske osebe, da z njimi prehodi njihova in svoja navzkrižja v socialistični družbi, popiše svojo in njihove balade pri iskanju sreče v tako imenovanih »golih« ali prvotnih življenjskih zvezah. Nova človeška in geografska snov je prinesla s seboj kajpada tudi svoj jezik, dialektizme središčne slovenske jezikovne baze. Gorenjski dialektizmi pomenijo v Kranjčevi prozi novost, razširitev in obogatitev njegovega pripovednega jezika. O posebnostih jezikovnega oziroma izraznostilnega »umika« v gorenjskem ciklusu pa več v nadaljevanju.

II.

Macesni nad dolino. Snovni in miselni motivi iz teksta *Ko bo pomlad* so se nezadržno povezovali in poglobljali med seboj in z drugimi. in Kranjec je Prešernovi družbi predložil načrt za »povest«, ki ga je Janko Liška v perspektivi takole opisal:

Povest *Macesni nad dolino* se dogaja v hribovski vasi, kjer življenje ni lahko. Otroke teh skopih hribov je zamikalo v dolino, v mesto, kjer so tovarne. Drug za drugim odhajajo tja za kruhom, v hribih pa ostajajo le starci in tja se vračajo vnuki, da tudi oni nekoč, ko dorasejo, stopijo na pot v dolino. Pred leti je bilo v neki vasi šestdeset prebivalcev, zdaj jih je nekaj nad dvajset... *Macesni nad dolino* je povest o mnogih — od matere, ki je imela sedem otrok in osamela toži po njih, ki so padli

v partizanih ali odšli za kruhom v dolino, dokler ne ugasne — pa do onemoglega hlapčiča, ki misli, da je novi čas prinesel tudi zanj odrešenje... Macesni nad dolino pa je naposled tudi povest o spremembah, ki nastajajo med ljudmi. Stara morala se je zlomila; z mladino, ki je odšla v tovarne, in tistimi, ki še jutro za jutrom odhajajo po dve uri daleč v dolino na delo in se vsak večer vračajo, se krade v to, nekoč tako negibno življenje, nova morala in ga skuša vsega spremeniti.⁶

23. junija 1956 mi je Kranjec pravil, da ima snov za povest o hlapcu, ki se mora odločiti ali za pokojnino, s katero ne bi mogel živeti, ali se prepustiti gruntarju v dosmrtno izkoriščanje. Vpraševal se je, kako v socialističnih razmerah zaščititi vaški proletariat, hlapec ga je namreč naprosil, naj mu pomaga pri zavarovalnem postopku, kar pomeni, da je lik hlapca Roka v *Macesnih* narejen po modelu. Osebe iz novele *Ko bo pomlad v dolini* so dobile v *Macesnih* drugačne vloge: Kovačeva mama je tukaj Jakovčeva mama z osmimi otroki, petimi partizani in tremi fabriškimi delavkami, vlogi sta zamenjali Lojzka in Lukančeva Malka, pa Jakovčeva Minka in mladi Rakovec. Nove in za čustveno-moralni ter duhovni volumen povesti značilne osebe pa so umetnik Jaka Erbežnik, občinski aktivist Aleš Lukanc in župnik Peter Zavrh, doma z Rakovčevega grunta.

O genezi *Macesnov* velja povedati še dvoje stvari. Na vprašanje, ali ga je pisanje romana o XIV. diviziji kaj motilo pri oblikovanju povesti, je odgovoril, da ga je, ker je bil prav ta čas »preveč v delu zanj.«⁷ Domnevati in skoraj trditi pa je mogoče tudi nasprotno, da mu je namreč ta roman tudi vsaj dvakrat koristil, najprej pri kompoziciji in še pri oblikovanju najbolj baladnih položajev povesti. In drugič: včasih se katera oseba v povesti neopazno umakne v pravljico poetični spomin oziroma raje vztraja v hrepenenjskem zanosu, kakor da bi se sprijaznila z neprijetnim ravnanjem soigralcev. Nič ne prese-neča, da pravljico *Macesnom* mestoma ni tuja, saj se je snov za pravljice Kranjcu nabirala že od novele *Ko bo pomlad v dolini*.

In končno: podatki dokazujejo, da se mu je hkrati nabiralo več povesti ali zgodb, ki jim je bilo treba poiskati tudi primerno kompozicijo. 4. februarja 1957 je dejal, da je dva meseca zametaval »same začetke za povest«, dokler ni našel prave kompozicije, nakar je »v petih dneh napisal skoraj šestdeset strani«.

Macesni nad dolino imajo vrstno ime »povest« pomaknjeno v tekoče besedilo. V ekspozicijskem odseku ga pripovedovalec večkrat ponovi, kakor da hoče uveljaviti prav ta termin. Že v uvodnem stavku, ki naslavlja tudi celotno besedilo, stoji v trdilni obliki: »To je povest o macesnih nad dolino«. Temu sledijo še zveze: »povest o ljudeh«, »to je — recimo raje — skupek povesti, nanizanih druga k drugi in medseboj sprepletenih, kakor so mi jih pripovedovali ljudje okrog Urbana«, in še: »Kakšna povest je to, čigava, o čem, o kom? Povest nečesa starega, odmirajočega? Ali povest nečesa novega, prihajajočega?« In nazadnje: »Minkin obisk doma je sprožil celo vrsto obrobnihi dogodkov, nazadnje pa tudi to povest samo.«

Kranjec se ni odločil za termin roman, vendar ne bi bil storil nič nesprejemljivega, če bi se bil odločil zanj. Skupek zgodb, osebnih usod je namreč zahtevno sprepleten. Osebe se pogjujejo zdaj intimno, drugič s svojimi na-

⁶ Kakšne bodo knjige, ki jih bomo izdali do 1. dec. 1957? Koledar Prešernove družbe za leto 1957, str. 128.

⁷ Pogovor z avtorjem študije, 21. avgusta 1958.

zorskimi stališči, z vso svojo dejavnostjo. V dogajalni sklop jih navidez združijo le naključja, in ne kavzalni neksus, ki je temelj realistične proze. »Naključja — samo gola naključja«, opozori pripovedovalec sam neke na začetku povesti. Toda prav o naključjih mi je Kranjec dejal, da jih je »nalašč privlekel v povest, naj kratko malo dokažejo, da je ta povest — realistična«. Priznati velja, da bi jih tudi analitik težko opazil, če jih ne bi pripovedovalec izrecno omenil, in še, da bi jih lahko priklical še več skupaj s »povestmi« ne da bi besedilni sestav bistveno zrahljal, ga estetsko prizadel. Nasprotno, le še bolj bi razprl razgled po novem epskem prostoru in po sedanjem času, ker celota je namreč izluščena iz sedaj in tukaj, analitičnega je razmeroma malo in le zato, da so izteki nekaterih usod tem bolj baladni. Zaradi duševne in moralne silovitosti nekaterih zgodb in epskih prizorov, zaradi zgoščenega dogajalnega časa — ves zgodbeni snop se izteče v treh dneh —, zaradi duhovne zahtevnosti, zavzetosti in izpovednosti ter z njimi povezane polemičnosti med umetnikom, duhovnikom in politikom, zaradi mestoma esejiziranega dialoga *Macesni*, če nič drugega, nikakor ne spadajo med preproste, trivialne povesti. Tudi oblika epskega prostora je tuja tradicionalni povesti. V njem sicer so trdnjše oporne točke, npr. grunt, gostilna, mestno stanovanje, vas —, a nič manj in predvsem se epske osebe srečujejo na poteh s hribov v dolino in obratno, torej v dinamičnem prostoru, ki ga določajo poleg njihovih intimnih tudi družbene zakonitosti. Za zgradbo *Macesnov* je nadalje značilno, da nimajo absolutnega personalnega središča. Minka sicer »sproži« dogajanje, je zagonski motiv ali »tehnično ugodna oseba«, ki se ob njej razvijejo tudi zgodbe drugih, čeprav ne vseh. Ni pa ključna oseba, na kateri bi se druge razbile, tudi je samo dvakrat na epskem prizorišču, v začetku in proti koncu dogajanja, o njej mislijo in največ povejo druge osebe, ki pa vsaka izživi predvsem svojo »dušo«, zavest in vest.

Notranji svet *Macesnov* je potemtakem bolj podoben zgradbam, kot jih imajo regionalni in kolektivni romani. In naj je Kranjca med pisanjem tega teksta še tako motil roman o XIV. diviziji, mu je hkrati zelo olajšal razrešiti njegovo kompozicijo, saj je zgodovinski roman velika mreža individualnih in skupnih usod in dogodkov, komaj še pregleden epski veletok, ki sprejema vase zmerom nove posameznike in skupine, pa jih odlaga, ko opravijo svojo umetniško nalogo v okvirih glavne epske ideje in vizije. V mnogo manjšem obsegu se podobno dogaja v *Macesnih*.

Notranje valovanje zgodb in gibanje prizorišč je na zunaj videti po razprto tiskanih miselnih motivih in metaforah, ki so tekstni deli tekoče pripovedi, hkrati pa njeni smiselni in nevsiljivi prehodi, po funkciji še najbolj podobni verznim prehodom ali enjambementom v kiticah; vzglasni ali napovedni »To je povest o macesnih nad dolino« in izglasni »... macesni nad dolino« objemata ves tekst. Trivialno učinkuje le prehod »In tako dobimo za zajtrk namesto žganja novice«, ki se nadaljuje s »celo hudo pomembne, ki bo mednje vstavljeno moje do kraja izgubljeno ime. Tudi nekaj zlatih naukov nam ne uide.« Pripovedovalec si dovoli to preproščino, ko potovka odide od župnikove sestre.

Zgodbeni loki pa so razpeti takole: Največ se jih razvije ob Minki, in sicer zgodba njene matere Jakovce, zgodbe treh »snubcev«, deloma pa tudi žup-

* Kot pod 2.

nikova. Župnik, umetnik in politik se zapletejo tudi v zgodbo nezakonske matere Marte, dekle na Rakovščini, ter v zgodbo hlapca Roka, ki se nazadnje združita v socialno idejno in iztečeta kot skupna pot »nagliho« v dolino. Sopovzročitelji elementarnih zapletov in zlasti ženskih nesreč v tekstu, Lukanc, Erbežnik in Zavrh, problematizirajo svoje institucije, boga, umetnost in politiko, problematizirajo pa tudi drug drugega ob njihovih in svojih nesrečah. V njih je prisoten avtor, v njihovih presojah je slišati njegov glas, posebno glasen je v umetniku, saj je ta »od vse trojice najbolj svobodniški, in ker prehaja njegova življenjska vloga v kritiko družbe — se pravi v kritiko tega, kar počneta z življenjem politika in cerkev«.⁹

Minka se neposredno predstavi le v zapletnem, sprožilnem in kasnejšem plesnem epskem prizoru, vmes pa jo razkrije še analitična pripoved matere Jakovce. Minka je odšla s kmetije v tovarno, v bolj ohlapno tavanje pa jo je spravil tudi umetnik s svojimi obljubami. Za dan, dva se vrača k materi v hribe, ki pije in živi le še od spominov na mrtve sinove partizane in nanjo; ob taki vrnitvi vznemiri svoje ženine, spet odhiti v mesto, za njo se požene zaljubljeni Rakovec. Jakovca pa medtem pripoveduje Erbežniku, Lukancu in Zavrhu medvojno balado svoje družine. Nemci so ji oskrunili hčerko Julko, Minka pa jo je na njeno in materino prošnjo ustrelila: odrešila jo je trpljenja, sebe pa moralno prizadela. Da pa bi se Minkina balada še stopnjevala, v sklepnem delu pomaga sestrama in Marti skrivaj pokopati nezakonsko dete, ki ga je Marta rodila Rakovcu, pa se ga je morala znebiti, ker se je rodil kot »odvečni človek«. Minka se pusti obtožiti in odvesti v zapor.

Ljubezen kot vsebinska os romana dobi ob Minki, Marti, Jakovci in Malki več obrazov: Človek spolno pobesni in bližnjiku ne uniči samo telesa, ampak mu ubije tudi osebnost. Ljubezen se razcvete v silovito hrepenenje, veliko čustvo pa nagriže dvom, obup, ostanek je »ranjena duša«. Kmečka dekla Marta je predmet za igro brez odgovornosti, in če spočne otroka, ga mora kot »odvečnega človeka« ubiti, zase pa izbrati samomor. Malka si s pogreba svojega moža pelje novega ženina, šepavca pa zamenja za slepca, ker ima višjo penzijo: ni ljubezni, velja samo račun, ker »živeti je treba«, od žalosti pa se ne da živeti. Ljubezen kot čustvo in duhovno vrednoto zagrne potemtakem ali obešenjaški humor, ali jo vnaprej uniči surovo zadovoljevanje sle, je pravzaprav začetek vsakršne smrti. Snubci hitijo za Minko, da se prestrašeni in pretreseni tem bolj odvrnejo od nje. Produktivna je ena sama ljubezen, materina, ker njena ljubezen daruje otroka »svetu, človeku«. Materina ljubezen je taka, da ubije tudi očeta, ko ji je pred njim braniti otroke pred nacionalnim sovražnikom; njena ljubezen se ne izmaliči v izdajstvo, prevaro, koristoljublje, v lepo laž.

In kakšni so obrazi institucionaliziranih »ljubezni«, kot jih do človeka gojijo cerkev, umetnost in politika?

Umetnik ve, da Minka ni razuzdana svetovljanka »brez duše«, kakršni sta mondeni Marilyn Monroe in Gina Lollobrigida, je le razbito bitje, kljub bohemstvu etična ženska. Njena zavzetost za tujega »odvečnega človeka« je navidez paradokсна, po svoji uporni vrsti pa že kar revolucionarno etično dejanje. Drugače jo vrednoti župnik Zavrh, ta je v duhu enega dela katoliške

⁹ Kot pod 2.

literature prepričan, da fabrike »zagotovo ubijejo človeku srce, dušo«. Minka je kar »največja candra«, pred katero hoče zavarovati stričnika in Rakovščino. Zavrh je enako »trda prikazen« ob Marti, »vsemogočni gruntar«, »lastnik vse kotline« noče zaščititi tudi hlapca Roka. Zavrh sicer veruje, da se bo človek izboljšal, vendar samo veruje, ravna pa obratno. Umetnik poskuša razrešiti Rokov in Martin problem, vendar je brez moči in ju le pošlje v dolino. Idealist in utopist naroča politiku Lukancu: »Ustvarite novega človeka, nov svet! V vas še verujem... Gledam v prihodnost, verujem vanjo. Tudi v človeka bom začel kmalu verovati — v jutrišnjega, ki bo končal z vojnami in drugimi takimi neumnostmi, razen z onimi za prostost človeka.« Dokazov za utopijo pa nima, »odvečni človek« je celo nasproten dokaz, govori o dehumanizirani družbi in prisili umetnika v sklep: »V vsem našem človečanstvu je nekaj zelo grdega in bolečega, seli se v salone in se spreminja v pravila lepega vedenja.« Nezakonski materi ostaja v družbi še naprej skoraj tragična osamljenost, romantika srca ima zaščitnika kvečjemu v umetniku, samo ta ji govori odkrito, pošteno: »Bodi dovolj močna, ko boš sama. Nikogar ni, ki bi ostal s tabo in te odrešil ali ti stal ob strani. Malega človeka po navadi vsi zapustimo, ko je težko.« Pripovedovalec na tej točki ošvrkne tudi sodobno umetnost, seveda tisto, ki se ponaša s svojo — četudi samo teoretično — dehumaniziranostjo: »Nekoč bi umetnost kriknila v svet, danes razpostavlja fiziologke po platnu.« Vsesplošno dehumaniziranost pa si razlaga s časom: »Čas nas je vse zgrizel. Jakovco, staro in mlado, mene in umetnost, Aleša in njegovo nekdanjo politiko, in tebe, Peter, s tvojo cerkvijo. In tega boga tu.« Sedanjost je kaos različnih moči, ki zdrobijo vsa »pravila«. Pripovedovalec strne in razmahne to silovitost nazadnje v Minkinem plesu pred nosilci »javnih« ljubezni do človeka. Erbežnik, Zavrh in Lukanc se pogovarjajo z njo napol stvarno, napol pravljično, nato pa jih očara z divjim plesom, ki je podoba svetosti in čutnosti, poezije in snovi, njen ples je nekakšna sinteza plesov Jacinte v *Pohujanju v dolini šentflorjanski*, Karle v romanu *S poti*, Sabine v *Kraljični Haris* — telo zajame ekstatični plesni vrtimec, dokler se nazadnje ne zvija po tleh, »kakor da se ne bo moglo nikdar več ustaviti v divjem plesu svojega zgubljenega življenja«.

Pripovedovalčev pogled na življenje je materialističen. Razbrati ga je mogoče tudi iz večkrat šaljive podobe Petra in njegovih nočnih srečevanj in pogovorov z bogom. V njih je bog preprosto hribovsko, domače bitje, ki lahko boleha tudi »na nespečnosti in starčevski klepetavosti«. Zavrh ga zaloti celo v svoji sobi, kako prebira *Spomine na partizanska leta*. Takšen bog tudi ne nasprotuje socializmu, celo obžaluje, »da ga ne povabijo s sabo«. Tudi ni klerikalen, rad bi samo »duše«, ne pa tudi »duhovnega vodstva« in »kulture« (mar je to namig na težnjo Edvarda Kocbeka okrog leta 1951?). Bog v *Macesnih* je, skratka, desakraliziran, zato pa tudi njegov papež imenovan kot navaden človek: »Papež te bo za uho, če mu kdo pove, kakšne govoriš!« Pripovedovalec z nekoliko humorja in ironije počlovečuje vzvišena, posvečena, odtujena bitja nekega duhovnega sistema, vrača jim prvotno človeško podobo. Enako postvari tudi mitološki »paradiž«, ta je namreč tudi »ljuba Kranjska«. Nazadnje se posmeje še mistični policiji ali Zavrhovi policijski službi, kakor jo izdaja verska slikarja; neka slika namreč prikazuje človeško življenje, nad njim pa božjo vsemogočnost, vsenavzočnost, v napisu pod sliko: »vse se vidi, vse se sliši in vse se zapiše« pa tudi nebeško policijsko kartoteko.

Duhovno najzahtevnejša je umetnikova »povest«, saj se Erbežnik vprašuje, kaj je umetnost, kakšno je razmerje med umetnostjo in stvarnostjo in ali je današnja umetnost kaj več kot krinka, prevara in laž. Kranjec si je tokrat namenoma izbral umetnika za epsko osebo, preseneča pa, da ni maral biti neposreden, pa si je izbral slikarja. Erbežnik kajpada ne more zatajiti, da stoji za njim avtor; izda se namreč v trenutku, ko uporabi besedo »bi zapel«, ki jo je mogoče prevajati le z rodovnimi besedami pesnik, pesem, petje:

Ali pa bi zapel človeštvu prijetno uspavanko. Rajtam, — umetnost bi pravzaprav morala postati takale uspavanka, če se je že odrekla svoji revolucionarni vlogi. Razočaranci in zagrenjenci, kakršen je Aleš Lukanc, bi včasih posegli po njej in se razvedrili in spet našli nekaj vere za naprej.

Tako razmišlja o nalogah in funkciji umetnosti predvsem pisatelj, »poseči« po umetnosti pomeni vzeti v roke literarno delo. Likovnika si je nemara izbral zato, ker je prav v petdesetih letih rad delal akvarele, se z barvo umikal v lepoto ter bežal pred besedo, ki je obremenjena z aktualnimi in siceršnjimi pomeni; izbral si ga je zavoljo svoje estetske razvnetosti v pokrajini, zaradi svoje odprtosti za »velikansko klaviaturo« barv in zvokov, ki jim je umel dajati tudi besedno obliko. Slikarja pa si je izbral tudi zato, da ta proti župnikovemu naročilu uveljavi realistično renesančno podobo pri slikanju cerkvene Madone. Ob tej sliki, na kateri zagleda župnik celo odseve Rakovčeve Minke, se začne tudi Erbežnikova polemika o sodobni umetnosti.

Erbežnik o umetnosti seveda razpravlja s sogovorcema, kot skupaj z njima presoja in spremlja zgodbe nekaterih oseb. Njihova razmišljanja o umetnosti stopajo iz povesti tudi v sedanji čas in prostor, se vpletajo v sedanjo umetnostno misel na Slovenskem, zlasti v dve njeni veji, v hermetično abstraktno umetnost ter v »višjo vizijo človeka«, ki naj bi v literaturi izrinila »osebe« brez duše, avtomate raznih ideologij in filozofij. Erbežnikova stališča se oglašajo ravno ob teh skrajnostih ali polih umetnostne misli, z njimi pa seveda Kranjčevo umevanje umetnosti.

Februarja 1955 je Josip Vidmar predlagal,¹⁰ naj se slovenska literatura, ki je v zadnjem desetletju zašla v krizo, ker sta nehala živeti dva nadosebna navdiha, nacionalni in socialni, odloči za tretjega, za »nadosebno vizijo o pravem, novem čudovitem človeku«, podobno kot k »višji viziji človeka« teži tudi jugoslovanska revolucija. Omenil je Cankarjevo vizijo človeka, ki je zamaknjen v katakombe srca, in Župančičevega, ki poletava nad nehanje ljudi ter »čist in svoboden stoji v središču vsega«, sredi »nadzemskih viher«, na dvojne vsekakor zanimivih vizij človeka. Kranjec je tedaj že imel za seboj vizijo socialističnega človeka, ki pa ga ni privedla do kvalitetne literature, pa mu je bilo nemara dovolj vsakršnih višjih vizij človeka. Opozorilo na Cankarjevega človeka ga ni motilo, ker je Cankarjevega doživljal predvsem kot človeka s klanca, polemiziral pa je z Župančičevo vizijo in predlagal, naj literatura poišče človeka tam, kjer se dejansko preoblikuje, mora h »kmetu, delavcu, intelektualcu«, v tovarne, na gradbišča, domov v stisnjena stanovanja, na sestanke, pogledati mora »v obraz in srce ravno temu človeku (tudi vsakdanjemu terenskemu človeku) in mu tudi povedati, kakšen je. Književnost ga je iskala na pravem kraju in ali ga je pogledala dovolj kritično, in ali je znala

¹⁰ Josip Vidmar, Ob kulturnem prazniku. Slovenski poročevalec, 8. II. 1955.

svoja dognanja, svoje izsledke na lep, umetniški način povedati.« V mistiko in fantastiko, v vesoljske vihere odmaknjeni človek »ni naš človek, ni nosilec dogajanja v naši stvarnosti.«¹¹

V točki, ki je Vidmar ni natančneje izdelal oziroma je zanjo izbral župančičevsko metaforo, pa sta si bila s Kranjcem blizu, če že ne kar enaka. Gre za tale del Vidmarjevega predloga: »Literatura se mora ponovno počlovečiti, vrniti se mora k človeku, h globoko prebujenemu, zavednemu, razvitemu, v duhu časa obveščenemu in čutečemu človeku. Biti mora izraz takega človeka.« Z mislijo na prebujenega, zavednega, razvitega, obveščenega, čutečega človeka je zavrnil »avtomate za demonstracijo aktualnih tez« pa tudi bitja, ki jih »izmed vseh življenjskih moči preveva samo še gola, telesna vitalnost«, kar je mérilo mimo Miška Kranjca na Ivana Potrča in še na koga. Klic, naj se literatura počloveči, se je zdel Kranjcu vendarle »pretiran, narejen«, ker je poziv zvenel kot očitek, da je bila v prvem desetletju premalo človeška; predvsem pa ni verjel, da se lahko bolj počloveči s kakšnimi novimi vizijami o človeku. Lastna izkušnja ga je svarila, da vsakršni filozofski načrti o tem, kaj naj literatura dela, rodijo le abstraktne, avtomatizirane stvore, in Vidmarjev »čudovit človek« je bila tudi taka vizija. Svojo februarsko polemiko je sklenil z izjavo: »Očitno se tu ne bomo srečali.«

Kmalu potem se je Kranjec napotil k starici na Javorniku. Ta zna življenjske izkušnje ožeti v pomembne, razumljive »izsledke«, v pravcata življenjska rekla, hkrati pa je neomejeno vdana človeku, ki potrebuje njeno pomoč. Pa k Minki, ki hrepeni po sreči, k Malki, ki je pragmatična »ljubimka«, k nezakonski materi, h gruntarju in hlapcu, duhovniku, umetniku, politiku — k telesno vitalnim, neposrednim, v duhu časa osveščenim, zavednim, čutečim terenskimi ljudem, k dobrim in zlim. Ob njihovih življenjskih zgodbah je premišljal svojo umetnost, mednje pomešal svojega slikarja, ga spremenil ne samo v esteta, ampak tudi v kritika ustanov in dogmatizmov, ki uravnavajo posameznikovo življenje le v skladu s svojimi cilji.

Erbežnik dela portrete, naslikati hoče »sodobno slovensko Madono, ki živi tu nekje okrog Urbana, ženska, rajtam. Madone, ki jih poznamo, so same plemkinje, aristokratkinje. Tiste slovenske, ki jih imamo, so v narodno nošo preoblečene ljubljanske gospe«. Erbežnik hoče slikati lepoto, »ki je je dovolj tudi v teh dekletih«, še tako preprosta »Minka zna navdihniti človeka, še nenadarni bi ob njej postal tak ali drugačen umetnik«. Tudi župnik in aktivist Aleš hočeta »najti pot do človeka /.../ K človeku, k čisto navadnemu, vsakdanjemu človeku, ki dela po tovarnah ali pa še nosi koš na hrbtnu — vseeno. In od tod naprej bomo morali najti pravo pot.« Ob tem umetnik sklepa takole: »Nočem več filozofirati. Posvetil bom svoje oči in srce lepoti, ki se nam naravnost opleta okrog nog — to bohotno vresje, te razkošne trobentice — in se razpenja vse tja do veličastnih macesnov. Zdi se mi, da je okrog Urbana največ lepote na svetu sploh, le da se ne da ujeti na platno, samo v srce.« Spregovoriti morajo »narava, človek in moje srce. Večen je samo človek in večna je lepota, ki se je rodila z njim in pojde z njim do konca njegovih dni.« Naslikati, pripovedovati torej o domačih krajih in ljudeh, o »vonju domače zemlje«, začeti pri »vresju, telohu, cvetočih češnjah, pri teh domovih in nazadnje — končati

¹¹ Miško Kranjec, Človek, kje si in kdo? Ljubljanski dnevnik, 25. febr. 1955.

pri teh, domačih ljudeh, pri onih s košem na hrbtu in pri onih, ki vsako jutro tapkajo dve uri daleč do tovarn.

Skratka, v Erbežniku oživi Kranjčeva umetnostna filozofija, znana iz polemike z Vidmarjem in vsa pripeta na »domača tla«, na stvarna življenjska tla — brez vseh zahodnjaških in vzhodnjaških umetnostnih ideologij, teoremov in dogem. Ali kot je zapisal sam ob Macesnih: »Dobo 'neorealizma', diskriptivnosti življenja sem prešel že pred vojno, prešel sem tudi — kolikor ga je bilo pri meni — tudi socialistični realizem. Da pa pot, ki grem po njej, vodi v neke sorte realizem, je tudi jasno. Kakšen bo, še ne vem.«¹²

Kakšen bo? Erbežnik bi moral naslikati »trupelce v gredah«, pa to »ne spada v umetnost!« Naslikati bi moral mater in otroka — vse to strašno tihožitje našega življenja. Naslikati bi moral Marto z otrokom, ki ga ni, Minko — pa ne v češnjem cvetju, pač pa tam v mestu, na gredicah, pri jami, od koder se svetlika trupelce — —«. Župnik očita, da je umetnosti lahko: »Kadar se naveliča življenja ali pa ga več ne razume, si prikljče bele oblake na nebo in zlagano žalost v srce«. Torej je umetnik brez moči pred stvarnostjo, kot je pred njo brez moči tudi cerkev. Pa aktivist Lukanc? Erbežnik mu naroča, naj sooči »sanje nekdanjih let z resničnostjo in naj mu pride v zavest, da je treba življenju marsikje pomagati naprej«. Umetnost pač ne zna napraviti »ključka«, s katerim bi bilo mogoče »odkleniti tabernakelj življenja«, kjer ženske »sploh niti ne bodo mogle več kaj takega misliti«, kot je umor otroka. Ga bosta napravili Cerkev in politika? Najvišji Erbežnikov sklep se glasi: Življenje je silno, »ne politika ne cerkev mu nista kos, še celo umetnost mu ne more do zadnjih globin«. Zato pa navidez vda jniško, v resnici pa le ironično odloči o svoji usodi:

Predal se bom iluzijam o tem življenju, slikal bom same iluzije — pokrajine, ki jih ni, človeka, ki ga ni, sploh svet, ki ga ni. Bojim se le, da se umetnost tu neha, ne pa začne. Politika in cerkev — obe si znata tako ali drugače pomagati. Umetnost pa ima le nekaj bornih barv, ki z njimi ne zmore vse resničnosti. Sicer pa — komu je ta resničnost še potrebna?

Torej, ne več dejanske stvarnosti v umetnost, v literaturo, saj ta ni več nikomur potrebna, namesto nje je ustvarjati utvaro ali višjo vizijo človeka. V ironiji in navidezni resignaciji pa se oglašja torej le nov in dokončen Kranjčev odgovor na poziv k »višji viziji človeka«. Erbežnik ostaja kajpada pri malem človeku, pri hlapcu Roku in njegovih problemih, ostaja sredi življenja. Roman o »Macēsnih« izzveneva s pripovedovalčevim naročilom tudi za Erbežnika, celo predvsem za njega, za umetnika. Izzveneva namreč takole: »Kdo to gre v noč? Proti Urbanu, proti življenju? Če je to umetnik Jaka, naj si prikljče v zavest, da je treba začeti znova, pri človeku — samo tam vodi pot dalje.« Umetnika zmerom nekaj »kliče« iz »revnega človeškega življenja, ta pa se že odloča: »Ne, ne bo prepozno in če naslikam eno samo podobno!«

Tudi oblikovni red *Macēsno* opozarja, da je hotel biti Kranjec kar najbolj »pri človeku«, hkrati pa tudi sredi umetnostnih, socialnih in drugih soočanj. Odločitev za biti sredi življenja je najlepše videti iz količine dialoško in

¹² Kot pod 2.

poročevalsko urejenega besedila. Osebe same so tokrat zelo dejavne, razkrivajo se same z nasprotovanji in soglasji, razkrivajo svoje usode, hotenja in nazore v dialogu, in zato dialog daleč prevladuje nad epskim komentiranjem oziroma epskim vodenjem dogajanja. Osebe govorijo in se gibljejo živo in živahno, kot v kakšni drami. Pogovorni odseki posameznikov niso nobenkrat predolgi, dialog je stvaren, izzivalen, mestoma podplut z ironijo, včasih se oglasi celo obešenjaški humor. Da se je Kranjec v tem romanu zavestno ogibal monologu iz romanov o oblasti, nazorno pove primer, ko tudi personalno pripoved, pripoved v pripovedi prekinja z vprašanji poslušalcev: umetnik in župnik kar naprej vpadata v analitično pripoved stare Jakovce o tragičnem dogodku med okupacijo. Prekinjanje pripomore tudi, da Jakovca iz svojih notranjih moči — samozavesti, ponosa, poguma, kljubovanja hudodelstvu, izdajstvu — zraste v dostojanstven, monumentalen epski lik, in da v trenutku, ko pripoveduje, kako je preprečila, da bi trpel človek, ki ga je rodila, in da bi nekdo izdajal svoje ljudi, pa četudi bi bil njen mož, učinkuje kot polmitično bitje, ki nezmotljivo pravično gospodari nad življenjem in smrtjo. Najbrž najsilnejša ženska figura v vsej Kranjčevi vojni in nevojni prozi, stvarna in simbolična hkrati. Dialog je mestoma prepleten tudi z doživljanjem pejsažev ali z estetskimi razpoloženji oseb. Baladna mesta v pogovorih pa včasih zrahlja obešenjaška šala ali vedrina. Ko pogrebci zafrkavajo Malko, da ji zasebrižnost brani plačati sedmino, jih zavrne: »Težak glih ni bil, da bi se spotili z njim. Mu je manjkala ena noga in ena roka.«

Poseben estetski vtis napravijo nekateri lirični motivi, ki se vračajo refrensko po vsem tekstu. Takšna sta na primer »ko bodo češnje cvetele« in »ko bodo češnje zorele«, ki spremljata ljubezenske pogovore. Lirično je vgrajen tudi citat iz slovesa ljudske pesmi »ko lani sem tode mimo šel«, saj ga pripovedovalec podkrepi še z nič manj emocionalnim vprašanjem: »šel mimo česa, mimo koga...?« Močni emocionalni valovi nastajajo tudi zmerom tedaj, kadar pripovedovalec obrne osebe proti pokrajini in prek njihovih čustev zaigra na »klaviaturo« barv, svetlobe, petja ptic, šumenja potokov in gozdov, ko mu v barvah in zvokih zapoje vsa pokrajina.

Notranjost romana valovi v ritmih, ki jih povzročajo kontrapunkti življenjskih položajev. V začetnem delu romana je skoraj slovesno, tu je mašni obred, je ljubezensko razburjenje, proti koncu pa umor otroka in poskus samomora. Pogreb stare Jakovce se zgleda s poroko mladega para. Na koncu se trojka vrača poražena iz doline na kraj »same duhovne zmede«, Rok in Marta pa odhajata »na gliho v dolino«. Gre za ritem življenjskih tokov med planino in dolino, med skupnostjo in osamelostjo, med bivanjem in smrtjo.

V številnih Kranjčevih novelah in romanih živijo prekmurski dialektizmi, v tem ciklusu pa je zajel značilnosti gorenjskega slovničnega, slovarskega in frazeološkega sistema. In tudi gorenjski dialektizmi potrjujejo Kranjčev smisel in tenkočutnost za mimetičnost v jezikovno ustvarjalnem postopku. Takoj je treba tudi reči, da je varčno izbiral besedje, skladenjske vzorce in fraze in da narečnega ni toliko, da bi šlo že kar za prepletanje knjižnega in narečnega jezikovnega ustroja; gre le za nekaj značilnosti drugega v prvem, nekaj dialektizmov se vrača v vseh tekstih. Izbor narečnega še posebej pove, da je bil občutljiv za zvočno vrednost besede oziroma za glasovno podobo žive besede in za njen ritem.

V leksiki živi narečno v osebnih imenih in priimkih, v ledinskih imenih in toponimih, v imenih za floro in v materialni kulturi. Tudi besedno oblikovanje je mestoma narečno (vokalna redukcija), narečnost je prisotna v ustaljenih pogovornih frazah in medmetih. Narečnega je največ v dialogu, le včasih uide narečna oblika tudi pripovedovalcu, kot v primeru: »Gledal jo je, ki je bila dvajset let mlaji od njega.« Podobno pa avtor v poročevalskem besedilu tudi ne more skriti, da prihaja iz panonske narečne skupine, izdaja ga na primer časovna predložna zveza »za sto let« namesto »čez sto let«, druge spet količinski pridevnik »cel« za »ves« (v knjigi novel: »Skoraj za celo leto.«).

Nekaj narečnih oblik osebnih in drugih imen: Minč, Jaka, Erbežnik, Zavrh, Lukanc, Brdo, Podlesa. Iz materialne kulture in folklore: vodenica, moštarica (vrsti hrušk), barigla, skrilj, kastorec, martra božja, ohcet. Planinska pokrajina: reber, grapa, jasa, meline, leha, macesen, jelka, vresje, teloh, zaspančki; kontaktni sinonim »boršt« za gozd (germanizem). Nekaj pogovornih sintagem, fraz in besed, ki se pojavljajo v ekspresivnih zvezah: »rajtam, fant!«, za božjidel, ježešta na, malo posluš, počak; se komu urajma, marne roke, mami, deš; germanizmi: glih, na gliho, namalal. Kranjec ni prezrl tudi maskulinizacije pridevnikov v povedni obliki: »pri tebi je laž vedno lepši«, »četudi bi bila mlajši«. V njih je ohranil šumevec, medtem ko je pridevniško obliko samo zapisoval brez šumevca, npr. »najmlaja«. Primeri redukcij in sufiksacij v izglasju besed: spod, naprot, tode, nikari.

Kranjec je kot jezikovni mimetik vključil prostor in čas v *Macesne* še s krilaticami in imeni iz politike, materialne in filmske kulture: aktivnost, perlon nogavice, »splošna kmetijska zadruga« (šaljvi norčevalni vzdevek za potovko Katro), Marilyn Monroe, Gina Lollobrigida.

III.

Pri drugi knjigi gorenjskega ciklusa *Mesec je doma na Bladovici* (1958) se bomo omejili le na nekaj podatkov, ki jih je o njej zapustil avtor in na nekaj estetskih značilnosti, ki sva jih skupaj z njim opazila v nekem pogovoru o tej knjigi.

Snov se mu je nabirala na Javorniku. Sredi maja 1958 mi je dejal: »Sedaj pišem tudi pravljice za otroke; pišem jih takrat, kadar se ob romanu o XIV. diviziji preveč zmučim. Za oddih mi so. V trenutkih izčrpanosti si pomagam tudi tako, da naslikam kak akvarel.« 19. maja 1958 sem si pravljico »Luna je doma na Bladovici« lahko tudi ogledal. O njih sva ponovno govorila 21. avgusta 1958. Tedaj je dejal, da jih je napisal še za celo knjigo, skupen naslov jim pa bo »Mesec je doma na Bladovici«. Snov da se mu je nabirala »že ves čas, kar pišem roman o XIV. diviziji«, dokončno pa jih je izoblikoval julija in v začetku avgusta 1958 v Veliki Polani, vsega v štiridesetih dneh. »Snov in motivi so se mi nalogali v zavesti, in kakor včasih ne dežuje deset ali štirinajst dni nepretrgoma, temveč se oblak mahoma pretrga in izlije, tako so se izsule iz mene te pravljice; nakopičeno in dozorelo snov sem moral le še oblikovati«. Čez leta je še dodal:

To je — po svojem opisovanju — najbolj verna podoba resničnosti, še imena so ostala nespremenjena, dogodki nezabrisani. Zabrisal sem vse le pri zgodbi o mejnikih. V knjigi sem hotel prikazati drobno življenje, kakršnega srečujemo vsak dan in se

pravzaprav vsak dan v njem vrtimo. Poskus, kako med platnice prenesemo življenje diha, kje se resničnost neha in se začne ,povest'.¹³

3. marca 1959 sva premišljala nekatere oblikovne posebnosti pravljic. Zazdelo se mu je, da je knjiga, ki ima štiriindvajset enot, razdeljene pa so v troje tematskih sklopov z naslovi *Začarana zemlja*, *Otroci našega življenja* in *Mesec je doma na Bladovici*, da je ta knjiga več kot vsota pravljic, da je pravzaprav »roman o ljudeh na Javorniku«. Res je v njej tudi nekaj avtobiografskega, zdaj zastirto, drugič izpostavljeno, kot v besedilu *Dve še ne prebrani knjigi*, v katerem sta junaka njegova sinova Miško in Matjaž. Toda življenje, prebujanje in zorenje »objektivnih« ljudi, zlasti mladih, kakor jih je doživljal v ondotnem okolju, je seveda v popolnem ospredju.

Ugotavljala sva tudi, da je občutna lirizacija in ritmizacija snovnih prvin opazna estetska značilnost in moč teh tekstov; obstajajo celo zaporedja ritmiziranih besedilnih odsekov. Povedal je, da je nekatere dele pripovedi hote močnejše ritmiziral in mestoma šel tako daleč, da je ritmični tok vezal vsaj na približen metrični red. Začetek *Ljubezenske epistole za konec pomladi* je mogoče na primer razstaviti na nerimane proste verze. Nič manj pesemsko niso ritmizirani tudi odstavki v *Dveh še neprebranih knjigah*. Tako se srečujemo s poezijo v pripovedi oziroma s pravljico v prikriti pesniški obliki. Opazila sva tudi voljo po stopnjevanju ritmično-vsebinskih odsekov, zlasti v »pravljici« Rudi. Časovna prislova »zdaj« in »nekoč« menjujeta perspektivo na nekdanje in sedanje stanje in podoba mladega junaka, menjava pa stopnjuje moč in vzgon sedanjega: »Zdaj je Rudi že velik fant... O, nekoč... Zdaj je Rudi čisto navaden fant... O, nekoč...«

Dodajmo še, da tudi v tej knjigi živijo gorenjski dialektizmi, mestoma pa tudi otroška avtomatizirana zvočno govorna igra po vzorcu: »Pojdimo domov, očka. Bo nočka.«

IV.

V novelistični knjigi gorenjskega ciklusa, *Ukradeni ljubezni*, je Kranjec odrinil službene dejavnike, ki upravljajo ali vsaj hočejo upravljati s človekom in se sklonil na »golega človeka«, njegove ljubezenske radosti in poraze. Epske osebe teh novel seveda niso iztrgane iz stvarnih družbenih zvez, celo nasprotno, gmotna skrb in varnost vplivata na njihove odločitve in dejanja, pomagata spodbirati vse lepo in plemenito. Toda glavni moči v njih sta ljubezen in sovraštvo. Tudi v novelah osebe ali vztrajajo pri zemlji, ali odhajajo v dolino, kjer ostajajo brez tal.

Središčna novela je *Ciklame, pres in ljubezen*. Novelska zgodba steče v trenutku, ko je na obzorju tudi že njen sklepni lok, ko polbrata Gašper in Matko neseta onečlašeno nečakinjo Lenčko umirat na hribovsko kmetijo, ko mora tudi Matko nositi telo, ki se mu je v erotiki že zagnusilo. Vstopni prizor v novelo je torej sestavni del sklepnega zgodbenega loka in tudi mirujoči prizor. Počitek je tehnično ugodna iztočnica za retrospektivo ali za razgled po dogajanju, ki je trojko pripeljalo v pravkaršnji položaj. Retrospektiva v Kranjčevi novelistiki ni novost, prav tako ne motiv o krhkih vezeh med bratoma. Toda prizor iz končnega dogajalnega loka kot vstopni prizor v novelo, med

¹³ Miško Kranjec, Izbrana mladinska beseda. Franc Zadravec, Pogovor z Miškom Kranjcem, str. 259. Ljubljana, 1978.

njima pa široko valovanje ljubezenske romance, je vsekakor njegova nova kompozicijska domislica. Romanca količinsko ne zaostaja za baladno zgodbo, razmerje med njima po straneh besedila je 3 : 39 : 30.

Med kmetom Gašperjem in nečakinjo Lenčko se zasnjuje idealna ljubezen. Povzroči jo okoliščina, da je Gašper poročen s prevarano žensko, ki moškega ne mara, on pa je naivno pričakoval, da »se je tudi pri ljubezni treba pogovoriti«, ker »ljubezen ni vse na svetu — so še druge, morda celo pomembnejše stvari, tudi v zakonu«. Meta, Gašperjeva mačeha in njen sin Matko se zarotijo zoper romanco, idealno razmerje razbijejo z natolcevanjem, Lenčko sunejo s kmetije v dolino, kjer jo Matko moralno iztiri, da se poslej prodaja vse-navzkriž. Gašper jo zaman kliče k zemlji, k zdravi ljubezni, njena duša je ranjena, telo namenjeno za nagli propad. V enem zaključnih prizorov z Gašperjem strne svoj tragikomični paradoks z izjavo: »Rada sem vas imela, zato sem bežala pred vami.« Bohemski Matko še določnejše opiše krivdo za njeno tragiko: »Čiste, tople ljubezni« ni mogla uresničiti zato, ker »smo jo ubijali vsi: tvoja žena, tvoja mačeha, ki sta ji bila napoti, in jaz, ki ste mi bili vsi napoti — Povsod po svetu se ljudje ubijajo, če le morejo, tudi ubijajo drug drugega.« Tragično životari tudi sovražna Gašperjeva žena Mateja, saj v priznanju »Nisem se pa zmogla... ubila bi se, če bi me hotel s silo« toži njena prevarana mladost. Tragičen je tudi bohemski Matko, ki si ne najde miru ne v dolini ne na hribovski kmetiji. Tako se v noveli žrejo ljubezen in sovraštvo, hrepenenje in gnus, plemenito in demonično, čisto in prostaško, zbranost, umirjenost in raztrganost.

In še en zakon se uveljavlja in ugonablja: kdor odide v dolino, se zmede, propade, novo okolje ga s svojim ritmom destabilizira. Edini dobri človek, ki spoštuje »človeka in človečnost«, je v noveli Gašper, ki tudi vztraja pri prvotnem, pri zemlji. A naj še tako človečen, avtor kmečkega življenja vendarle ne idealizira, ampak ga osvetli kot nič manjše kotišče hudega in tragike, kot je takšno kotišče »dolinac«. Pa vendar se v noveli baladno plepletata »dva načina življenja, dvojno mišljenje... kmečka osamelost in trdota (ter) lah-kota širokega sveta... nekaj starega, okorelega, in nekaj novega, nekaj, kar bo šele prišlo«.

Kakor v *Macesnih*, je tudi v tej noveli več dialoga kot epskega komentarja, nekaj dialogov je celo brez epske spremljave. Besedilo je obsežno, prek tri-deset tisoč besed, je pa še zmerom novela, tudi zato, ker je ključna zgodba ljubezenski trikotnik, medtem ko drugo osebe le pomaga navijati baladni mehanizem, v igri je zato, da se junakinjina drama konča nepreklicno tragično.

Nočno nebo nad gorami je adolescentna, razvojna novela o dekletu na prehodu iz šolskih let na stopnjo male gospodinje pri »stricu« gostilničarju. Njena petošolska ljubezen ali idealni privid življenja se ji sesuje ob pogledih na šokantna spolna nasilja in prevare, ob spolzkih namigih in surovostih okolja. Meje razvojne novele pa so odprte tudi nasproti vzgojnemu romanu, saj se v dekletovi zgodbi vpleta stari »svétnik« in jo svari pred nevarnostmi.

Zgodba se začne s tetinim pogrebom, nečakinja ostane pri bogatem stricu, čigar odrasle in odtujene otroke veže na dom le še gmotni pohlep. Dekle in stric sta na usodnem prehodu: dekle vstopa v viharo mladostništvo, v strica zijata praznina in katastrofična osamelost, tam odmik od lepote domačnosti, otroških iger, tu izgubljanje v nič, v brezprihodnosti. Dramatična prehoda

sta temeljno sporočilo novele, njen emocionalni naboj, nad njega se fabulativno zbočijo dekletovi zoritveni pretresi in vzgibi ob »grdi resničnosti«, kot vdira vanjo iz besed pivskih razočarancev. V noveli je veliko gostilniškega, neobveznega, razpuščenega klepeta, ki ga oblikovalec ne členi na način, kakor se običajno členi dialog v pripovedni prozi.

Ukradena ljubezen je daljnji odmev, pendant romana *Pesem ceste* (1934). V romanu rodi otroke beračica in na vprašuje za očeti, tukaj jih rodi delavka dvema moškima in se prav tako ne briga dosti za očetovstvo. Rojeva jih godcu in brezposelnemu železničarju, potepuškima naravam, ljubezen si »krade« ali jemlje brez notranje ovire in brez računa. Je »slepa rodna gruda«, dokler je ne obkolijo lastni otroci, in si več ne more ukrasti ljubezni. Avtor mirno sledi rodni sili, ki se ne vprašuje, zakaj rodi, tudi se ne vznemirja, ker rodi —, biva kot tvorni in tvarni del življenja. Tončkina »sveta« življenjska zgodba ni obtežena z nikakršnim moraliziranjem.

Sklepna novela gorenjskega ciklusa *Kmečko romanje* upodablja gorjanskega kmeta šaljivca, ki opravi imenitno anketo o ljubezni in pobožnjaštvu, še bolj pa o tem, koliko tvega in na kakšen odpor zadene, kdor spreminja sliko sveta in red, ki ga kakšna ustanova zasadi v ljudi. Zgodba je najprej ljubezenska, le da ljubezenski trikot med Florijanom, njegovo neplodno ženo in njegovo ljubeznijo iz šolskih let, ki ima zdaj že kup otrok, obstaja brez ljubosumja in dramatičnih soočanj. Žena in strastna ljubica izčrpa njegovo moškost, izgubita pa tudi svojo ženskost, se prelevita v pobožnjači in zvalita vso krivdo na »grešnika« Florijana. Ta je v noveli vedri, hudomušni, svobodni »grešnik« romar, ki s svojim romarskim stilom nasmejava in hkrati zgrozeva okolico, dokler ga kot nepopoljšljivega nevernika ne vtaknejo v norišnico, odkoder se veselo prismeje družbi v posmeh. Je ena maloštevilnih Kranjčevih oseb, ki se s hudomušno šalo pretolčejo skozi življenje. Da bi novela ostala na ravni tragikomike in junakove veselosti, mora okolje pobesneti ob malenkostnem motivu, namreč ob Florijanovem vztrajanju, da se je na romanju srečal z mitično Marijo, da mu je pripovedovala, kako se ji hodijo pritoževati na račun socializma, zlasti bogatejši, in da je pri tem videl, da ima v kroni trinajst, ne dvanajst zvezd, kot pripoveduje legenda. Florijan s tem podatkom podre večni red, folklorizirano dogmo o dvanajstih zvezdah, pregreši se načelno, ker vsak »red« zahteva od posameznika le soglasje: »Če je rečeno, da so v bogu tri peršone, je to treba sprejeti ali pa reči: boga ni. To gre. Če bi pa neki Florijan začel trditi, da so v bogu štiri peršone —«, bi ga vtaknili v norišnico. Nauk torej uči: »Kar je utrjeno, je treba pustiti pri miru: ali sprejmeš takšno, kot je, ali pa se ogneš stvari.«

Duhovna perspektiva novele je ironična: pustiti pri miru, kar je utrjeno, pomeni vsekakor več, kakor pustiti pri miru folklorizirani krščanski motiv. Marijina »krona« je samo metafora za vsake vrste nedotakljivi »red«, in diagnoza o zmedenem Florijanu je lahko le metafora za potencialno zgodbo prevratnega umetnika, če se s svojo skepso spušča predaleč v red, kakor si ga je zamislila na primer neka ekskluzivna ideologija. Zato je mogoče trditi, da je Kranjec gorenjski cikel sklenil estetsko tragikomično, idejno pa izzivajoče, kot skeptični vernik socialističnega »reda«. Pa tudi z dvomom, da se je slika sveta v povprečni slovenski zavesti že občutno spremenila v duhu materialistične filozofije oziroma marksistične znanosti, kot se je zdelo nekaj časa po vojni.

Gorenjski dialektizmi živijo kajpada tudi v novelističnem sklopu, me stoma so celo številnejši, kot v *Macesnih*, hkrati pa je opaziti izpad ekspresivnih besed, kot sta »fant« in »rajtam«, ali vsaj zmanjšanje njune frekvence. V *Ciklamah* in *Kmečkem romanju* se zmanjšuje tudi frekvenca komparativnih oblik mlaji, starji, iz česar je moč sklepati, da sta noveli nastali po knjigi bladoviških pravljič oziroma sta zadnji besedili gorenjskega ciklusa.

V novelah so spet gorenjske oblike osebnih, krajevnih in ledinskih imen, je nekaj poslovenjenih germanskih tujk, dalje pokrajinsko tipična flora in že znane oblikoslovne posebnosti: Marija na Brezjah, Bled, Fani, Podklančnik, Jamnik, Pibernik, Mojca; boršt, leha, vresje, birt, birtinja, dečva, dohtar, škric, fleten, fejš (ženska), mentrga, marna gospodinja; starji, mlaji, najstarija, pri mlajih dveh. Zdi se, da gre v nešumevskem primerniku za očitno ljubkavalno zvočnost. Nekaj sklopov iz pogovornega jezika: »s ta kmašno obleko«, »bom kar malček posedela«, »sta hodili vaški ženski vkupe«, »na lepo nedeljo pri Sveti Ani so te kar tri birmale«, »ne kar koj«, »naj merkam nase«, »doma me, rajtam, ne bodo pogrešali«, »te bodo nazadnje še iz fabrike djali, s tolikimi pamži«, »marna, kakor si«, »bom hodil zdomi«, »ne boste zdomi«.

Ob narečnosti ne gre prezreti še neke leksikalne posebnosti. V *Ciklamah* in *Nočnem nebu nad gorami* so namreč številni samostalniki s končnico — ost: molčljivost, spozabljivost, darežljivost, osamelost, obrednost, odmaknjivost, razburljivost, neporabnost, prazničnost in drugi. Te oblike ustvarjajo nad sicer stvarnim besedjem tančico manj dorečenega, bolj abstraktnega, rahlo privzdignjenega, poetičnega. Ironija si včasih kar sama ustvari novo besedo, na primer besedo spodobnjakarstvo, igriva šala ob imenu Šinkovc pa mimogrede izdelava še onomatopoetski glagol zaščinkljati.

Mestoma se je tod uveljavila tudi mimetika individualnega govornega drobca, posnemanje zelo značilne besede ali fraze, ki jo oseba ponavlja. Takšen osebno značilni drobec je Fanina sintagma »Zdaj pa«. Avtor sam opozori, da ta sintagma ni rabljena kot časovni prislov, ampak kot sklepni veznik »torej«, ki ga Fani ne pozna. Neka druga oseba končuje svoje zaletne, ekspresivne stavke z medmetnim klicem: »Me poznaš, ha? Jaz — grda, ha?« Drugje spet ena sama značilna fraza, ki ni prenosna z osebe na osebo. »No — tako pa križ božji.« Pripovedovalec včasih popazi na zvok in melodijo govornega ritma, kakor nastajata ob kontrastiranju: »Hočem te za ženó. Ne maram te ženske.« »Samo ti, ali pa obedem«. In le včasih se prebije tudi govorni substandard, zlasti v razburljivih položajih: »Kje pa so naše kurbe? ... Kako pa naj govorim — kje so naši angeljci, prekleto?«

* * *

Sklepni razgled:

Snov gorenjskega pripovednega ciklusa so »večne« človeške stvari: ljubezen in sovraštvo, doživljanje narave in zemlje, človekov vzgon in smrt, vprašanja umetnosti in religije ter socialna nasprotja. Človek je tudi v tem ciklusu razpet v svoja notranja protislovja, dialektiko svojih čustev, strasti, idealov, nič manj pa je zajet v vsakdanja družbena protislovja in zakonitosti. Kranjec je epske osebe ciklusa zasnoval na svoji davni prekmurski inspiraciji odhajanja z zemlje in vračanja »domov«, le da so tokratni odmiki od zemlje dokončnejši, »dolina postaja močnejša od hribov«, tokrat se zemlja nezadržno prazni. Kakor pa je zemlja še zmerom Kranjčev votek in razvodnica njegovih oseb, se je njegova davna idealistična teza »samo zemlja se ne spremeni in

ljudje na njej« tukaj umaknila tezi »zemlja se z nami premika«, ki jo je podrobneje upovedil v romanih o oblasti.

Ljudje te proze so torej navzkrižja svoje lastne in družbene dialektike, so hkrati srečni in še bolj nesrečni. Ciklus se začneja s popolnoma nesrečno, a notranje uporno, vzravnano osebo, in še s harmonično vserazumevajočo in vseodpuščajočo osebo, ki je življenjsko toliko izmodrena, da več ne more biti nesrečna. Vse druge so navzkrižja srečnosti in nesrečnosti — razen otrok kajpada, ki hrepenijo brez velikih zahtev, takšne so tudi zaradi neogibnih zvez in srečanj z enako navzkrižnimi osebami. Svoj smisel-nesmisel živijo v stvarnih zvezah, v stvarnem času in prostoru, iz nesreč pa pobegajo ali v utopično misel, ali se vdajo surovi stvarnosti, katera pa konča tudi v obupu in nihilizmu. Od navzkrižne dialektike Kranjec ne odstopa tudi pri njihovem etičnem ravnanju: dobre in grde so, dobrota je mestoma celo bolj v ospredju, kot njeno nasprotje.

Pomikanje ljudi s hribov v doline, iz vasi v mesta z vsemi čustvenimi, moralnimi in socialnimi zapleti in konflikti posameznikov je v tej prozi odvod mimetičnega estetskega načela, kot ga je avtor strnil v besedi: »videl sem«. Kar je videl in kar je potem poglobil, razširil še z instinktivnim zaznavanjem ljudi in vsebinskih razponov njihovih »drobnih zgodb«, je izoblikoval kot realist, mestoma pa tudi kot romantik. Kot realist je priznal odmike od zemlje, vraščanje v industrijsko civilizacijo, kot se ni potajil pred trenutno brez talnostjo ali človečno vprašljivostjo takšnega vraščanja. Realistov upor je videti v zadržani presoji socializma zdaj in tukaj, kadar mu je reševati pravice vaškega in vsakršnega delavstva, dalje v kritiki cerkve, ki zmore le abstraktne tolažilne besede, hvalnice ali prekletstva, če se življenje upre njeni moralki. Še zlasti pa je ta upor videti v podobi delavke, nezakonske matere, ki ji ostaja samo samomor, in ki hkrati simbolizira nemoč in celo brezbriznost politike, cerkve in umetnosti ob človekovih mejnih položajih. Kot romantik pa Kranjec skrbi za hrepenenje svojih oseb po sreči, za njihove idealne privide, za izstope iz stvarnosti v zaželeno resničnost, le da ravna tako zato, da še bolj začutijo, kako ni mogoče pobegniti iz stvarnosti. Mestoma tudi enako veruje v utopijo, kakor jo je zapisoval že v svoje predvojne novelke osebe: »Nekoč bo lepo, nekoč bo vse drugače, nekoč bo vredno živeti« (*Grlice*). Tako ravna iz prepričanja, da človek brez utopije ne more živeti in tudi ne živi. Romantično je tudi njegovo davninsko občutje, ki se upira begu z zemlje, sta melanholija in liričnost, s katerima pogosto ovija javorniške preproste ljudi, subjektivizira njihova razpoloženja in še bolj pokrajino. Dogajalni prostor pa spet ostaja stvaren, kot tipično drevo ga označuje macesen, podobno kot topol označuje Kranjčev panonski prostor. Oba sta subjektivizirana z enako pristnim liričnim nabojem, obe pokrajini sta očarljiva pripovedovalčeva substanca, ki jo ume pretočiti tudi v razpoloženja objektivnih oseb. Po vsem ciklusu živi tudi nekaj značilnih slovarskih, oblikoslovnih in frazeoloških gorenjskih dialektizmov.

РЕЗЮМЕ

Гореньский эпический цикл включает вечно живые человеческие темы: любовь и ненависть, все происходящее в природе и на земле, рост человека и его смерть, вопросы искусства и религии, социальные противоречия. В этом цикле человек показан со своими внутренними противоречиями, диалектикой своих чувств, страстей, идеалов и в не меньшей мере он охвачен ежедневными общественными проблемами. Как и в ранних произведениях, Кранец и в этом цикле изображает своих героев, постоянно покидающих свою землю и снова возвращающимися домой, но с той разницей, что теперешнее расставание с землей становится более окончательным, «долина оказывается сильнее гор», и на этот раз земля неудержимо пустеет. Но так как земля у Кранца все еще почва и водораздел для его персонажей, его давний идеалистический тезис «только земля не меняется и люди на ней» уступил место новому тезису «земля вместе с нами движется», о котором он более подробно высказался в романах о власти.

Таким образом, люди его прозаических произведений представляют противоречия между своей собственной диалектикой и диалектикой общества, в одно и то же время они и счастливы и еще более несчастны. Цикл начинается с совершенно несчастной, но внутренне бунтарской, несгибаемой личности, и еще с все понимающей и все прощающей личности, ставшей столь мудрой от богатого жизненного опыта, что уже не может быть несчастной. Все другие персонажи являют собой противоречия между счастьем и несчастьем — кроме жаждущих детей, не имеющих при этом больших требований — причиной чего бывают и неминуемые связи и встречи с личностями, противоречивыми в такой степени, как и они сами. Смысл — бессмыслица их жизни в реальных связях, в реальном времени и пространстве, от несчастий они то предаются утопическим раздумьям, то подвергаются испытаниям суровой реальности, впадая в отчаяние и нигилизм. От своей диалектики Кранец не отказывается и в изображении их нравственного облика: они бывают и добрыми и злыми, честными и подлыми, причем чаще доброта и честность берут верх над злом и подлостью. Перемещение людей с гор в долины, из деревень в города, со всеми сопровождающими их эмоциональными, моральными и социальными осложнениями и конфликтами отдельных личностей, в этой прозе связано с эстетическим принципом, выраженным автором сжатой фразой «я видел». То, что Кранец видел и затем еще углубил, расширил на основе инстинктивного восприятия людей и тематических размахов их «мелких историй», все это он сформировал как реалист, а в отдельных местах и как романтик. Как реалист он признает уход с земли, вращение в индустриальную цивилизацию, он не скрывает ни временной беспочвенности ни человеческой ненадежности такого процесса. Сопротивление писателя-реалиста можно видеть в сдержанной оценке социализма «здесь и теперь», когда ему приходится решать правду деревенского и вообще всякого трудового народа, далее в критике церкви, способной изрекать лишь отвлеченные слова утешения, панегирики, или проклятия, когда жизнь восстает против ее моральных устоев. Особенно ярко проявляется это сопротивление в образе работницы, матери с внебрачным ребенком, единственным выходом для которой становится самоубийство; ее пример символизирует бессилие и даже безразличие общества и церкви к человеку в его кризисных ситуациях. Кранец — романтик показывает, как его герои мечтают о счастье, об утопическом переходе в воображаемый мир идеала, при чем надо учитывать то, что он поступает так с ясной целью: он хочет дать им почувствовать, что от реальности уйти нельзя. В отдельных местах находим у него такую же веру в утопию, какую высказывают герои его довоенных новелл: «Когда-то будет хорошо, когда-то все будет по-другому, когда-то будет стоить жить.» (Горлицы). Так он поступает на основе убеждения, что человек без утопии не может жить, да он и не живет без нее. Романтичным кажется и его чувство, которое препятствует уходу с земли, а также меланхолия и лиричность, которыми он часто наделяет простых людей с Яворника, делает субъективными их настроения; в еще большей степени происходит то же самое и с пейзажем. Место, на котором происходит действие, остается реальным; как типичное дерево характеризует его лиственница, тогда как тополь символизирует в творчестве Кранца пространство Панонии. И то и другое дерево представлены субъективно с одинаково сильным лирическим зарядом, оба пейзажа являются той чарующей субстанцией, которую автор так умело вселяет и в настроение объективных персонажей. Во всем цикле живет и несколько типичных гореньских диалектизмов из области лексики, морфологии и фразеологии.

STRITARJEV ZORIN IN DUMASEVA DAMA S KAMELIJAMI

V raziskavi geneze in strukture Stritarjevega pisemskega romana *Zorin* (1870) je poleg že znanih vplivov Rousseauja in Goetheja potrebno upoštevati tudi razmerje tega dela do romana oziroma drame *Dama s kamelijami* (1848–1852) A. Dumasa sina. Razprava podrobno razčlenjuje stične točke med temi besedili, nato pa podobnosti interpretira na psihološki in literarnozgodovinski ravni.

An analysis of the genesis and the structure of Josip Stritar's epistolary novel *Zorin* (1870) must take into account — in addition to the well-ascertained influence of Rousseau and Goethe — also the relation of Stritar's novel to the drama *La Dame aux camélias* (1848–1852) by Dumas fils. The present article investigates in detail the features shared by the two texts and interprets the similarities between them on the levels of psychology and literary history.

Na posebno zvezo med Stritarjevim romanom *Zorin* in romanom oziroma dramo Alexandra Dumasa sina *La dame aux camélias* opozarja neznatna, na prvi pogled čisto naključna, za nadaljnje raziskovanje pa vendarle pomembna podrobnost. Po dveh poskusnih poglavjih, objavljenih leta 1868 v »Mladiki«, je *Zorin* v celoti izšel v »Zvonu« za leto 1870. Tu je v eni od številki prišlo na vrsto tudi deseto poglavje romana, v katerem se prvič pojavi ime Delinega očeta: Armand Duvalon. Ko je Stritar dal roman ponatisniti v drugi knjigi svojih *Zbranih spisov* (1887), je to ime spremenil, dobilo je obliko Armand Duval. Ime in priimek sta nam seveda znana iz Dumaseve *Dame s kamelijami*, kjer se tako imenuje glavni junak romana in po njem napravljene drame.

Ta podrobnost vsiljuje več vprašanj, ki na vsa ni mogoče do kraja odgovoriti. Zakaj je Stritar najprej označil Delinega očeta z imenom, ki sicer že spominja na Dumasevega junaka, a za francoska ušesa najbrž ne zveni preveč dobro? In zakaj ga je končno le nadomestil z obliko, ki je bolj francoska, hkrati pa istovetna z imenom v Dumasevem romanu? Predvsem pa — je Stritar to ime izbral po naključju ali se skriva za tem kaka pomembnejša zveza? Za literarno zgodovino je zares zanimivo samo to vprašanje, saj navaja k širšemu problemu, kakšna bi utegnila biti zveza med Stritarjevim in Dumasevim besedilom; kakšen je bil morda Dumasev vpliv na nastanek *Zorina*; in kaj lahko iz analize te zveze pridobimo za razumevanje Stritarjevega romana.

Kar zadeva možnost tesnejše zveze obeh del, jo dejstva samo potrjujejo. Dumasev roman je izšel prvič leta 1848 in postal takoj ne samo francoska, ampak mednarodna uspešnica; nemški prevod je izšel že 1850 na Dunaju. Na podlagi romana je nastala drama, ki je po izjemnem uspehu na krstni predstavi v Parizu leta 1852 začela svojo pot po vseh glavnih evropskih odrih, tudi v Nemčiji in Avstriji. Nemški knjižni prevod igre je izšel leta 1866, kar seveda pomeni, da je že desetletje pred tem bila v nemškem jezikovnem območju pogosto igrana. Poleg tega je treba upoštevati, da je že leta 1853 po nji nastala Verdijeva opera *La Traviata*, ki je prispevala svoje k popularnosti zgodbe in njenih junakov, čeprav označenih z drugimi imeni.

Za Stritarja, ki je živel od leta 1856 večidel na Dunaju, je več kot verjetno, da je že v teh letih dobil v roke nemški prevod romana, morda celo

francoski izvirnik, in da je moral videti dunajsko uprizoritev drame. Ko je bil leta 1861 v Parizu, kar je bilo med drugim odločilno tudi za nastanek *Zorina*, je morda gledal *Damo s kamelijami* v pariški izvedbi; če ne že poprej, si je zdaj priskrbel francosko izdajo romana; o *Traviati* je komajda verjeti, da je ne bi poslušal že v teh letih. Tako govori marsikaj v prid domnevi, da je Dumas in njegovo delo dobro poznal vsaj že od leta 1866, ko je po Koblarjevem sklepanju snoval *Zorina*.¹ O tem, da mu je bilo oboje znano vsaj že leta 1870, ko je roman končaval sproti z objavo v »Zvonu«, pa govori dejstvo, da je tega leta v *Pogovorih*, kjer je načel vprašanje, pri katerih sodobnih dramatikih naj se učita slovensko gledališče in dramatika, pomislil tudi na Dumas: »Izmed živčih Francozov sta A. Dumas (sin), Emile Augier in Victorien Sardou tudi Nemcem in pač vsemu svetu v tehniki sijajen zgled. Njihovi predmeti so iz življenja; žal, da to življenje je gnilo ali vsaj nagnito. Zato ne svetujemo, da nam se slovenijo. Ali učiti se je veliko iz njih, ker v tehniki in dialogu nimajo vrstnika.«²

Iz zapisa je videti, da je bil v letu *Zorinovega* natisa Dumas Stritarju zelo domač avtor; med dramami, ki jih je imel ob njem v mislih, je bila nedvomno na prvem mestu *Dama s kamelijami*. Vendar je ob nji gotovo poznal tudi roman, iz katerega je igra nastala. S tem se potrjuje možnost za neposredno zvezo med Stritarjevim *Zorinom* in Dumasevo *Damo s kamelijami*, morda celo v obliki pravega vpliva. Seveda je vnaprej potrebno upoštevati vzore, spodbude in vplive, ki jih je literarna zgodovina že večkrat upoštevala, ko je poskušala razložiti genezo in sestavo Stritarjevega romana; šele v tem okviru se pokaže mesto, ki so ga v *Zorinu* dobile sestavine, prevzete morda iz *Dame s kamelijami*. Med temi izvori so bili omenjeni Rousseaujev roman *Julie ou la nouvelle Héloïse*, Goethejev *Die Leiden des jungen Werthers*, Eötvösov *A karthausi* in Foscolove *Ultime lettere di Jacopo Ortis*.³ Medtem ko sta Eötvös in Foscolo ob *Zorinu* skoraj zanemarljiva, saj ne prinašata nič takega, kar bi bilo za Stritarjev roman bistveno, sta *Nova Héloïza* in *Werther* v izoblikovanju njegove vsebine in oblike odigrala zelo očitno vlogo. Ker se tudi *Werther* naslanja na Rousseaujev romaneskni vzorec in mu je v nekaterih stvareh podoben, je seveda težko ali skoraj nemogoče ločiti, kaj je Stritar sprejel od enega ali drugega. V samem romanu je eksplicitno priznal samo odvisnost od Rousseauja, saj je v *Zorinovo* sporočilo o obisku v Montmorencyju vstavil vzneseno hvalnico Rousseauju, pa ne njegovim načelnim, filozofskim in moralnim razpravam, ampak predvsem romanu *Nova Héloïza*, tej »visoki pesmi ljubezni«, kot ga na tem mestu imenuje. Pa tudi brez tega neposrednega namiga na zvezo z Rousseaujevim romanom se dajo v *Zorinu* razbrati vsaj bistveni elementi, ki jih je sprejel v svoje delo iz Rousseauja: junak *Nove Héloïze* se poda v Pariz in od tod sporoča o svojih vtisih, tako kot Zorin v pismih prijatelju; ljubezen Saint-Preuxa do Julije se mora končati z odpovedjo, tako kot Zorinova do Dele; in tudi junakinji na koncu romana zaradi nesrečne ljubezni umre za podobno mislijo na neusojena ljubimca.

V *Zorinu* ni nobenega tako očitnega namiga na zvezo z *Wertherjem*, vendar je sestavin iz Goethejevega romana v Stritarjevem delu vsaj toliko ali še več

¹ J. Stritar, Zbrano delo 3, Ljubljana 1954, opombe k *Zorinu*, str. 412 isl.

² J. Stritar, Zbrano delo 6, str. 142.

³ Obširno analizo s historiatom in rezultati raziskav za te vplive navaja F. Koblar v opombah k *Zorinu* (Zbrano delo 3, n. m.).

kot Rousseaujevih: tu je najprej oblika pripovedi, ki sestoji v glavnem iz junakovih pisem prijatelju, iz pisateljevega predgovora in zaključka — kar je v primerjavi z Rousseaujevim že nova različica pisemskega romana, hkrati pa natančno tista, ki jo prevzema *Zorin*; Wertherjeva ljubezen do Lotte je »nesrečna« v določnejšem smislu kot v *Novi Heloizi* in bližja tistemu, kar pripelje v *Zorinu* do ljubezenske tragedije; Wertherjev samomor je nedvomen zgled za Zorinov konec, čeprav je ta v primerjavi z Goethejevim drastičnim orisom samo obzirno nakazan; in končno je v Wertherju izoblikovani tip melanholičnega junaka, ki je nosilec ne samo svoje zasebne, ampak tudi obče življenjske bolečine (Weltschmerz), prav gotovo postal Stritarju izhodišče za zasnovo podobnega slovenskega junaka.

Kljub temu se vrsta značilnih prvin v obliki in vsebini Stritarjevega romana izmika primerjavi tako z Rousseaujevo *Novo Heloizo* kot z Goethejevim *Wertherjem*, tako da upoštevanje zgolj teh vplivov ne zadošča za pojasnitev vseh vprašanj. Roman se dogaja v Parizu in njegovi okolici, kar je seveda že samo na sebi drugačen okvir glavnim motivom. V ljubezenski zgodbi, kot jo snuje Stritar, ni prostora za ljubezenski oziroma zakonski trikotnik, ki ima velik pomen ne samo pri Rousseauju, ampak še bolj pri Goetheju, kar seveda pomeni, da je v Stritarjevi pripovedi ljubezenska motivika drugače organizirana, z bistveno drugačnim težiščem in tudi razpletom. V tem pripade posebna vloga Delinemu očetu; takšnega očeta ni v *Wertherju*, v Rousseaujevem romanu pa Julijinemu očetu gre sicer precejšen pomen, toda njegov značaj in vloga sta vendarle posebna, izdelana v duhu meščanskih tragedij, dram in romanov 18. stoletja; in od tega duha se oče v *Zorinu* bistveno razlikuje. S tem je seveda povedano, da se v *Zorinu* odpoved ljubezni, njen tragični konec in junakinjina smrt postavljajo na raven, ki se v nekaterih ključnih stvareh oddaljuje od podobnih zgodb v Rousseaujevem in Goethejevem romanu.

Za pojasnitev opisanih razlik so seveda na razpolago opozorila, da jih je Stritar morda zajel ne iz literarnih, ampak iz neposrednih življenjskih izvirov, na primer iz svojih spominov na »rejenko«, ki je ostajala ves čas bistvena sestavina njegovih spominov na mladost; ali pa iz sodoživljanja usode svojih študentskih prijateljev, od katerih je eden končal s samomorom; in nenazadnje iz vtisov, ki jih je vsrkal vase leta 1861, ko je živel v Parizu, obiskal pa tudi Versailles, Fontainebleau in Montmorency. Vendar pa takšna dejstva ne morejo pojasniti ravno tistih posebnosti, ki zasnovo Stritarjevega romana najbolj odmikajo od Rousseaujevega in Goethejevega zgleda, saj jih v Stritarjevih življenjskih izkušnjah, spominih in opazovanjih nikakor ni mogoče izslediti. S tem se znova odpira vprašanje, kakšno vlogo je utegnil imeti v nastajanju *Zorina* zgled, ki je Stritarju prihajal iz Dumasevega romana *Dama s kamelijami*. Potrditev domneve, da je šlo za dejanski sprejem nekaterih sestavin, bi seveda pomenila, da prevzem imena Armand Duval ni bil popolnoma naključen; lahko bi ga razumeli kot zaveden ali nezaveden Stritarjev namig na zvezo z *Damo s kamelijami*, približno tako, kot je na zvezo z Rousseaujem izrecno opozoril v opisu Zorinovega romanja v Montmorency.

Podrobnejša primerjava *Zorina* in *Dame s kamelijami* potrjuje, da ime Armand Duval nikakor ni edina, morda zgolj naključna skupna točka obeh besedil, ampak da se v njuni obliki in vsebini odkriva vrsta podobnosti, ki imajo širši, za razumevanje *Zorina* morda celo ključni pomen. Na oblikovni

ravni so te podobnosti manj številne, verjetno tudi manj zanimive, vendar jih je potrebno vsaj v skupem zarisu upoštevati. Dumasev roman je uokvirjen s pripovedjo, ki jo govori avtorski pripovedovalec, medtem ko je osrednja zgodba Armanda Duvala in Marguerite Gautier položena na jezik samemu junaku. To velja tudi za Zorinovo ljubezensko zgodbo, vendar je ta formalno izdelana v obliki pisem po zgledu pisemskih romanov 18. stoletja, govorijo jo torej Zorinova pisma. Odmik izvira od tod, ker je Dumas opustil pisemsko tehniko in rajši nadaljeval prvoosebno pripoved Prévostove *Manon Lescaut*, ki pripada prav tako še 18. stol. Ne glede na takšno razliko pa se v pripovedni tehniki obeh del pojavi posebnost, ki je Rousseau in Goethe ne poznata: v Dumasevo prvoosebno pripoved so vstavljena na odločilnih mestih pisma, prav tako v Zorinu pisma prijatelju. Delin konec se pripravlja prek njenega lastnega pisma o bolezn, njeno smrt sporoča Zorinu posebno pismo, ki ga pošilja Delina prijateljica Julietta. Čisto enako se v Dumasevem romanu sporočata bolezen in smrt Maguerite Gautier; o poteku njene bolezn izve junak iz pisma (dnevnik), ki ga je umirajoča namenila njemu; o smrti nesrečne ljubimke mu sporoča s posebnim pismom njena družabnica Julie. Pripovedna tehnika je v obeh primerih skoraj ista, s tem pa drugačna od tiste, ki jo je za predstavitev Julijine smrti uporabil Rousseau. To pa pomeni, da je v *Zorinu* kljub očitni zasidranosti v vzorcih pisemskega romana, kot jih gojita Rousseau in Goethe, najti tudi dodatne obrazce, ki se pojavljajo v takšnih motivnih zvezah, da bi jim izvir našli predvsem v Dumasevem romanu.

Bolj od oblikovnih so za določitev tega razmerja bistvene seveda vsebinske podobnosti, teh pa je med *Damo s kamelijami* in *Zorinom* cela vrsta. Najprej je tu preprosto dejstvo, da se oba romana večidel dogajata v Parizu in njegovih okolici; premik iz Pariza na podeželje je v obeh delih povezan s prehodom iz vlemestnega sveta v podeželsko idilo, in v obeh je ta idila kratka — Zorin in Dela doživljata v napol pastoralnem okolju najlepše trenutke svoje zaljubljenosti, Armand Duval in Marguerite Gautier pa utečeta pariškim skušnjavam, da bi v podeželski vili užila edine neskalfjene dneve svoje edinstvene ljubezni; in oboje se zelo nenadoma, usodno in tragično konča. Od tod je pa samo korak do tiste podobnosti, ki je povzročila, da je Stritar lahko uporabil ime Dumasevega junaka in ga v Zorinu prenesel na Delinega očeta. Ta prenos ne bi bil mogoč brez tesnih vzporednic, ki potekajo v zadnjem delu obeh romanov med njunimi glavnimi osebami — Zorinom, Delo in Delinim očetom oziroma Armandom, Armandovim očetom in Marguerito. Ljubezenska zgodba se v Stritarjevem romanu razplete tako, da Delin oče v posebnem pismu zaprosi Zorina, naj se Deli odpove; v *Dami s kamelijami* Armandov oče izkoristi priložnost, ko Marguerite samuje v podeželski vili, da bi jo s svojo ganljivo očetovsko dostojanstvenostjo nagovoril, naj se ljubimcu za zmeraj odreče. Enaka pa ni samo oblika dogodkov, ampak tudi njihova motivacija, saj očeta svojo zahtevo opirata na podobne razloge — Delin oče v imenu hčerine sreče in sreče svoje družine sploh, Armandov oče pa z ozirom na hčer, katere poroka v boljšo družino bi bila z Armandovo ljubezensko zvezo nevarno ogrožena. Podobnost se ne neha z izvedbo tako zasnovanega dejanja, ampak teče naprej v njegove nadaljnje razpletne stopnje in posledice. Marguerite ugodi nujnim prošnjam zaskrbljenega očeta, z begom iz podeželske vile se odpove Armandu; Zorin ustreže rotečemu klicu Delinega očeta in se umakne zvest svoji obljubi, da Dele ne bo več videl.

Toda podobnost se v obeh zgodbah ohranja še naprej. Stritarjev junak in Dumaseva junakinja sta prizadetima očetoma obljubila, da se bosta z ljubljeno osebo razšla za zmeraj, oba pa slovesno obljubo, ki naj bo najvišji dokaz njune nesebičnosti, tudi prelomita. Marguerite pristane na eno samo, zadnjo ljubezensko noč z Armandom, pa tudi Zorin se na Delin obupani poziv vrne še enkrat k nji, morda za eno samo ljubezensko noč ali pa le za kratko sentimentalno poslovilno srečanje — v tej stvari je Stritar pač dosti manj zgovoren od Dumasa, tako da je zadnje srečanje ljubimcev mogoče razumeti tako ali drugače.⁴ Toda podobnost s tem ni prav nič zabrisana.

Do tod je vzporednost potekala med Stritarjevim junakom in Dumasovo junakinja. Zdaj se dogajanje premakne na drugačen tir, kjer poteka vzporedna usoda obeh junakinj. Stritarjeva Dela se po ljubezenskem slovesu od ljubega dokončno razboli, hira in v odsotnosti junaka umre, medtem ko Marguerite Gautier po zadnji ljubezenski noči neustavljivo podleže dolgotrajni bolezni in kmalu umre — v romanu osamljena, v drami tako, da v zadnjem hipu pred smrtjo še vidi Armanda.

Opisane vzporednice dajejo dovolj gradiva za premislek podobnosti in razlik, ki povezujejo Stritarjev roman z Dumasevo *Damo s kamelijami*, pa ne le manj bistvenih, ampak tistih, ki posegajo v sredo *Zorina* in odstirajo njegove literarne, morda celo duhovnozgodovinske temelje. Na prvi pogled je razvidno, da je Stritar zadnji del romana zgradil na podobnem strukturnem obrazcu, kot ga je položil Dumas v *Damo s kamelijami*, da pa je v tem obrazcu spremenil njegovo glavno razmerje in s to spremembo v podobnost vpeljal že tudi odločilno različnost. Ohranil je sicer temeljni trikotnik med ljubimcem, ljubimko in očetom, toda znotraj tega začrta je motiv ljubezenske odpovedi prenesel z junakinje na junaka; kar pri Dumasu stori Marguerite, je v Stritarjevem romanu postalo naloga, ki jo opravi junak. Marguerite je pri Stritarju nadomestil Zorin, na mesto ženske je v Stritarjevem romanu stopil moški, kar seveda pomeni, da Stritarjev junak funkcioniра na način, ki je bil v *Dami s kamelijami* značilen za junakinja. S tem je pojasnjeno, zakaj je ime Armand Duval lahko z Dumasevega junaka prešlo v Stritarjevem romanu na Delinega očeta — medtem ko stoji v *Dami s kamelijami* naproti kurtizani Margueriti ljubimec Armand Duval z očetom, čigar krstno ime ni znano, lahko pa se seveda glasi podobno kot sinovo, je v Stritarjevem romanu stopil na Margueritino mesto Zorin, naproti pa mu stoji Dela z očetom, ki se zdaj imenuje kratko in malo Armand Duval. Psihološko ozadje takšne premestitve je ne samo možno, ampak tudi očitno.

Vendar pa se s tem šele odpira pomembnejše vprašanje, kaj se skriva za prenosom ljubezenske odpovedi z junakinje na junaka, z Dumaseve kurtizane na Stritarjevega svetobolnega Zorina. Kakšni so globlji psihološki, psihoanalitični, morda literarni ali celo duhovnozgodovinski razlogi, ki so ta prenos omogočili, s tem pa povzročili, da se je Stritarjev roman ob Rousseauju in Goetheju lahko naslonil še na sestavine iz Dumasevega romana? Na prvi pogled bi bila najpreprostejša razlaga ta, da je zadosten razlog za takšno premestitev psihološko dejstvo, da je Zorin po svojem značaju in temperamentu, obrnjenem v mehkočutno doživljanje, pasivnost in razčustvovanost,

⁴ Prim. razlago tega dogodka v razpravi P. Kolška Stritarjev *Zorin* — primer evropske romaneskne forme?, objavljeni v Primerjalni književnosti 1980, št. 2, 20—33.

pravzaprav že sam na sebi »feminilen«, to pa bi bilo povzročilo, da je nanj lahko Stritar prenesel odločitve, ki so bile v Dumasevem romanu in drami izrazito ženske. Vendar se zdi ta razlaga le preveč preprosta, znanstveno pa komajda sprejemljiva, saj temelji na konvencionalnih predstavah o tem, kaj je moško in kaj žensko, kaj čustvo in kaj pasivnost. Predvsem pa je njena pomanjkljivost ta, da iz nje ne sledijo nobeni splošnejši, za presojo Stritarjevega romana zares zanimivi zaključki, ki bi ga uvrstili v širša literarno-razvojna ali celo duhovnozgodovinska dogajanja. Zato je treba poseči po drugačnih razlagah, ki prav to omogočajo.

Zdi se, da se v tej smeri ponujata predvsem dve, po bistvu zelo različni, pa vendar obe enako upravičeni, saj posegata v strukturno bistvo *Zorina*, v sestavo njegovega junaka in morda tudi v duhovno-literarno podobo samega Stritarja. Prva se zastavlja na psihoanalitični ravni in je — kot vse podobne razlage — seveda tvegana. Potrebno jo je torej izvesti s precejšnjo previdnostjo in z zavestjo, da so njeni rezultati lahko samo hipotetični. Na tej ravni se ponuja predvsem ideja, da lahko Stritarjev junak stopi na mesto Dumaseve junakinje ne zaradi svoje bolj ali manj »feminilne« narave, ampak zaradi strukturne podobnosti na eksistencialni ravni. Ta podobnost seveda ni izrecna in zavedna, ampak skrivna, globinska, nezavedna, prav zato pa za podobo junakov zelo bistvena. Marguerite Gautier, kakršno opisuje in predstavlja Dumas, je po svojem socialnem, duhovnem in moralnem bistvu predvsem kurtizana, grizeta, kokota — resda posebne vrste, vendar zato nič manj zavezana splošnemu bistvu takšnega socialnega položaja. Junakinji je ljubezen življenjski poklic, zato mora »ljubiti« moške nasploh in počez. Junakinja mora biti razpoložljiva za ljubezen na splošno, tj. za abstraktno ljubezen, ki se daje za nasprotno vrednost denarja, luksusa in materialnih dobrin. S tem dobiva ljubezen vlogo blaga, ki se uresniči na trgu z menjavo ustreznih blagovnih vrednosti; njena vrednost je torej abstraktna in formalna. Šele v razmerju do Armanda Duvala odkrije pravo, dejansko, konkretno ljubezen, ki ni več blago in menjava; tej ljubezni bi morala žrtvovati abstraktno menjalno ljubezen, ki jo je dotlej poklicno gojila. Toda v romanu se zgodi ravno nekaj nasprotnega. Konkretni ljubezni do Armanda se odpove v imenu svoje višje, pravzaprav samo duhovne ljubezni do ljubimca, pa tudi zaradi zavezanosti višjim oblikam poštenja, časti in sočutja, ki jih nenadoma odkrije v sebi. To so seveda moralne vrednosti, ki spet veljajo na splošno in so abstraktne, kar pomeni, da junakinja konkretno ljubezen zamenja znova za nekaj abstraktnega, da bi bila za to poplačana z nasprotno vrednostjo moralnosti, človeškega dostojanstva in duhovne čistosti. V posesti teh vrednot se zdaj lahko vrne k splošni plačani ljubezni prostitucije, vendar tako, da v sebi ohranja duhovno zvestobo Armandu kot abstraktno vrednoto, ki ni samo zunanja, ampak zares samo notranja in s tem edino resnična.

Tej erotični dialektiki abstraktne in konkretne ljubezni ustreza na Zorinovi strani podobno dogajanje, ki prenaša to dialektiko na širšo socialno in duhovno raven. Junakovo bistvo je v tem, da ljubi celotno človeštvo in da v imenu te ljubezni nosi na sebi gorje vsega sveta. O tem pove vse že predgovor romana: »Srce njegovo je bilo za vesoljno človeštvo; kakor svoje čutil je njegove bolečine; čutil je nepopolnost človeške narave, čutil neskončno, neizmerno trpljenje, po vsi zemlji razlito. Bolečine vsega človeštva ali boljše: vsega stvarjenja — saj trpi tudi žival — bile so mu lastne bolečine, ki jih je prenašal,

dokler ga ni zapustila moč.⁵ Iz tega opisa je razvidno, da ljubi Zorin človeštvo na splošno in počez, njegova ljubezen do človeštva je abstraktna; s tem je podobna ljubezni Dumaseve junakinje, samo da je s področja erotičnih razmerij z moškimi stopila na raven moralno-duhovnih razmerij z vsemi ljudmi. To pa pomeni, da ostaja tudi Zorin — podobno kot Marguerite, samo da ne telesno, ampak duhovno-moralno — razpoložljiv za vse ljudi enako in brez izjeme, ne da bi bila ta ljubezen nujno zares konkretna, dejanska in izpolnjena. S tem dobiva junak nehote poteze duhovno-moralne spogledljivosti, kajti smisel njegove vseobče ljubezni do človeštva, ki se ji ni treba spremeniti v konkretno ljubezen do posameznega človeka, je pač ta, da dobiva zanj v zameno abstraktno menjalno vrednost, ki pa ni materialna, kot jo dobiva Marguerite Gautier, ampak je zgolj duhovna — vrednost, ki si jo pripisuje na moralni ravni kot nosilec vsesplošne ljubezni do človeštva, kot prenašalec bremena njegovega večnega gorja; prek pridobivanja takšne vzvišene cene se junak udeležuje menjave abstraktnih menjalnih vrednosti, samo da se ta menjava ne dogaja več v stvarnem svetu izmerljivih dobrin, ampak je prenesena v zgolj notranji svet njegovih umišljenih pojmov, idej in čustev. S tega stališča se Zorinovo svetobolje kaže kot posebna oblika duhovnega kurtizanstva. Samo na tej eksistenčni podlagi je mogoče, da se zaplet in razplet njegove usode dogajata čisto podobno kot usoda Marguerite Gautier v Dumasevem delu. Ko Zorin najde Delo in se dokončno zaljubi vanjo, je na tem, da bo moral splošno abstraktno ljubezen do vsega človeštva zamenjati za konkretno ljubezen do živega posameznega bitja. Prošnja Delinega očeta ga postavi pred izbiro med tem in onim in njegova odločitev — podobno kot pri Dumasevi junakinji — je seveda ta, da se iz splošnega čuta poštenosti, dobrote in časti, pa tudi iz višje, zgolj notranje ljubezni do Dele odloči tako, da bo človeštvo ljubil samo nasploh, abstraktno, s ponotranjenim sočutjem za vse živo; to pa je seveda nujno svetobolna ljubezen, ki se mora končati s smrtjo. Zato ni naključje, da se Zorin na koncu romana odloča za samomor, kar je ustrezná vzporednica smrti Dumaseve junakinje, ki prav tako ne more vzdržati v svetu kupljive ljubezni, kjer je njena eksistenca zgolj abstraktna in torej toliko kot zapisana smrti.

Tako se s psihoanalitičnega stališča primerjava med *Zorinom* in *Damo s kamelijami* izteka v tale sklep: na ravni nezavedne strukturiranosti so sestava, aktivnost in eksistenca Stritarjevega junaka zares presenetljivo podobne določilom Dumaseve junakinje, tako da bi morali izrecno govoriti o njuni strukturni podobnosti. V obeh primerih gre za degradirano, abstraktno-vrednostno eksistenco, ki svoj življenjski, duhovni in moralni položaj gradi na abstraktni menjavi »vrednot«, kar jo odvezuje od udeležbe v konkretnem življenjskem svetu. Takšna eksistenca je utemeljena na načelu — ne živeti, ampak moralno vegetirati od menjave abstraktnih, na zunaj sicer učinkovitih, v resnici pa zgolj notranje resničnih čustvenih in vrednostnih gest. To seveda pomeni, da je Zorin kot primer romanesknega junaka po svojem bistvu problematični junak, vendar ne v pomenu, kot je ta pojem razumel G. Lukács v svoji teoriji romana.⁶ Ko bi hoteli v psihoanalizi najti ključ do sociopsihološkega bistva

⁵ J. Stritar, Zbrano delo, 2, str. 57.

⁶ Za možnost uporabe Lukácsve teorije romana na Stritarjevem Zorinu gl. citirano razpravo P. Kolška.

Stritarjevega sentimentalizma, svetobolja in moralke, bi morali upoštevati problematiko, ki jo v tej luči odkriva primerjava *Zorina* in *Dame s kamelijami*. Toda v potrditev temeljne teze bi morali pritegniti še druge plasti Stritarjevega literarnega dela, pa tudi biografije in osebnostne psihologije.

Pač pa se s precejšnjo gotovostjo ponuja vrsta sklepov na drugi ravni takšne primerjave, ki je predvsem literarnozgodovinska, s svojimi posledicami pa sega tudi v širši okvir duhovne zgodovine. Iz dejstva, da se v *Zorinu* močno uveljavljajo zlasti vplivi Rousseaujeve *Nove Heloize* in Goethejevega *Wertherja*, bi morali sklepati, da Stritarjev roman po vsebini in obliki, idejah in literarno-estetski usmeritvi pripada še svetu poznega razsvetljenstva in predvsem predromantike. Vendar pa takšna sodba ne bi vzdržala kritične analize, saj je na prvi pogled očitno, da *Zorinu* manjkajo izjemna življenjska intenzivnost, čustvena silovitost, spontanost pa tudi tragičnost, ki so praviloma značilne za vodilne predromantične tekste, romane in drame. Razlika med *Zorinom* in Delo z ene strani ter Saint-Preuxem, Julijo in Wertherjem z druge je ravno v tem, da je njihova izrazito predromantična subjektivnost postavljena v *Zorinu* na drugačno raven. V svetu Stritarjevega romana je subjektivnost junakov oslABLJENA, pasivna in nemočna; v svoji nemoči sicer lepa, toda ta lepota je šibka, formalna in včasih nekoliko hladna. Temu svetu manjkajo zagon, svobodna spontanost in tragična katastrofičnost, ki v delih predromantike nastajajo iz ostrega spopada junakov s svetom ali s samim seboj. Vse to pa govori v prid tezi, da v *Zorinu* kljub predromantičnim vplivom ne gre za nekakšen pozen podaljšek predromantike, ampak že za času primerno postromantično delo. Lastnosti, ki so za roman v primerjavi z Rousseaujem in Goethejem bistvene, so prav tiste, ki jih v drugačnih povezavah, oblikah in zvrsteh najdemo v precejšnjem delu evropske književnosti med leti 1830 in 1880, zlasti v poeziji, kot jo predstavljajo imena Mörike, Tennyson, Browning, Sully-Prudhomme, Tjutčev, Pascoli, Carducci, pa tudi v romanih in dramah tega časa, kolikor ostaja ob realizmu še zmeraj zavezan tradiciji predromantike in romantike, preneseni v sredo 19. stoletja. Primeren izraz za takšno literaturo je postromantika. Za literarnozgodovinsko razumevanje *Zorina* se zdi odločilnega pomena dejstvo, da je resda zgrajen iz sestavin Rousseaujevega in Goethejevega romana, da pa prihaja vanj močna plast postromantičnih elementov iz *Dame s kamelijami*. Dumasev roman in drama se v literarni zgodovini najpogosteje pojavljata kot primer predrealizma, še natančneje pa njuni vsebinski in oblikovni podobi ustreza pojem postromantika, saj sta bila zasnovana kot nova parafraza motiva, ki ga je prvi oblikoval Prévost v romanu *Manon Lescaut*. *Dama s kamelijami* je predvsem postromantično besedilo, ker motiv ljubezenske strasti, ki ga je Prévost oblikoval v duhu razsvetljenskega sentimentalizma in s prvimi predromantičnimi potezami, prenaša v okvir novega razmerja med oslABLJENO, reducirano, zato abstraktno subjektiviteto in pa stvarnostjo stabilne meščanske družbe, njenih norm, zakonov in institucij; v takšni stvarnosti je subjektivnost obsojena na odpoved, lepodušno abstraktnost in svetobolni pesimizem, ki so resda podaljšek nekdanje romantične življenjske bolečine, vendar brez njene notranje trdnosti, ustvarjalne zagnanosti in samozaupanja. Primerjava *Zorina* z *Damo s kamelijami* kaže, da se déli ravno v teh bistvenih potezih ujemata, to pa je razlog, da lahko z literarnozgodovinskega stališča položaj Stritarjevega romana najprimerneje opišemo s pojmom postromantika.

RÉSUMÉ

La discussion provient du fait que Stritar, pour un de ses personnages dans son roman *Zorin* (1870), c'est-à-dire pour le père de la héroïne de l'histoire d'amour de *Zorin* et *Dela*, a choisi le nom *Armand Duval*, le nom que *A. Dumas* fils avait employé pour le personnage principal de son roman *La Dame aux camélias* (1848) de même que pour la pièce de théâtre écrite d'après ce roman (1852). Comme Stritar connaissait bien cette oeuvre de *Dumas* car en 1870 il recommandait son oeuvre dramatique en exemple aux auteurs slovènes, une telle coïncidence ne peut pas être hasardeuse mais plutôt la conséquence de l'influence. L'histoire de la littérature a déjà constaté que pour la formation de *Zorin* un rôle très important avaient eu les romans de *J. J. Rousseau* *Julie* ou *la nouvelle Héloïse* et *Die Leiden des jungen Werthers* de *J. W. Goethe* bien que les traits principaux ne puissent pas être expliqués uniquement de ces sources. La comparaison plus minutieuse entre *Zorin* et *la Dame aux camélias* indique que de cette source Stritar a tiré beaucoup plus que seulement le nom du héros de *Dumas*. L'histoire d'amour de *Zorin* pour *Dela*, à laquelle il renonce par suite de la demande de son père, a de l'autre côté une pareille histoire de *Dumas*, l'histoire d'amour d'*Armand Duval* et de la courtisane *Marguerite Gautier* qui renonce à son amant par suite de la demande de son père. Les deux renoncements sont pareils aux raisons et aux conséquences puisque les deux, *Dela* et *Marguerite*, meurent, cependant, chez Stritar le héros se suicide. Mais la différence est dans le fait que le motif de l'oeuvre de *Dumas* Stritar, par contre a transposé de la femme à l'homme. Cette transposition s'explique aux niveaux différents: du point de vue psychanalytique se montre une structuration inconsciente de *Zorin* et de *Marguerite* sous la forme de l'existence dans les rapports sociaux abstraits avec le monde; du point de vue de l'histoire littéraire le roman prouve que Stritar malgré son appui sur *Rousseau* et *Goethe* n'a pas puisé et lié son oeuvre uniquement à la tradition préromantique mais grâce au type de son héros et à sa subjectivité affaiblie de même qu'à sa moralité abstraite, il s'approche des oeuvres contemporaines postromantiques parmi lesquelles figure aussi *la Dame aux camélias*. La dernière en raison de son influence tire le roman de *Zorin* dans le domaine postromantique.

PROZODIČNE MOŽNOSTI V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU IN SLOVENSKIH NAREČJIH*

Do tipologije prozodičnih vzorcev v določenem jeziku lahko pridemo tako, da izračunamo število potencialnih prozodičnih možnosti v naglašanih besedah. Prozodični vzorci v slovenskem knjižnem jeziku in značilnem izboru slovenskih govorov so podani v diahroni skici in sinhroni analizi. Zdi se, da sta prozodični varianti knjižnega jezika po številu možnosti v sredini, od katere narečja odstopajo navzgor in navzdol. V narečjih je opaziti težnjo k zmanjševanju števila možnosti, zvečanja pa so izjemna.

A typology of the prosodic patterns of a given language may be obtained by calculating the number of potential prosodic possibilities of accentogenic words. The prosodic patterns of Modern Standard Slovene and a representative sample of local Slovene dialects are examined both through a diachronic sketch and a synchronic analysis. The patterns of the two prosodic variants of Modern Standard Slovene are found to represent the mean of variation among the dialects. A tendency towards reduction of possibilities is observed in the dialects, while increases are anomalous.

0 Prozodične (v nasprotju s segmentnimi) fonološke lastnosti so najbrž eden izmed najhitreje spreminjajočih se jezikovnih sistemov. Da bi razumeli, kako prozodija deluje v času in prostoru, bi bilo koristno, ko bi številčno ovrednotili prozodične sisteme področnih variant na določenem jezikovnem ozemlju. Tako bi lahko na kratko in jasno opredelili prozodične spremembe na strnjem ozemlju, to pa bi nam služilo tudi za zunanjo primerjavo. V tem pogledu slovenska narečja predstavljajo posebno zanimivo jezikovno področje, saj z razmeroma širokim spektrom uresničitvenih možnosti ohranjajo tonemska, količnostna in naglasna (naglasenost, mesto naglasa) nasprotja, podedovana iz praslavanščine.

Prvi del te razprave podaja skico (temelječo na običajni rekonstrukciji) zgodovinskih razvojev v prozodiji od praslavanskega obdobja do danes, ki so bili odločilni za današnje prozodične možnosti v slovenskem knjižnem jeziku (dalje SKJ) in v slovenskih narečjih. Zgodovinski del razprave obravnava: 1. metatonijo, tj. tonemske in količnostne spremembe znotraj zloga, in 2. metatakso, tj. premike prozodičnih enot med zlogi. Drugi del obravnava funkcijsko obremenitev prozodičnih lastnosti v SKJ in sodobnih¹ slovenskih narečjih.²

* To razpravo je finančno, s štipendijo za potovanje v Jugoslavijo, podprl Center za ruske in vzhodnoevropske raziskave pri Kalifornijski univerzi v Los Angelesu (UCLA). Delo se je začelo kot seminarska naloga pri prof. P. Iviću v njegovem seminarju o prozodiji, ki ga je vodil na Kalifornijski univerzi v Los Angelesu pozimi 1986; prof. Iviću dolgujem zahvalo za njegovo vodstvo v začetni fazi te razprave. Hvaležen sem prof. J. Toporišču za svetovanje na konzultacijah in številne predloge ob dveh zgodnejših verzijah te razprave. Za pripombe bi se rad zahvalil tudi profesorjem R. Alexander, H. Birnbaumu in A. Timberlaku. Hvala tudi delavcem dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, ki so mi dovolili uporabo še neobjavljenega narečnega gradiva.

¹ Besedo »sodoben« moramo v dialektologiji razumeti bolj na široko. Ker je bilo gradivo zbrano v daljšem časovnem obdobju od informatorjev različnih generacij, je nemogoče dobiti čisto sinhrono podobo.

1.0 Uvodne predpostavke: Še preden preidemo k jedru naše študije, je treba pojasniti metodo, s katero smo določali funkcijsko obremenitev prozodičnih lastnosti na besednofonološki ravni.³ To funkcijsko obremenitev lahko izrazimo z matematično enačbo za prozodične možnosti v danem enotnem jezikovnem sistemu (npr. knjižnem jeziku, narečju).

Funkcijsko obremenitev danega sistema lahko prikažemo z enačbo, ki izraža možno število kombinacij, tj. inventar razločevalnih nasprotij in njihovih razvrstitvenih omejitev. Potemtakem izračunamo število razločevalnih prozodičnih besednih vzorcev za $\{1, 2, 3 \dots n\}$ zlogov in določimo enačbo, ki bo dala zaporedje možnosti $\{M_1, M_2, M_3 \dots M_n\}$. Za ponazoritev tega postopka si oglejmo prozodične možnosti nekaterih neslovanskih jezikov. Finščina ima npr. stalni naglas na prvem zlogu (tj. mesto naglasa ni razločevalno), kolikostno nasprotje pa je možno v katerem koli, brez razvrstitvenih omejitev. Možne razločevalne besedne vzorce lahko shematično prikažemo takole: 1 zlog 0 0: (= 2 možnosti); 2 zloga 00 0:0 00: 0:0: (= 4 možnosti); 3 zlogi 000 0:00 00:0 000: 0:0:0 00:0: 0:00: 0:0:0: (= 8 možnosti). Iz tega smo dobili zaporedje $\{2, 4, 8 \dots n\}$, do katerega pridemo z enačbo $M = 2^n$, tj. število prozodičnih možnosti v finščini je dva na potenco števila zlogov. Tako geometrično naraščanje predstavlja razmeroma visoko funkcijsko obremenitev prozodije (gl. Ivić 1961: 303–304). Na drugi strani pa bi v jeziku kot npr. turškem, ki ima naglas stalno na zadnjem zlogu in nobenih razločevalnih nasprotij (npr. tonemskih ali kolikostnih), vsaka beseda imela enak prozodični vzorec, ne glede na število zlogov. Potemtakem bi se dala funkcijska obremenitev turške prozodije izraziti z enačbo $M = 0$, se pravi nobenih prozodičnih možnosti.⁴

Uporabnost tovrstne analize je prikazal že P. Ivić, čigar delo se nanaša predvsem na srbohrvaščino in njena narečja (gl. zlasti Ivić 1961, 1961–62, 1970, 1973). Kot je bilo pokazano zgoraj, v enačbah izražene prozodične možnosti kratko in jasno ponazarjajo funkcijsko obremenitev razločevalnih prozodičnih lastnosti v danem jeziku ali narečju. Sinhrono raziskave bi te enačbe lahko uporabile v narečni geografiji za merjenje relativnih razlik v prozodiji po jezikovnem prostoru, pri proučevanju univerzalij za ugotavljanje limit in povprečij v prozodičnih sistemih in v splošni jezikovni teoriji za analizo relativnega deleža prozodičnih nasproti segmentnim fonološkim lastnostim. V diahroniji pa bi s primerjavo zgodovinskih in sodobnih razvojnih stopenj prozodičnih vzorcev lahko ugotavljali časovne spremembe v funkcijski obremenitvi.

³ Slovensko narečno gradivo je bilo za to študijo nabrano iz različnih virov. Prednost smo dali doslej še neobjavljenim zapisom s terena in objavljenim monografskim obravnavam posameznih govorov. Kjer se je le dalo, smo se izogibali zgolj preglednim obravnavam širših narečnih področij. Prednost tega pristopa je v tem, da z razkrivanjem novega gradiva omogoča opis in primerjavo enotnih sistemov.

⁴ Za poenostavitev našega razpravljanja bomo upoštevali le naglašene besede (izključili bomo torej naslonke in nenaglašene besede v frazeoloških zvezah, npr. *dober dan*), od teh pa samo besede z enim naglasom (natančneje, z enim izrazitim zlogom). Čeprav je naglašenost bistveni parameter prozodijske slovnice, bi naš opis vendarle le dodatno obremenjevala; vse enačbe bi se enotno povečale za število 1 (eno dodatno prozodično možnost). Za obravnavo prozodičnih parametrov enega sistema (SKJ) gl. Toporišič 1978.

⁴ Če naj bi zajeli fonetične prozodične lastnosti, potem bi dal turški naglas, stalno na zadnjem zlogu, enačbo $M = 1$. To bi odražalo razmejevalno (demarkacijsko) in kulminativno vlogo prozodije, ki sta povezani z razločevalnimi prozodičnimi lastnostmi.

Če v luči naše analize slovenski tip prozodičnega vzorca postavimo ob srbohrvaškega, vidimo, da se funkcijska obremenitev prozodičnih lastnosti v slovenskih narečjih izraža s aritmetičnim naraščanjem, tj. z množenjem in seštevanjem, medtem ko srbohrvaška narečja lahko dosežejo geometrično razsežnost, tj. število možnosti je potencia nekega števila. Ta razlika izhaja iz znanega dejstva, da so v slovenščini razločevalna nasprotja (tonemska in kolikostna) omejena na naglašene zloge (z nekaterimi izjemami, za kar gl. spodaj o žirovskem govoru), medtem ko je v mnogih srbohrvaških narečjih kolikostno nasprotje možno tudi v nenaglašeni zlogih. Seveda je treba to sliko omejiti s tem, da med srbohrvaškimi narečji priznamo prehodne tipe, namreč kajkavsko in torlaško, ki izkazujejo le sledi ali pa popolno izgubo kolikostnega nasprotja izven naglašene zloga.

1.1 Diahronija: Za našo raziskavo prozodičnih možnosti v SKJ in v slovenskih narečjih moramo nujno razumeti časovno in prostorsko širjenje inovacij. Tu ne bomo skušali niti na novo niti izčrpno obravnavati zgodovine slovenskega naglasa, ampak le skicirati glavne razvoje, ki so najbolj odločilno oblikovali prozodične možnosti obravnavanih sistemov. Spodaj navedena rekonstrukcija se sklada s tradicionalno, kot se najde pri Škrabcu 1870, 1893–95; Valjavcu 1897; Ramovšu 1929, 1950; Jakobsonu 1963; Jakscheju 1965, str. 13 d. V naši obravnavi bomo ločevali dve razvojni črti, metatonijo (spremembe znotraj zloga) in metataksa (spremembe med zlogi). To dvoje lahko nastopa hkrati in na istem področju, ločujemo pa ju, da bi poudarili, da gre za dva različna tipa sprememb.

1.1.1 Metatonija: Med najzgodnejšimi spremembami v južnoslovanskih jezikih sta bili skrajšanje starega akuta, npr. **brá:trǫ*, **brá:tra* > **b'ratr(ǫ)*, **b'ratra*, in podaljšanje kratkega cirkumfleksa, npr. **bǫgǫ*, **bǫga* > **bǫ:g(ǫ)*, *bǫ:ga*.⁵ Zdi se, da je bilo skrajšanje starega akuta zgodnejše — po Ramovšu končano do konca 8. stoletja (1950: 21) — saj je skupno slovenščini in srbohrvaščini, prim. štok. *brāt*, *brāta*. Podaljšanje kratkega cirkumfleksa se datira v 10. stoletje (Ramovš, prav tam). Torej je bilo v zgodnji slovenski fazi tonemsko nasprotje med akutom in cirkumfleksom prevedeno v čisto kolikostno razliko. Tonemskost se iz sistema očitno ni izgubila nikoli, saj se je sočasno z zgornj omenjenimi spremembami razvil nov akutski tonem (t. i. novi akut), in sicer po naglasnem umiku z zadnjih redukcijских vokalov. Novi akut na dolgem zlogu je ostal v nasprotju z enakim cirkumfleksom (tako se ohranja tonemsko nasprotje), npr. **klū:čǫ* > **klǫ:čǫ* > **klū:č(ǫ)*, medtem ko se je novi akut na kračini izenačil z naglasom iz skrajšanega starega akuta, npr. **ko'hǫ* > **kǫhǫ* > **koh(ǫ)*. Pogostnost akutov in cirkumfleksov na dolžini se je še povečala s kontrakcijo, npr. **stojálǫ* > **stǫ:l(ǫ)*, **konǫčǫ:je(tǫ)* > *kon(ǫ)čǫ:(tǫ)*.

Te metatonijske spremembe so v osnovi panonskih narečij.⁶ Z nadaljnjo izgubo akutov, tj. novih akutov na dolžini, so ta narečja ohranila samo kolikostno

⁵ V tej razpravi bomo uporabljali naslednja transkripcijska znamenja za prozodijo: ' označuje jakostni naglas in stoji pred soglasnikom pred naglašnim samoglasnikom; V: označuje dolgi samoglasnik; tonem se označuje nad samoglasnikom in ikonsko ponazarja »rastoč« (V) in »padajoč« (V) tonem (tradicionalno akut in cirkumfleks). Knjižne oblike so iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika.

⁶ Narečna področja so označena v skladu s Karto slovenskih narečij 1983, temelječo na Ramovševi delitvi. Delitev na narečne skupine (npr. gorenjska, dolenska,

nasprotje, npr. prekmursko (Cankova)⁷ *žá:ba > 'žaba, *dē:la:je(tš) > 'dēla,⁸ *vōl'a > 'vola, *lēdš > 'lē:d, *dū:ša > 'dū:ša.

V ostalih narečjih so se zgodile še naslednje spremembe: Število cirkumfleksov na dolžini se je še nadalje povečalo, ko se je razvil t. i. novi (metatonijski) cirkumfleks. To je bila dvodelna sprememba, ki je vsebovala izgubo ponaglasne dolžine (pomembna splošnoslovenska in kajkavska inovacija) in hkratno nadomestno podaljšanje kratkega naglašene samoglasnika (iz skrajšanega nosilca starega akuta), pri čemer se tonski vrh ohrani na prvi mori novega dvomornega zloga, prim. *dēla:š(6) > knj. dē:laš.

Nekončnim kratkim zlogom, ki niso doživeli metatonije v novi cirkumfleksi, so bile podaljšane akutirane podstave, torej *b'rata (R ed.) > knj. brá:ta, toda *b'rat(š), prim. knj. b'rat. Ta razvoj je kolikostno nasprotje omejil na zadnji zlog (in podobno na enozložnice), medtem ko so drugi naglašeni zlogi ohranili samo tonemsko nasprotje. Rezultat doslej opisanih sprememb je osnovni prozodijski inventar današnjih tonemskih narečij in se zrcali tudi v tonemski varianti SKJ (dalje gl. spodaj).

Prozodijski razvoji, ki so bili v osnovi tonemskih narečij, so bili prevedeni v kolikost v štajerskem govoru vasi Mostec. Tu se akut odraža z dolžino, npr. 'mí:za (knj. mí:za), 'dū:ša (knj. dú:ša), vključno z novimi akuti iz umikov (gl. spodaj), npr. 'žē:na (knj. žē:na). Naglas na kračini je ostal in dolgi nosilec cirkumfleksa je postal kratek, npr. 'kræx (knj. 'krux), 'nuč (knj. nō:č), 'vidim (knj. vī:dim), nu'ge (knj. nogē:).⁹

Popolno izgubo tonemskosti in kolikosti imajo številni slovenski govori, npr. v Reziji, na južnem Primorskem, vzhodnem Štajerskem. Za to izgubo je težko najti notranjo, strukturno razlago. Na nekaterih področjih se zdi mogoče, da je bil vzrok jezikovni stik, npr. izguba tako tonemskosti kot kolikosti v Reziji pod vplivom italijanščine in furlanščine, ali izguba tonemskosti v nekaterih rovtarskih govorih pod vplivom nemščine (Toporišič 1984: 654). Izgubo tonemskih nasprotij v panonskih govorih lahko razlagamo tudi strukturno, kot smo omenili že zgoraj. Tu vseeno ne moremo izključiti še druge, vsaj delne razlage, namreč stika z madžarščino. Zdi se verjetno, da je vpliv madžarske prozodije (sistem z razločevalno kolikostjo) podpiral ohranjanje občutljivosti za kolikost, ki so jo druga narečja v nezadnjem zlogu izgubila. Seveda so to le domneve in vprašanje nedvomno zasluži nadaljnjo in natančnejšo raziskavo.

1.1.2 Metataksa: V zgodovini slovenskega naglašanja sta opazni dve težnji. Prva je kopičenje prozodičnih nasprotij na zadnjem/edinem zlogu. Rezultat je zrcalna slika stanja v praslovanščini, ki je največje število nasprotij vzdrževala na prvem zlogu. Zgodnja praslovanščina je na prvem zlogu razlikovala

koroška) in narečja (npr. briško, nadiško) se v razpravi uporablja v urejevalni namen, nismo pa zavzeli stališča do genetske ali tipološke pripadnosti posamezni skupini ali narečju, če to ni posebej omenjeno. Za dokončno klasifikacijo slovenskih narečij bo treba počakati na popolnejše podatke, zlasti z nekaterih slabo poznanih področij (npr. Haloze).

⁷ Gradivo iz Pável 1909.

⁸ Novi (metatonijski) cirkumfleks je v prekmurskih govorih bolj omejen kot drugje po Sloveniji (prim. podoben položaj v obrobni kajkavski govorih, Ivšič 1936: 79). Pogoji in prostorski obseg te metatonije za to področje niso jasni, npr. 'lētōs, 'dēlan, 'dēlaš, ma'šētar, toda 'mī:slin, 'mī:slīš, b'reizdā, 'bī:tka, 'da:streb (Cankova); prim. knj. lē:tos, dē:lam, dē:laš, mešē:tar, mī:slim, mī:slīš, brē:zje, bī:tka.

⁹ Gradivo iz Toporišič 1961, 1962.

tri vrste naglasa, in sicer akut (*brá:trǝ), cirkumfleks (*mǝ:so) in naglas na kračini ('nebo). Na nepravem naglašnem zlogu je bilo samo kolikostno nasprotje: dolgi zlogi so bili lahko akutirani, npr. *želǝ:zo, medtem ko so imeli kratki zlogi lahko le ustrezen jakostni naglas, npr. *pǝ'sǝ. Zadnji zlog pa je bil v vsakem primeru kratek, npr. *vǝdo'va.

Ta razmerja so bila torej v slovenščini prevedena v sistem z največjim številom nasprotij na zadnjem zlogu. Do tega so pripeljali naslednji razvoji (ki so v osnovi SK J): 1. kontrakcija, npr. *gospo'ja > knj. *gospá:*; 2. pojavitev novega akuta, npr. *gospoda:'rǝ > *gospodā:'r(ǝ) > knj. *gospodá:r*; 3. premik starega cirkumfleksa na naslednji zlog in podaljšanje novonaglašnega zloga, npr. *mǝ:so > knj. *mesǝ:*; 4. skrajšana stara akutska dolžina v zadnjem zlogu se ne podaljša, npr. *bogá:tǝ > knj. *bo'gat*.

Posledica teh razvojev je, gledano s sinhronega stališča, dejstvo, da SK J danes na enozložnicah in na zadnjem zlogu večzložnic razlikuje tri naglase, in sicer tonema akut (*kljú:č, zidá:r*) oz. cirkumfleks (*nǝ:č, mesǝ:*) in jakostni naglas na kračini ('*kruX, bo'gat*). Nezdadni zlogi se razlikujejo, če so naglašeni, le v tonemu, npr. akutirano *ši:ba* 'palica' proti cirkumfleksiranemu *ši:ba* 'tepe', pog. 'hiti'.

Posledica tega je, da je sintagmatski odnos prozodičnih nasprotij v SK J zrcalna slika tega odnosa v praslovanščini. V praslovanščini je akut pripisan kateremu koli zlogu v besedi (če pride na kratki zlog, dá fonetično ustrezni akut, medtem ko pride cirkumfleks avtomatično na prvi besedni zlog (vključno z naslonkami). Tudi v SK J sta akut in cirkumfleks (redundantno le na dolžini, razen ko gre za polglasnik) pripisana določenemu besednemu zlogu, medtem ko je ob odsotnosti dolgega zloga avtomatično naglašena zadnja kračina (z nekimi izjemami).

Druga, novejša, izrazita težnja v slovenskih narečjih je razbremenjevanje zadnjega zloga kot nosilca prozodičnih nasprotij; ta potek v slovenskih narečjih še vedno traja. Na nekaterih področjih se ta razvoj kaže v nevtralizaciji nasprotij na zadnjem zlogu, npr. spremembi končnega akuta v cirkumfleks v delu dolenjskih govorov: *po zobà:ix* proti knj. *po zobé:x* (podrobneje gl. Riggler 1980b: 220–221). Pogostejše pa se v narečjih zadnji zlog razbremenjuje z naglasnim umikom na predzadnji zlog ali dlje proti začetku besede.

Zdi se, da so se slovenske narečne glasne prestave pojavljale v jasni hierarhiji (kot nakazano pri Ramovšu 1929), ki je prikazana v spodnji preglednici. (Podobno hierarhijo lahko zasledimo v srbohrvaških govorih (Ivić 1958: 105 d.), ki izkazujejo umike ne le s končnega zloga, ampak z vsakega nepravega.) Oblike z zvezdico označujejo oksitonirane tipe, ki so doživeli naglasni umik v vseh slovenskih govorih; sem so vključeni za opozorilo, da se ti umiki vzporejajo z zgodnejšimi slovanskimi razvoji.

0.1 *kra:ǝ, *gospoda:'rǝ

0.2 *kra:'ǝa, *zvǝ:'z'da

1.1 že'na, no'ga

1.2 mǝg'la, stǝ'bǝr

1.3 o'kǝ:, me'sǝ:

Prvi naglasni umik (0.1), tj. razvoj novega akuta, so doživela vsa slovanska narečja zaradi redukcije in končno izgube jera v šibkih položajih. Drugi (0.2)

je splošnoslovenski, medtem ko so oksitoni znani v drugih slovanskih jezikih, npr. rus. *koro'ta*, *zvez'da*. Kolikor so ti umiki posledica fonetičnih sprememb, sloni hierarhija na dveh konkurenčnih sintagmatičnih spremenljivkah: kolikosti prednaglasnega in naglasnega zloga. Temu lahko dodamo še naglas na kratkem zaprtem zlogu tipa *bo'gat*, *ot'rok*. Vzrok za to, da je umik tega tipa kasnejši kot umik tretjega tipa (v obeh primerih gre za samoglasnike iste dolžine), se na prvi pogled zdi sorazmerno večja teža zaprtega končnega zloga. Prav tako je mogoče ohranitev tipa *bo'gat*, *ot'rok* pripisati podprtosti s paradigmo, kjer je naglas na predzadnjem ali predpredzadnjem zlogu v oblikah z glasovno končnico, npr. knj. *bogà:ta*, *bogà:tega*, *otró:ka*, *otró:ku*.¹¹

Tip **gospoda:ř* je lahko doživel nadaljnji umik v narečjih, ki so izgubila tonemska nasprotja, ko je bilo naglasno umikanje z zadnjega zloga še živo. V teh narečjih se ta tip izenači z oksitoni tipa *okò*. Tako se npr. naglas z dolgega končnega zloga umakne v kostelskem narečju, in sicer tako z novoakutiranega kot cirkumflektiranega: (**ková:č(6) > *ka'va:č > 'kavač*, (**golò:b(6) > *ga'lò:p > 'galop* (Babno polje).¹² V govorih, kjer se je cirkumfleks umaknil še pred izgubo tonemskih nasprotij, se naglas na zadnjem zlogu ohrani, če je ta prvotno akutiran, npr. zgornjesavinjsko *'mje:sə*, *'nje:bə* proti (**krompí:r > krəm'pi:r*, (**mrační:k > mrač'ni:k* (Luče).¹³

Hierarhijo naglasnih prestav si oglejmo na primerih iz nekaterih narečij. Naglasno bolj starinska, kot npr. rožansko, so ohranila oksitone tipa 1.1—1.3, npr. *ža'na*, *mə'h'ya*, *bo'hat*, *uəqù*: (Breznica pri St. Jakobu¹⁴). Umik v tipih 1.1—1.2 se vidi v gorenjsčini, npr. selško *žé:na*, a še vedno *mə'la*, *ot'rok*, *okò*: (Selca); vzhodnogorenjsko *'žie:na*, *'məyla*, a še vedno *pug'rep*, *ne'bo*: (Moravče). Še dlje je umik napredoval v štajerskih in panonskih govorih, npr. južnopohorsko *'no:ga*, *s'te:bər*, toda *ot'ro:k*, *me'so:u* (Pivola); prleško *'žena*, *'megla*, *'bogāt* (čeprav je zadnji zlog izjemoma tudi kratek: *o'ra*), toda *o'kò*: (Videm ob Ščavnici¹⁵). Naglas na zadnjem zlogu, če je ta prvotno akutiran, je ohranjen delno v zgornjesavinjskem narečju *'žie:na*, *'məgla*, *'yo:trak*, *'nie:bə*, toda *mrač'ni:k* (Luče¹⁶); v južnobelokranjskem *žé:na*, *'məgla*, *vi:sok*, *fé:sto*, toda (**vihá:r > vihà:r*, (**živí:m > živi:m* (Dragatuš). Vsi umiki so bili izvršeni v kostelskem narečju, npr. *'žiena*, *'mogya*, *'atruk*, *'mesu*, *'kavač* (Babno polje¹⁷).

Zgoraj načrtana hierarhija dejansko velja za vsa slovenska narečja z izjemo rezijanskega in terskega. Na teh dveh področjih sta ohranjena arhaizma tipa 1.1 in 1.2, npr. rezijansko *ža'na*, *moh'la*, *ot'rok* (Osojani); tersko *žé'na*, *meh'la*, *ot'rok* (*otro'ka*) (Bardo), tip 1.3 pa izkazuje naglas na predzadnjem zlogu, npr. *'okū*, *'uhū* (Osojani), *ó:ko*, *mé:so* (Bardo). Odstopanje od nakazane hierarhije

¹⁰ Položaj v SKJ je nekoliko bolj zapleten. Kot varianta je npr. možen kratek naglas na polglasniku v nezadnjem zlogu, npr. *məg'la* ~ *'məgla*. Taka varianta naj bi dopuščala možnost izbire govorcem, katerih narečja so izvršila ta naglasni umik. Umaknjeni naglas, ki je fonetično akut, imamo funkcijsko lahko za položajno varianto dolgega akuta.

¹¹ Seznam tipov naglasnih umikov se ujema s tistim iz vprašalnice za Slovenski lingvistični atlas (dalje SLA) ki jo je zasnoval F. Ramovš. Ker pa vprašalnica daje popolne podatke le za majhen korpus besed, je razvoj naglasnih umikov po paradigmah in različnih besednih vrstah nemogoče zasledovati.

¹² Gradivo je iz podatkovne zbirke za SLA, ki se nahaja v dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU. Dalje v razpravi pri narečnem gradivu iz te zbirke vira ne bomo posebej navajali.

¹³ Gradivo iz Fonološki opisi... 1981, v ustreznem razdelku.

naglasnih premikov je navrglo dvom o tem, da so oksitoni tipa *mesò*: v rezijanščini sploh kdaj obstajali. Zaradi tega je bil zgodovinski razvoj cirkumfleksa v rezijanščini že nekajkrat predmet znanstvenega razpravljanja. Podani sta bili vsaj dve razlagi: 1. da se je cirkumfleks najprej premaknil za zlog naprej in nato umaknil (Bajec 1921; Ramovš 1929, 1935: str. 36; Rigler 1972), ali 2. da se cirkumfleks sploh nikoli ni premaknil (Stankiewicz 1984). Ker sta se v rezijanščini tonemskost in kolikost izgubili ter zaradi posebnosti samoglasniškega sistema je iz sodobnih oblik težko presoditi, ali gre za nenačuden umik ali za arhaizem. Jasnejši je razvoj v sosednjem terskem narečju, kjer se umik z zadnjega zloga odraža v akutiranosti novonaglaščenega zloga: *tě:ško, zó:bje, ú:xo* (Bardo). Če dopuščamo možnost, da sta rezijanščina in tersčina doživeli isto posebno inovacijo, namreč zgodnji umik dolgega cirkumfleksa z zadnjega zloga, potem moramo hierarhijo naglasnih premikov v teh dveh narečjih imeti za izjemno.¹⁴

2 Sinhronija

2.1 Prozodične možnosti v slovenskem knjižnem jeziku

Za splošno ponazoritev razmer v slovenščini si najprej oglejmo prozodične možnosti v SKJ. Razlikovati moramo dve sprejeti prozodični normi, in sicer jakostno naglaševanje z razločevalno kolikostjo ter tonemsko z razločevalno kolikostjo in tonemi (obakrat še z mestom naglasa). Ti dve inačici se ujemata z osnovno prozodično delitvijo slovenskih narečij na tonemska in netonemska, medtem ko mesto naglasa ter razvrstitev tonemov (v tonemski varianti) in kolikosti odražata sistem osrednjih narečij, gorenjsčine in dolensčine z Ljubljano.

Prva od obeh variant, ki ima v osnovi razločevalno samo kolikost, kolikost razlikuje pod naglasom samo v enozložnicah in načeloma v zadnjem zlogu nezloženih in nesestavljenih večzložnic. Ne zadnji naglašeni zlog je dolg, z izjemo polglasnika, npr. *'māgla*. Mesto naglasa je torej skupno z dolžino (in potemtakem predvidljivo), v odsotnosti dolgega samoglasnika pa naglas pride na zadnji kratki zlog. V nezadnjem zlogu imajo naglašeno kračino nekateri sklopi tipa *t'jakaj*. Ker ti primeri številčno ne predstavljajo pomembnega dela besedišča in ker jih imamo lahko za posledico sklapljanja, jih bomo iz naše analize spustili (prim. op. 3). Razločevalne prozodične možnosti te variante lahko ponazorimo takole: 1. kolikost v enozložnicah in zadnjem zlogu večzložnic, npr. *b'ra:t* 'read' (nam.), *b'rat* 'brother', *pos'ta:y* <postav> 'figures; laws' (R mn.), *pos'tay* <postāl> 'become' (del. -l m. ed.); 2. dolžina na katerem koli nezadnjem zlogu večzložnic, npr. *go:vorì* 'speeches' (I mn.) *go'vo:ri* 'speak' (vel. 2. ed.). Potemtakem je število prozodičnih možnosti v tej varianti SKJ S + 1, torej toliko razločevalnih dolžin kot zlogov in eno dodatno razločevalno nasprotje (kolikostno) na zadnjem zlogu.

Tonemska varianta SKJ razlikuje toneme v dolgih zlogih. Tonemsko nasprotje se uresničuje kot visok (tradicionalno cirkumfleks) in nizek (tradicionalno akut) ton v odnosu do nenaglašanih zlogov (gl. Toporišič 1967, 1968).

¹⁴ Čeprav je obratno zaporedje od pričakovanega res moteče (prim. Stankiewicz 1985: 722), pa je nekaj notranjih dokazov za to, da se je cirkumfleks najprej premaknil in kasneje spet umaknil: 1. pridvignjen izgovor končnega samoglasnika, npr. *'òky* (< oko), *'uhy* (< uho) (Osojani); 2. pojav zasoplih vokalov v oblikah z naglasnim umikom, npr. *nōga*, medtem ko jih oksitoni brez tega umika nimajo, npr. *ža'na, ko'za* (Osojani). Tudi primerjava s sosednjim terskim narečjem kaže, da verjetno gre za zgodnji umik cirkumfleksa z zadnjega zloga.

Kratek naglašen zlog ne pozna tonemskega nasprotja (če ne gre za polglasnik v nezadnjem, needinem zlogu). Razvrstitev dolgih in kratkih naglašanih zlogov je enaka kot v netonemskem sistemu. Trojno prozodično nasprotje je možno v enozložnicah, npr. *dā:m*, 'I give', *dā:m* 'ladies' (R mn.), *brā:t* 'read' (nam.), *b'rat* 'brother'; v zadnjem zlogu večzložnic, npr. *postā:u* <*postāl*> 'stand a while' (del. na -l m. ed.), *postā:u* <*postav*> 'figures; laws' (R mn.), *pos'tau* <*postāl*> 'become' (del. na -l m. ed.). Binarno nasprotje pa lahko nosijo nezadnji zlogi, npr. *pā:ra* 'pair' (R ed.), *pā:ra* 'steam'. Iz tega sledi, da ima tonemska varianta SKJ 2S + 1 prozodičnih možnosti, kar pomeni binarno nasprotje na vseh zlogih in eno dodatno na zadnjem zlogu.

2.2 Prozodične možnosti v slovenskih narečjih

2.2.0 Prozodični varianti SKJ pa ne predstavljata le delitve na tonemska in netonemska narečja, ampak približno tudi srednji vrednosti, od katerih odstopajo narečja. Število prozodičnih možnosti v narečjih se giblje od S, kjer je mesto naglasu edina razločevalna lastnost (v številnih primorskih in štajerskih govorih) do 5S — 2, kjer so razločevalni kolikost, mesto naglasu in tonem, tako na naglašnem kot na ponaglasnem zlogu (v govoru Žirovske kotline). Tonemsko nasprotje je omejeno na koroško, gorenjsko in dolensko narečno področje ter deloma na rovtarsko (horjulsko in poljansko) in primorsko (obsoško, tersko, nadiško in briško). Z izjemo majhnega področja na Gorenjskem severno od Ljubljane ostaja za omenjene tonemske govore razločevalna tudi kolikost. Kolikostna nasprotja poznajo tudi netonemski govori na Primorskem (notranjsko), Dolenskem (belokranjsko), kot tudi nekateri štajerski in panonski govori. Glede na to bi prozodične vzorce v slovenskih narečjih tipološko lahko razdelili v šest skupin z naslednjimi kombinacijami razločevalnih prozodičnih lastnosti: 1. samo mesto naglasu; 2. mesto naglasu in tonem; 3. kolikost in mesto naglasu; 4. tonem in kolikost; 5. tonem, mesto naglasu in kolikost; 6. tonem v naglašnem in ponaglasnem zlogu, mesto naglasu in kolikost.¹⁵

2.2.1 Narečja z razločevalnim mestom naglasu

Število prozodičnih možnosti je enako S, razločevalna je torej izbira mesta naglasu: rezijansko, južnoprimorsko in vzhodnoštajerska narečja.

Rezijansko narečje ima, kot izgleda, samo fonetično kolikost,¹⁶ saj so t. i. zasopli vokali predvidljivo krajši od normalnih glotalnih samoglasnikov pod naglasom.¹⁷ To narečje nima razvrstitvenih omejitev mesta naglasu, npr. *k'ra:ya*, *z'vīzda*, *q'r'rok* (Osojani), *smə'rēka*, *urata'nq* (Solbica¹⁸).

¹⁵ Ta analiza se v osnovi sklada s Stankiewiczzevo (1979: 39). V njegovi delitvi narečij je v celoti spregledana panonska narečna skupina (kjer sta relevantna mesto naglasu in kolikost) in pa dejstvo, da imajo nekateri štajerski govori kolikost (zlasti Mostec). Od Stankiewiczzevega članka je bil (poleg Smlednika) zapisan vsaj še en govor s tonemi kot edino razločevalno lastnostjo, namreč govor Srednjih Jarš. Razločevalne toneme in mesto naglasu ima po vsej verjetnosti vsa južna Gorenjska severno od Ljubljane razen dela vzhodnogorenjskega govora, ki je toneme v celoti izgubil.

¹⁶ V gradivu iz Logarjevih zapisov rezijanskih govorov so nakazana kolikostna nasprotja pri zasoplih vokalih, npr. *ža'na*, *bra:da*. J. Rigler trdi, da v Reziji ni najti fonološko relevantnih tonemov ali kolikosti. Zaradi pomanjkanja primerov z označeno kolikostjo iz zapisov ni mogoče ugotoviti, če je kolikost v rezijanskem narečju razločevalna.

¹⁷ Izraz »zasopli vokali« je še vedno skrivnost za tiste, ki niso posebej poučeni v slovenski dialektologiji. To je razumljivo, saj tovrstni glasovi, kolikor vem, ne obstajajo nikjer drugje v Evropi. Iz opisa zasoplih vokalov (Baudouin de Courtenay

Prav tako imajo razločevalno samo mesto naglasa južnoprimorska narečja, npr. kraško *k'rax*, *'uotrok*, *ɣə'lup* (Komen¹³) (prim. Štrekelj 1914); istrsko *'pəs*, *k'uāza*, *li'pu* (Dekani pri Kopru). Istrski govori so naglas umaknili z vseh končnih zlogov razen nekaterih prvotno cirkumfektiranih, tako da so nekako na prehodu k S — 1 prozodičnih možnosti (če je S > 1), npr. *'šəno*, *'təsto*, toda *ɣu'loup*, *ko'sti* (R ed., I mn.) (Pomjan¹³); *'ukɣə*, *'suxɣə* (prisł.), toda *mi'su* (Dekani pri Kopru).

Mnogo štajerskih govorov vzhodno od Savinje ima razločevalno mesto naglasa. Nekatera so brez razvrstitvenih omejitev mesta naglasa, npr. *'xiša*, *me'su* (Pilštajn); *'miegla*, *na'bu* (Kozje); *'žiena*, *pe'peju* (Šmarje pri Jelšah¹³); *'visok*, *no'coi* (Oploznica¹⁸); *'be:tica*, *po'sot* (Spodnja Ložnica¹³); *'ciesta*, *bo'gat* (Pivola); *st'ričexa*, *ot'rok* (Zgornja Kungota). Večina teh govorov je naglas umaknila z vseh končnih zlogov razen nekaterih cirkumfektiranih. Potemtakem jih je treba pojmovati kot prehodna k tipu S — 1, npr. srednještajersko *'nauga*, *'miegla*, *'vüesok*, *'sarce*, čeprav še vedno *u'kau* (Ratanska vas); srednjesavinjsko *k'voza*, *s'tjeza*, *b'vogat*, toda tudi *šer'vok*, *o'ko* (Vojnik). V nekaterih govorih se je umaknil etimološki novi akut z dolgega zadnjega zloga, npr. *'kovač* (Pivola), čeprav je v večini narečij ta tip ostal oksitoniran, medtem ko se je etimološki cirkumfleks umaknil, npr. *ko'voč*, *gop'rej* (sed. 3. ed.), *ži'vej* (sed. 3. ed.), toda *'sičeno*, *'mieso* (Oploznica¹⁸).

Verjetno pripada tipu S — 1 tudi haloško narečje, čeprav Kolarič navaja nekatere (najbrž proste) kolikostne variante, npr. *'leto* ~ *'le:ito*, *b'reza* ~ *b're:za*, *k'rüh* ~ *k'rü:h*. Naglasni umiki se vidijo v *'no:uga*, *'me:gla*, *'o:uko*, čeprav tudi *go'loup*, *dre'vou*. Nekaj omahovanja se kaže tudi v umikih, prim. z *ro'ko*: ~ z *'ro:ko*, čeprav te in druge dvojnične oblike najbrž odražajo različnost govorov, iz katerih je bilo gradivo nabrano (gl. Kolarič 1964: 397–400).¹⁹

2.2.2 Narečja z razločevalnimi tonemi in mestom naglasa

Majhno področje Gorenjske severno od Ljubljane je kolikostno nasprotje izgubilo, ohranilo pa tonemsko; doslej sta znana dva govora tega tipa, govor Vallburge pri Smledniku in Srednjih Jarš. Tu se akut in cirkumfleks lahko pojavita v katerem koli zlogu brez razvrstitvenih omejitev. Naglašeni samoglasniki, vključno s polglasnikom, so odvečno dolgi. Število prozodičnih mož-

1875: 5; Ramovš 1955: 36) in mojega osebnega vtisa ob poslušanju posnetkov rezijanščine se zdi, da v ameriškem fonetičnem izrazu temu poimenovanju ustreza izraz »murmured vowels«. Ladefoged (1973: 12) pojav takole opisuje: »V gudžaratiju in nekaterih drugih indijskih jezikih je v običajnem pogovornem jeziku očitna razlika med dvema vrstama samoglasnikov; pri obojih se glasilke tresejo. Firth (1957) je prve označil z napeto fonacijo in druge z zadihano. Sam raje sledim Panditu (1957), ki prve omenja kot zveneče in druge kot mrmrane (murmured). Pri prvih ni tresenje glasilk nič drugačno od zgoraj opisanega. Druga vrsta pa se razlikuje v reguliranju glasilk, katerih zadnja dela (med aritenoidnima hrustancema) sta narazen, medtem ko se vezna dela lahko treseta. Pri teh glasovih je zelo velik dotok zraka iz pljuč, zato je tudi poimenovanje zadihani glas (breathy voice) ustrezno. Podoben je angleški /h/ med samoglasnikoma (kot v *ahead*).

V gudžaratiju ob tem položaju glasilk, ki je precej drugačen od tistega pri zvenečih ali nezvenečih glasovih, dihalne mišice ne potiskajo s posebno močjo; drugačno tresenje glasilk je posledica drugačne prilagoditve grla.«

¹⁸ Gradivo iz Zorko 1983.

¹⁹ Ker Kolaričevi podatki kažejo, da je kolikost prosto variantna, moramo haloško narečje prišteti med narečja samo z mestom naglasa. Za Haloze ni bilo nobenih podatkov v kartoteki za SLA niti ni bilo za primerjavo kakšne objavljene obravnave tega narečja.

nosti v teh govorih je potemtakem 2S. Sledeči primeri iz dveh v osnovi enakih govorov ponazarjajo razločevalna nasprotja: *mlék, pàs, žena, mēsta* (Imn.), *zidár, tamèn* (Valburga pri Smledniku.¹³ Srednje Jarše). Neumaknjeni oksiton, prvotni naglas na kračini in cirkumfleks na dolžini so enotno cirkumflektnirani, npr. *māwà, buyàt, māsò* (Srednje Jarše).

S tem v zvezi velja pripomniti, da je ta kombinacija razločevalnih prozodičnih lastnosti v jezikih na sploh precej redka. Ti primeri tudi nasprotujejo Trubeckojevi trditvi, da jezikov z melodičnim naglasom pa brez kolikostnih razlik ni nikjer na svetu (1925: 303–304).

2.2.5 Narečja z razločevalno kolikostjo in mestom naglasa

Številna, zemljepisno zelo razširjena narečja so izgubila tonemsko, ohranila pa binarno kolikostno nasprotje pod naglasom. Brez nadaljnjih razvrstitvenih omejitev je pri njih število prozodičnih možnosti 2S.

Rovtarska netonemska narečja so prerazporedila kolikostna nasprotja po vsej besedi z naglasnimi umiki, ki so imeli za posledico nove kračine, npr. *'žena, 'watrak, 'moyla* (Cerkno¹³); in krajšanjem naglašanih *i*-jev in *u*-jev, npr. *'sila, 'duša* (Podbrdo). V črnovrškem narečju, kjer so nove kračine le posledica naglasnega umika, je kolikost omejena le na predzadnji zlog. Čeprav so v tem narečju izpričani vsi umiki, je naglas na končnem zlogu pogost; oporo ima namreč v paradigmi, npr. *wě'sò:k, wě'sò:ž'a, a't'ro:k, a't'ro:kə*. To narečje ima torej $S + 2$ prozodičnih možnosti, ki se dajo ponazoriti z naglasom naslednjih primerov: *'wa:s, 'dǝš, 'kra:wǝ, 'testu, š'e'ro:k, gb'rǝs, rǝ'pǝtǝt* (knj. *ropotá:ti*) (Črni Vrh²⁰). Kjer pa sta bila izvedena tako umik kot krajšanje *i*-jev in *u*-jev, je kolikostno nasprotje možno v katerem koli zlogu. Ta narečja imajo 2S prozodičnih možnosti, npr. tolminsko *s'liē:p, 'uoč, k'ra:wǝ, 'xiša, 'žena, ne'buo*: (Most na Soči); cerkljansko *'da:n, 'dǝš, 'mli:ka* (< **mlē:ko*), *'lipa, zla'tu:, klē'či* (Cerkno¹³).

Vsaj en štajerski govor ohranja kolikostno nasprotje v katerem koli zlogu, kar spet pomeni 2S prozodičnih možnosti. Razvrstitev kolikosti je v tem govoru posledica zgodovinskih sprememb cirkumflektniranih dolžin v kračino in akutiranih z ohranitvijo dolžine (glej zgoraj za Mostec), npr. *'grē:x* (knj. *grē:x*), *'dǝn* (knj. *dǝ:n*), *m'lē:ku* (knj. *mlē:ko*), *'vesuk, hu'di:č* (knj. *huđi:č*), *mē'su* (Mostec²¹).

Vzhodnogorenjski govor Moravč se od ostale gorenjščine razlikuje po izgubi tonemov (Ramovš 1935: 114). Kolikostna nasprotja so ohranjena v enozložnicah in zadnjem zlogu večzložnic, medtem ko so naglašeni nezadnji zlogi odvečno dolgi z izjemo naglašene polglasnika. Ker je pri tem samoglasniku kračina predvidljiva, če je naglašen, ni torej nobenega fonološko razločevalnega kolikostnega nasprotja. Ta govor ohranja tako kot netonemska varianta knjižnega jezika $S + 1$ prozodičnih možnosti, npr. *'nǝ:s, p'sa, 'xi:ša, 'wǝla, ne'bo:, puǝ'rǝp* (Moravče).

Veliko panonskih govorov kolikostna nasprotja ohranja na vseh zlogih pod naglasom, čeprav je večina naglas s kratkega zadnjega zloga umaknila. V teh govorih sta vir naglasa na dolžini prvotni cirkumfleks in dolgi novi akut, o čemer smo razpravljali že zgoraj. Potemtakem je v teh govorih 2S — 1 prozodičnih možnosti (če je $S > 1$), npr. prleško *dē:n, 'pēs, 'glǝ:wǝ, 'žena, 'boǝt*,

²⁰ Gradivo iz Tominec 1964.

²¹ Gradivo iz Toporišič 1961, 1962 in nekaterih avtorjevih zapisov za SLA in iz Fonoloških opisov pod ustreznim naslovom.

o'ko:, *žu'ča:k* (Videm ob Ščavnici¹³); prekmursko *'lɛ:n*, *'pɛs*, *b'ra:da*, *'žāna*, *'bogat*, *l'pɔ:ɥ* (prisli.), *v'īha:k* (Gomilica¹³).

Nekateri južnodolenjski govori ohranjajo kolikostna nasprotja v nezadnjih zlogih, kar je posledica krajsanja *i*-jev in *u*-jev pod naglasom (podobno kot v rovtarskih govorih, s katerimi imajo skupno razmeroma novejšo zgodovino) in naglasnih umikov. Tu so na zadnjem zlogu izključeni tako naglasi na dolgih (kakrašnega koli izvora), kot na kratkih zlogih, kar pomeni, da je število prozodičnih možnosti enako $2(S-1)$ (kjer je $S > 1$), npr. kostelsko *'və:s*, *'luč*, *k'rə:va*, *'lipa*, *'vɛsak*, *'mɛsu*, *'kapač* (Babno Polje¹³); severnobelokranjsko *'vu:s*, *'nus*, *'žena*, *'šərok*, *'oku* (Metlika).

2.2.4 Narečja z razločevalnimi tonemi in kolikostjo

Tonemska in kolikostna nasprotja so ohranjena v koroški, gorenjski, dolenski in primorski (konkretno v obsoškem, briškem, nadiškem in terskem narečju) narečni skupini. Z izjemo posebnega briškega narečja so vsa ta področja doživela prozodične inovacije, kot smo jih opisali za tonemsko varianto knjižnega jezika, in bodisi ohranila isti položaj ali pa spremenila razvrstitev naglasnih nasprotij.

Narečja s takim naglasnim vzorcem, kot ga ima knjižni jezik, so ohranila tonemska nasprotja v vsakem dolgem zlogu, dodatno možnost naglasa na kračini pa imajo na končnem zlogu. Ta narečja ohranjajo $2S + 1$ prozodičnih možnosti, npr. ziljsko *čú:rč*, *mù:st*, *má'ta*,²² *pù:š'le*, *ušé:t*, *z mastjô:*; *čə'so^{ak}* (Brdo pri Šmohorju²⁴); nadiško *kljú:č*, *pà:s*, *zima*, *bri:tu*, *marli:č*, *sarcè:*, *reb'ro*; obsoško *mlá:d* (I ed. m. dol.), *mlâd* (I ed. m. nedol.), *'šu* (knj. *šel*), *sé:ve*, *drù:go*, *besél* (knj. *veselje*), *krempi:r*, *pər'su* (del. -l m. ed.) (Drežnica pri Kobaridu²³); tersko *pri:t* (nedol.), *mò:š*, *'mɛš* (knj. *miš*), *ú:xo*, *ù:xa* (I mn.), *marjô:*, *marjè:*, *že'na* (Bardo v Terski dolini); gorenjsko *mé:xk*, *mò:st*, *b'rat*, *sé:stra*, *vè:tər*, *žəví:š*, *təstò:*, *u'sək* (Srednja vas v Bohinju¹³); selško *dá:t* (nedol.), *spà:t* (nam.), *'jat*, *žé:na*, *pù:nca*, *damú:*, *okò:*, *bo'yat* (Selca²³); dolensko *grá:ix*, *nù:s*, *'gost*, *dá:ša*, *bri:tu*, *klabú:k*, *mesù:*, *ot'rok* (Ribnica¹³).

Število prozodičnih možnosti $2S + 1$ z zelo drugačno razvrstitvijo ima briško narečje. Tu binarno kolikostno nasprotje lahko nastopa v vsakem naglašnem zlogu, akut na dolžini pa je omejen na enozložnice in zadnji zlog večzložnic. Do tega je prišlo, ko je narečje tonemska nasprotja izgubilo, pridobilo pa nov akutski tonem z odpahom končnih samoglasnikov. Prozodična nasprotja ponazarjajo naslednji primeri: *krá:v* (RDTMO ed., IT mn.), *krà:u* (R mn.), *u'zay* (del. -l m. ed.), *krà:va*, *u'zəməm* (kračina pri polglasniku ni predvidljiva, npr. *bà:xa*), *podné:v*, *šerô:k*, *tər'pote* (Šmartno v Brdih¹³).

Nadaljnje tonemsko nasprotje na končnih kratkih zlogih, ki je posledica krajsanja samoglasnikov v zadnjem zlogu, pomeni $2S + 2$ prozodičnih mož-

²² Za koroška narečja je značilno, da se tonska višina morda realizira v okviru besede in ne v okviru zloga. Po Logarju je intenzitetni vrh v dolgih zlogih, tonski vrh pa v predzadnjem zlogu večzložnic (Fonološki opisi: 184). Za nadaljnjo razlago gl. Ramovš 1935: 14 d.; Isačenko 1939: 19 d.; Logar 1967: 1–19; Neweklowsky 1973. Ta sicer vznemirljiva podrobnost pa za našo analizo nima pomena, saj nas zanimajo le nasprotja v tonski višini v naglašnih zlogih.

²³ Gradivo iz Logar 1975.

²⁴ V gradivu, ki je bilo na voljo, nismo našli dokazov za akut na kračini enozložnic. Zaradi tega ni gotovo, če v enozložnicah število prozodičnih možnosti presega $2S + 1$.

nosti, npr. ziljsko *kljú:č*, *sù:x*, *bràt*, *mé:so*, *šti:je* (knj. *šteje*), *zgbí:;* *šarvò:k*, *arčé* (R. mn. od *reč*), *bəsə* (R. ed. od *vas*) (Potoče¹³).²⁴

V rožanskem narečju nadaljnje razvrstitvene omejitve tonemov inolikosti dajo 2S prozodičnih možnosti. Tu se tonemska nasprotja v dolgih končnih zlogih in v enozložnicah nevtralizirajo in ti zlogi postanejo fonetično akutirani. To omejuje binarna tonemska nasprotja na nezadnje zloge, kolikostna pa na enozložnice ter zadnji zlog večzložnic, npr. *mú:ast*, *'boð*, *húá:ua*, *nù:asəm*, *mesú:;*, *čo'ua:k* (Kostanje nad Vrbskim jezerom²⁵).

2.2.5 Narečja z razločevalnimi tonemi, kolikostjo in mestom naglasa

Nekaj narečij z različnih področij ohranja tonemska in kolikostna nasprotja; kolikost ni omejena na določene zloge v besedi in se zato mesto naglasa iz položaja kolikosti ne da določiti.

V podjurskem narečju akut in cirkumfleks na dolžini nastopata v katerem koli zlogu, naglas na kračini pa je omejen na predzadnji in zadnji zlog večzložnic in na enozložnice. Novi naglas na predzadnjem kratkem zlogu je posledica umika naglasa s kračine in cirkumfleksa z zadnjega zloga, npr. (*ko'za* >) *'qoza* (*bo'gat* >) *'bohat*, (*stə'za* >) *s'tazda*, (*okò:* >) *'oqə*. Cirkumfleks je včasih na zadnjem zlogu ohranjen po analogiji, npr. *hauò:f*. Naglas na kračini v zadnjem zlogu pa je rezultat samoglasniškega krajšanja v zadnjih zlogih, npr. *um'rit* (nedol.). To narečje torej ohranja 2S + 2 prozodičnih možnosti, npr. *pó:š*, *zò:f*, *q'lat* (nedol., knj. *kleti*), *sé:dm*, *žà:tua*, *'tažaq*, *žhubí:* (sed. 3. ed.), *hauò:f*, *um'rit* (Kneža¹³).

V delu rožanskih govorov akut in cirkumfleks na dolžini lahko nastopata v katerem koli zlogu, na kračini pa akut načelno lahko na vseh razen v zadnjem zlogu večzložnic in v enozložnicah. Ta zadnja omejitev je posledica nevtralizacije tonemov v zadnjem zlogu. Ni jasno, ali je cirkumfleks na kračini možen v predzadnjem zlogu. V gradivu, ki je na voljo, samo prvotno oksitonirane besede tipa **beré'mo* dajo nov cirkumfleks na kračini, ko se naglas umakne na začetni zlog, npr. *bàRamo*, *zàlano* (prisł.). Število možnosti v tem narečju je 4S — 1, kjer je $S > 1$, čeprav se da to ponazoriti le z eno in dvozložnicami, npr. *qlú:č*, *mù:st*, *q'Rej*, *zví:zda*, *li:tas*, *žRámo*, *šví:gar-tòxter*, *s:astró:* (O ed.), *wəqù:;*, *stəz'da* (Breznica pri Št. Jakobu v Rožu¹³). Fonološka vrednost tonemov v kratkih zlogih levo od predzadnjega zloga je nekako negotova. J. Rigler poroča, da je *ə/v/* zlogih več kot drugem proti začetku besede... kvantiteta pogosto nesigurna (zlasti v tipu *dávata* »delati«) ... */v/* nekaterih primerih (zlasti v tipu *zàlano*, *dóRoje* »dobro je«) je tonem nesiguren in težko določljiv« (Fonološki opisi: 194). Zaradi tega moramo pri več kot trizložnih besedah predvideti 2S + 5 fonoloških nasprotij.

Breznikov zapis horjulskega narečja kaže tonemsko nasprotje na dolgih in kratkih zlogih. Na dolgih je možno v katerem koli zlogu, na kratkih le v predzadnjih in zadnjih zlogih večzložnic. Akut na kračini v predzadnjem zlogu nastopa po umiku z zadnjega, npr. (*bo'gat* >) *bógat*, (**míže'te* >) *məžéte*, ter v zadnjem po upadu samoglasnika, npr. (**prine'si* >) *pərnəs* (vel.). Cirkumfleks v kratkem predzadnjem zlogu je posledica analogičnih posplošitev, npr. *umrète* (sed. 2. mn.) po *umrè* (sed. 3. ed.). Za to narečje torej dobimo 2S + 4 prozodičnih možnosti, če je $S > 1$, npr. *strá:št*, *vrà:t*, *vrát* (DM ed. od

²⁵ Gradivo iz Logar 1967.

vrat), *brāt*, *kó:žuh*, *mì:slim*, *nésem*, *nàma* (DMO dv. od *mì*), *dihú:r*, *mesù:*, *pərn'is* (vel. 2. ed.), *vatràk* (Breznik 1909: 12–21).

V južnobelokranjskem govoru Dragatuša je ohranjeno nasprotje med akutom in cirkumfleksom na dolžini ter naglasom na kračini v vseh zlogih razen v zadnjem večzložnih besed, kjer je možen le cirkumfleks na dolžini. V enozložnicah najdemo le cirkumfleks na dolžini in naglas na kračini. Ta vzorec je posledica izgube prvotnih tonemskih nasprotij, kar je dalo le kolikostna nasprotja, in kasnejšega nastanka novih akotov zaradi umikov. Tako dobimo naglas na zadnjem zlogu iz prvotnih novih akotov (*vihà:r*, *dəsà:k* R mn.), v prej oksitoniranih besedah pa novi akut na dolžini, npr. (*testò*: >) *té:sto*, (*xudò*: >) *xú:do*, ali kračino, npr. (*mesò*: >) *'mēso*, (*golò:p* >) *'golop*. Naglas v kratkem nezadnjem zlogu je tudi posledica tega, da se etimološko kratki samoglasniki (e, o, ə) niso podaljšali, npr. *'mēlem*, *'nosim*, *'maša*, (< **mēša*). Potemtakem je število prozodičnih možnosti v govoru Dragatuša 3S – 2, če je S > 1, npr. *klù:č*, *'miš*, *lě:po* (prisl.), *krù:ha* (R ed.), *'kolo*, *vihà:r*.

2.2.6 Narečje z razločevalnimi tonemi (pod in pred naglasom), kolikostjo in mestom naglasa

Vsaj en govor, tj. govor Žirovske kotline, pa izkazuje ne le ponaglasno dolžino, ampak tudi tonemsko nasprotja v dolgih nenaglašanih zlogih (prim. Pintar 1895). Ta pojav ni znan v nobenem drugem slovenskem govoru.²⁶ V tem govoru se dolga akut in cirkumfleks lahko pojavljata v predzadnjem in zadnjem zlogu večzložnih besed ter v enozložnicah. V večzložnicah je tonem povezan z naglasom ali pa tudi ne. Naglas na kračini je mogoč v enem od zadnjih treh zlogov v besedi, sledi pa mu lahko dolgi zlog.

V žirovskem govoru je prišlo do važne prerazporeditve tonemov in kolikosti zaradi metatonije in metatakse. Akut je posledica naglasnega umika, npr. *sé:stra*, *zé:na*; redukcije, npr. (*jà:bolko* >) *já:pk*; in prvotnega slovenskega cirkumfleksa, npr. (*sò:nce* >) *só:nce*. Cirkumfleks pa lahko nastane iz prvotnega slovenskega akuta, npr. (*krá:l* >) *krà:l*, (*člové:ka* >) *člavè:ka* (R ed.); cirkumfleksa v enozložnicah, npr. *nò:č* ali iz skržene pripone -ac, npr. (*stude:nac* >) *stadè:nc*. Naglasni umiki, kasnejši od tipa *že'na*, so dali nove kračine v nezadnjih zlogih, npr. *'māylg*, *'bāyāt*. Kjer se je naglas umaknil z dolgega zloga, je dolgi, po novem ponaglasni zlog ohranil tonem, npr. (*otró:ku* >) *'atruó:k* (D ed.), *'imjé:na* (R ed.). Tonemsko nasprotje se nevtralizira od predzadnjega zloga dalje proti začetku besede, tako da so ti dolgi zlogi fonetično akutirani. Tako je v eno- in dvozložnih besedah število prozodičnih možnosti 5S – 2, besede s tri in več zlogi pa jih imajo teoretično največ (S – 3) + 13, npr. *já:pk*, *krà:l*, *'krax*, *só:nce*, *mà:ter* (R ed. od *mati*), *'šerak*, *atrá:c*, *žepè:t*, *z:ab'mi* (O mn.), *'kakó:š* (R ed. I mn.), *'kakò:š* (I ed.).²⁷

3 Zaključek

V večini obravnavanih slovenskih narečij število prozodičnih možnosti ni večje kot v knjižnem jeziku s tonemskim naglaševanjem, tj. 2S + 1. Ta

²⁶ Prim. Pintar 1895; Ramovš 1935: 95; Stanonik 1977: 296. Pri Ramovšu najdemo ponaglasno dolžino v kostelskem narečju, kar potrjuje tudi kasnejša študentska raziskava govora Banje Loke, kjer so zapisani primeri dolžine iz umika cirkumfleksa, npr. *'uku:*, *'vixu:*, *'mesu:*, *'lipu:*. V enem in drugem je premalo gradiva za obravnavo kombinatornih možnosti.

²⁷ Gradivo iz Stanonik 1977 in zapisa za SLA iste avtorice.

vzorec predstavlja uresničitev razvojnih teženj, da se največ prozodičnih nasprotij nakopiči na zadnjem zlogu. Na splošno narečja težijo k razbremenjevanju zadnjega zloga, s čimer se v večini primerov število prozodičnih možnosti zmanjša (npr. Gomilica: 2S — 1, Babno Polje: 2(S — 1)); le v redkih primerih se število razločevalnih nasprotij poveča (npr. Kneža: 2S + 2). Število prozodičnih nasprotij se zmanjša tudi z izgubo kolikosti (npr. Srednje Jarše: 2S), tonemskosti (npr. Videm ob Ščavnici: 2S — 1) ali obojega, kolikosti in tonemskosti (npr. Komen: S).

Nekatera narečja so ohranila ravnotežje tako, da so razločevalno vlogo s tonemskih nasprotij prenesla na kolikostna (npr. Mostec: 2S) ali pa ponovno pridobila tonemska nasprotja (npr. Šmartno v Brdih: 2S + 1).

Število prozodičnih možnosti v zgornjih mejah imajo le posamezni govori, za katere pa se zdi, da močno omejujejo dejansko uresničitev potencialnega števila prozodičnih nasprotij (npr. Breznica pri Št. Jakobu v Rožu: 4S — 1, Žiri: 5S — 2).

Literatura

- BAJEC, Anton, 1921: O prvotnem naglasu $\sim$ v rezijanskem narečju. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. 3, str. 40—42.
- BODUËN DE KURTENË, L. (= J. Baudouin de Courtenay) 1875: Opyt fonetiki rez'janskix govorov. Varšava — Peterburg.
- BREZNIK, Anton, 1909: Westkrainerdialekte: Postojna, Horjul und Poljane nad Škofjo Loko. (Neobjavljena seminarska naloga.)
- FONOLOŠKI OPISI srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom. 1981. Ur. Pavle Ivić. (= Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine: Odjeljenje društvenih nauka 55, Posebna izdanja.) Sarajevo: ANU BiH.
- ISAČENKO, Aleksander V., 1939: Narečje vasi Sele na Rožu. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- IVIĆ, Pavle, 1958: Die serbokroatischen Dialekte: Ihre Struktur und Entwicklung (1. del: Allgemeines und die štokavische dialektgruppe). Haag: Mouton.
- , 1961: The Functional Yield of Prosodic Features in the Patterns of Serbo-croatian Dialects. Word 17/3, str. 293—308.
- , 1961—62: Broj prozodijskih mogućnosti u reči kao karakteristika fonoloških sistema slovenskih jezika. Južnoslovenski filolog 25, str. 75—113.
- , 1970: Prosodic Possibilities in Phonology and Morphology. Studies in General and Oriental Linguistics (ur. Roman Jakobson, Shigeo Kawamoto), str. 287—301.
- , 1973: The Place of Prosodic Phenomena in Language Structure. Sciences of Language (ur. Roman Jakobson, Shirô Hattori) 4, str. 103—138.
- IVŠIČ Stjepan, 1936: Jezik Hrvata kajkavaca. Ljetopis JAZU 48, str. 47—89.
- JAKOBSON, Roman, 1963: Opyt fonologičeskogo podxoda k istoričeskim voprosam slavyanskoy akcentologii (Pozdnij period slavyanskoy jazykovoj praistorii). American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists (Sofia). Haag: Mouton.
- JAKSCHE, Harald, 1965: Slavische Akzentuation: Slovenisch. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- KALYN', L. È., 1981: Kritika *Fonoloških opisov*... Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas: materialy i issledovanija, str. 339—346. Moskva: Nauka.
- KARTA SLOVENSKIH NAREČIJ. 1983. (Ur. Tine Logar in Jakob Rigler.) Ljubljana: Delo.
- KOLARIČ, Rudolf, 1964: Haloški govor. Prace filologiczne 18/2, str. 395—401.
- , 1968: Prleško narečje. Svet med Muro in Dravo (ur. Viktor Vrbnjak), str. 630—650.
- LADEFOGED, Peter, 1973: Preliminaries to Linguistic Phonetics. (2. izd.) Čikago: University of Chicago Press.
- LEWIS, G. L., 1985: Turkish Grammar. Oxford: Clarendon Press.

- LOGAR, Tine, 1957: Dialektološke študije X. Belokranjski govori. SR 10, str. 145—155.
- , 1967: Dialektološke študije XII. Govor vasi Kostanje nad Vrbskim jezerom. XIV. Vokalizem moravškega govora. SR 15, str. 1—27.
- , 1975: Slovenska narečja: besedila. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- NEWKLOWSKY, Gerhard, 1975: Slowenische Akzentstudien: Akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten. Dunaj: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- PAVEL, Ágost, 1909: A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana. Budimpešta: A magyar Tudományos Akadémia.
- PINTAR, Luka, 1895: Slovarski in besedoslovni paberki. Letopis Matice slovenske, str. 1—52.
- RAMOVŠ, Fran, 1929: O premiku akcenta v tipih *zvězdā*, *ženā* in *maglā* v slovenskem jeziku. Lud slowiański 1, str. 48—61.
- , 1935: Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- , 1950: Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov. SR 3/1—2, str. 16—23.
- RIGLER, Jakob, 1963: Pregled osnovnih etap v slovenskem vokalizmu. SR 14/1—4, str. 25—78.
- , 1967: Pripombe k pregledu osnovnih etap v slovenskem vokalizmu. SR 15/1—2, str. 129—152.
- , 1972: O rezijanskem naglasu. SR 20/1, str. 115—126.
- , 1973: Smeri glasovnega razvoja v panonskih govorih. Študije o slovstvu in jeziku, str. 113—128. Murska Sobota.
- , 1977: K problematiki daljšanja starega akuta. SR 25 (= Zbornik prispevkov za VIII. mednarodni slavistični kongres v Zagrebu (Ljubljani) 1978), str. 83—99.
- , 1980a: Nekaj pripomb o glasovnih značilnostih gornjesavinjskih govorov. SR 28/1, str. 21—34.
- , 1980b: Nekaj opazanj pri akutu na zadnjem zlogu v slovenščini. SR 28/2, str. 219—222.
- SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA 1 (A—H) 1970, 2 (I—Na) 1975, 3 (Ne—Pren) 1979, 4 (Preo—Š) 1985. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- STANG, Christian S., 1957: Slavonic Accentuation. (= Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, I. Hist.-Fil. Klasse no. 3.) Oslo.
- STANKIEWICZ, Edward, 1979a: The Common Slavic Prosodic Pattern and its Evolution in Slovenian. Studies in Morphophonemics and Accentology, str. 32—41. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications.
- , 1979b: The Prosodic Features of Modern Standard Slovenian. Studies in Morphophonemics and Accentology, str. 127—132. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications.
- , 1984—85: The Dialect of Resia and the »Common Slovenian« Accentual Pattern. Zbornik za filologiju i lingvistiku 27—28, str. 719—725. Novi Sad: Matica srpska.
- STANONIK, Marija, 1977: Govor Zirovske kotline in njenega obrobja. SR 25/2—3, str. 293—309.
- SKRABEC, Stanislav, 1870: O glasu in naglasu knjižnega jezika v izreki in pisavi. Programm des k. k. Gymnasiums zu Rudolfswerth, str. 3—42.
- , 1893—95: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. Cvetje 12—14, platnice.
- STREKELJ, Karel, 1914: Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. Archiv für slavische Philologie 35, str. 130—150.
- TOMINEC, Ivan, 1964: Črnovrški dialekt. Ljubljana: SAZU.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1961 (1978): Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju. Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika, str. 141—163. Maribor: Obzorja.
- , 1962: Ablösung des relevanten Wortintonationssystems durch den Quantitätsunterschied in einer slovenischen Mundart. Scando-Slavica, str. 239—254.
- , 1967: Pojmovanje tonemčnosti slovenskega jezika. SR 15/1—2, str. 64—108.
- , 1968: Liki slovenskih tonemov. SR 16, str. 1—79.
- , 1978: Razločevalna obremenitev slovenskih prozodičnih parametrov. Slavica Pragensia XXI. Acta Universitatis Carolinae-Philologica 3—5, str. 89—96.
- , 1984: Slovenska slovnica. Maribor: Obzorja.

- TRUBETZKOJ, Nikolaj S., 1925: Einiges über die russische Lautentwicklung und die Auflösung der gemeinrussischen Spracheinheit. Zeitschrift für slavische Philologie 1, str. 287—319.
- VALJAVEC, Matija, 1897: Glavne točke o naglasu književne slovenštine. Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti 132, str. 116—213.
- ZORKO, Zinka, 1983: Oplotniški govor. Zbornik občine Slovenska Bistrica I, str. 293—310.

Prevedla Marta Pirnat
Filozofska fakulteta v Ljubljani

SUMMARY

This study examines prosodic variation in Modern Standard Slovene (MSS) and the Slovene dialects by expressing in mathematical terms the number of potential phonemic prosodic oppositions in accentogenic words. Through this analysis, the types of prosodic patterns found in Slovene dialects may be compared with those of other languages. A possible later application of such a study would be to examine the processes of variation as a means of describing the mechanisms of language change.

Though typological in intent, the study to some extent analyzes the linguistic geography of prosodic features in that it utilizes a representative sample of local dialects distributed over the entire Slovene linguistic area. A historical sketch discussing the changes relevant to the modern Slovene prosodic patterns is given. This discussion, which synthesizes the facts of reconstruction while adding nothing new to it, delineates two processes, *metatony* and *metataxis*. These two terms are employed to differentiate two important factors in the variation of Slovene prosodic factors.

In MSS and the Slovene dialects are found six prosodic types, which correspond to the extant combinations of phonemic tone, quantity and place of stress. Where tone and quantity are understood to occur only under ictus (unless otherwise noted), the following combinations obtain: 1. stress only (Rezija, southern Primorsko, eastern Štajersko), 2. tone and stress (Gorenjsko), 3. quantity and stress (non-tonemic MSS, Rovtarsko, Štajersko, eastern Gorenjsko, Panonsko, southern Dolenjsko), 4. tone and quantity (tonemic MSS, Koroško, Gorenjsko, Dolenjsko, and Primorsko [Obsoško, Briško, Nadiško, Tersko]), 5. tone, stress and quantity (Podjunsko, Rožansko, Horjulsko, Južnobelokranjsko) and 6. tone (under and after ictus), stress and quantity (Rovtarsko [Ziri]). In our analysis the prosodic possibilities of MSS, which admits two prosodic variants, may be expressed as $S + 1$ (where S = the number of syllables) for the non-tonemic standard, e. g., *po'sta:y*, *po'sta:y*, *'pa:ra*, and $2S + 1$ for the tonemic standard, e. g., *postā:y*, *postā:y*, *postā:y*, *pā:ra*, *pā:ra*. It is found that most dialects fall roughly within the range of the standard language (e. g., Mostec 2S, e. g., *m'le:ku*, *'vesuk*, *hu'di:č*, *m'su*; Brdo pri Smohorju $2S + 1$, e. g., *mā:tā*, *pū:əs'le*, *ušš:t*, (z) *mast-jo*, *bā'soak*; Potoče $2S + 2$, e. g., *mé:so*, *štī:je*, *zgābī:*; *šarvò:k*, *ərčē*, *basē*); while many dialects tend to reduce prosodic oppositions (e. g., Srednje Jarše 2S, e. g., *žēna*, *mēsta*, *zidār*, *tāmən*; Babno Polje $2(S - 1)$, where $S > 1$, e. g., *k'ra:va*, *'lipa*. Increases in prosodic oppositions (e. g., Ziri $5S - 2$, e. g., *sō:nce*, *mā:ter*, *šerak*, *atrā:c*, *ževē:t*, *z:ab'mi*, *'kakō:š*, *'kakō:š*) are anomalous and appear to occur in geographically isolated local dialects.

LEXIKALISCHE ÜBEREINSTIMMUNGEN IM NORDWESTLICHEN
SÜDSLAWISCHEN

7. Slawische Wörter

ápno, vápno, jápno 'Kalk'; Bg *jápno*, Sch *v'ápno*; kr. Dialektbelege: *vapno* (Habd.), *japno* (Vr., Pohl, Cres, Orl., Senj), Vuk *jápno* »u Rijeci« und *vápno* »po zap. kr.«; zum Wort siehe Kurkina 1976: 134.

ar 'denn, weil', Prekmurje, nicht in SSK J; in den bgld. Maa. *ar*, *aš* (Nemecklorosky 1978: 252f.); bekannt im Kajk. (Habd. *ar* 'nam, quia, quoniam', Turop.) und Čak. (Vr., Zajceva 1967: 70), auch in anderen slaw. Sprachen; aus **a-že*; sonst im Skr. *jer*, im Slow. *ker*.

běcati bečím 'blöken (Schaf)'; St *bečât bečîn*, nicht in BWb; vgl. Vrg. *běka* 'Schaf (Kindersprache)'; skr. *blejati*.

betica 'das dicke Ende des Dreschflegels', expressiv und dial. auch 'Kopf, großer Kopf, Schädel' (Črni Vrh; Karničar 1979: 114, vgl. auch Bezljaj I 18); Gü *bat'ica* 'oberer Teil des Dreschflegels', Bg 'Stock', im Pl. 'Schläge, Prügel'; kr. dial. Habd., Cres.

bezèg bezgà 'Holunder', dial. Kärnten *b'asag*, *b'azuc*, weitere Formen bei Bezljaj I 18f.; DNV *bázak bázga* und *báska*, Bg *bázag*, Sch *b'ázga*, St *bázg*; dial. Vr. *baz*, Habd. *bezg*, ähnlich Belost., Karl., Virje); im Štok. *zova* aus **bzova* (Skok I 125).

blagô 'Vieh' (neben 'Ware, Gut'), dial. auch *blágo*; Bg *blágo* 'Vieh, Haustiere (außer Pferden)'; kajk. (Turop.) und čak. (Orl.), Vuk »u Hrvatskoj«.

blazina 'Bettstuhl, Kissen, Matratze, Federbett', *blazinka* 1) 'Jochpolster', 2) 'Zapfenlager des Mühlrades'; Bg *blazina* 'Tuchent', Hadrovics *blazinja*; Ne *blazinka* 'Achsschemel'; kajk. und čak. (Vr., Habd., Virje, Oz., Orl., Susak *blazina*, ČL *blazinja*, Vuk *blázina* 'Federbett' »u Hrv.«; vgl. Skok I 171, Smoczyński 1972: 295f.

božja krapica, božji volek, božji volič 'Marienkäfer (*coccinella septempunctata*)'; Sch *b'uožja kr'avica*, St *buóžji volák*; der Typ *božja krapica/korovka* kommt in einem weiten Gebiet des Ostslawischen, ferner auch im Bulg. und Slowakischen vor (Utěšený 1977).

cânjek 'Fetzen', SSK J *cúnja*; Rd *canj'ak*, auch in BWb neben anderen Ausdrücken; bekannt im Kajk. (Habd., Turop. *cajnek*, Oz. *cunja*); Herleitung unklar (Skok I 251), nach Hadrovics (1974: 445) vielleicht zu mhd. *zanke* 'Zacken, Spitze'.

cúrek 'Eiszapfen' (Bela Krajina), sonst 'Strahl'; Gü *cūr'ak*; in den Wörterbüchern (ARj., BWb u. a.) in dieser Bedeutung nicht belegt; zu slow. *cureti*, skr. *curiti* 'fließen, rinne' (vgl. Bezljaj I 68).

čas 'Zeit'; ebenso im ganzen Bgld.; vgl. bei Habd. 'mora'; die štok. Bedeutung ist 'Augenblick', wir finden diese aber auch vielfach im Kajk. (Turop.) und Čak. (Vr., ČL.); gemeinslawisch.

čisto adv. 'ganz, völlig'; BWb *čisto* 'ds.'; gut bekannt im Kajk.; štok. 'rein, sauber'.

čmār čmára 'Grimmdarm'; BWb 'Tiermagen', Bg *čmār*; kajk. und čak., Vuk *čmār* 'Mastdarm' »u Dubr.«.

čóba 'Lippe, Lefze' (vom Menschen pejorativ), *čobe* 'Maul'; Sch *č'ube*, St *čubice* 'Lippen' (im Bgld. nicht pejorativ); dial. kajk., čak. (Habd., Virje; Oz. *čuba* 'usna, debela usna' pejor.); Etymologie unklar (Bezljaj I 85, vgl. Skok I 361f. unter *čuba*, Kurkina 1976: 136).

čréda 'Herde', vgl. *krdelo* 'Rudel'; Bg *čriéda*; das Wort ist gut im Kajk. (Habd.) und Čak. (Vrg.) belegt, während es in östlicheren Gebieten durch *krdo* und *stado* verdrängt ist (vgl. Skok I 337), ansonsten gemeinslawisch, vgl. weißruss., ukrainisch, russ. dial. *čeredá* (Vasmer IV 337f.), tsch. *třída*, poln. *trzoda* (Słownik prasł. I 150f.).

čuda 'viel, sehr' (SSK J, nicht in Pleteršnik), Južnonotr. *čoda*; ebenso ganzes Bgld. und angrenzende Gebiete, *čūda*; skr. dial. (Pohl, Kastav, Oz. *čuda*, Turop. *čude*, Dalmatien-Montenegro *čudo*, vgl. Popović 1960: 321).

čūt f. 'Gefühl'; BWb *čut*, *čutenje*, Bg *čūt čūti* 'ds.'; kajk. (Habd.) und čak. (Orl., ČL), Vuk *čutjeti* »jugoz.«, *čutjeti se* »Dubr.«, sonst štok. *ošjećati*, *ošjećāj*.

dékla 'Magd'; Sp *d'ekla*, BWb 'ds.'; belegt im Kajk. (Habd., Virje, Turop. 'Mädchen') und Čak. (Oz. *dikla* 'sluškinja', weitere Belege bei Zajceva 1967: 91ff.); bei Vuk *dikla* »u zap. kr.«.

délati 'arbeiten', *délo* 'Arbeit, Werk', *dělavec* 'Arbeiter'; BWb *djelat*, *djelo*, Bg *diélat*, *diélo*, *dělač* 'Arbeiter', St *dīlat*, *dīlo*; allgemein kajk. und čak.; štok. *rāditi*, *rād*.

déža 'Kübel' (zlasti posoda za maslo); Hadrovics *diža* 'Schaffel, Melkkübel'. Ne *dižica* 'Melkeimer'; fehlt bei Vuk, Belege aus anderen slaw. Sprachen bei Bezljaj I 100; möglicherweise zu dt. *Dose*.

dojīti 'melken' in den östlichen Dialekten; St *dojīt dojīn* 'ds.'; sonst im Slow., Skr. und den meisten anderen slawischen Sprachen 'säugen' (vgl. Vasmer I 522f.).

dolgovânje = reč 'Handel, Angelegenheit', nicht in SSK J; Bg *dugovânje*, Hacı *dugovânje*, abzuleiten von *dug* 'Schuld'; bei der Bedeutungsentwicklung ist mit der Wirkung von ung. *dolog* 'Geschäft, Pflicht, Arbeit, Gegenstand, Sache' zu rechnen; gut bezeugt auch im Kajk. (Hadrovics 1974: 448 und 1985: 199).

drâg 'kostspielig, teuer', *podražiti* 'verteuern'; Bg *drâg drâga*, *drâgi*, *po-drâžat* 'ds.'; dial. Habd., ČL, Cres, Orl., Susak, weitere Belege bei Zajceva 1967: 97; in derselben Bedeutung auch in anderen slaw. Sprachen, russ. *drogoj*, tschech. *drahý*, poln. *drogi*; im Štok. *skūp*.

drâga 'Mulde, Schlucht, kleines Tal, Engpaß'; Bg *drâga* (Flurname), *drâška* 'Senke', St *drâga* 'Abhang'; dial. im Kajk. (Habd., Turop.) und Čak. (Vr. 'vallis', Cres *draga*, *drazica* 'Tal, Meerbusen', Senj 'uvala'; siehe auch Zajceva 1967: 91f.) und Kurkina (1976: 137), Vuk »bei den Kroaten, vide *dolina*«.

drobtīna 'Brösel, Brosame', koll. *drobtīnje*; Bg *droptīnka*, Sch *droptīnje* 'ds.'; Habd. *drobtīna* 'mica', *drobtīnje*, ali *ostanki*, *koteri na stolu ostaju* 'analecta', Oz. *droftina* 'mrva', Virje *droptīnje*; vgl. auch Lesk. *troptīna* 'otpaci od testa'.

dūha 'Geruch', dial. auch *duh* (Črni Vrh, Kärnten), *dišati dišīm* 'riechen', *dehniti dāhnem* 'einen (üblen) Geruch von sich geben, riechen', SSK J *dahnēti dahnīm*; Bg *dūha* 'Geruch', *dūšat dūši* 'angenehm riechen, duften', Sch *d'ōbro d'āne* 'es riecht gut'; im Kajk. (Habd., Virje) und Čak. (ČL, Senj *dūh* 'miris',

Orl. *podušiť* 'smell', vgl. auch Zajceva 1967: 83 unter *duh*); im Štok. durch *miris*, *mirisati* aus dem Griech. verdrängt.

dvôjček 'Zwilling', *dvôjka* 'Zwillingsschwester'; Bg St *dvôjki*, DNV *dvôjke* 'ds.'; im Čak. gebräuchlich: Cres *dvôjki*, ČL *dvôjci*, Orl. *dvôjci*, *dvôjkini*, Pohl *dvôjinci*; vgl. auch tschech. *dvôjce*; štok. *blizānac*, *blizānka*.

dvôjiti 'zweifeln'; Bg *dvôjit* *dvôji* 'ds.', auch BWb; kajk. und čak. (Habd., ČL, in Oz. 'zdvajati, očajavati'), vgl. unter *zdvajati/zdvôjiti* unten; štok. *súmnjati*.

fúčkati 'pfeifen'; BWb, Bg *fúčkat*, Sch *fúčkat*, Gü *fujčək* 'at' 'ds.', im westlichen Skr. weit verbreitet, vgl. Bezljaj I 132f.

gizdāv 'hoffärtig, prunksüchtig, geckenhaft'; Bg *gizdāu* 'stolz', Hadrovics *gizda* 'Putz, Eleganz'; Habd. *gizdav*, *gizdavec* 'elatus, fastuosus, superbus', Oz. *gizdav*, 'gizdav, ohol, tašt'; bei Vuk 'geschmückt'; Parallelen im Mak. und Bulg. sowie im Nordslaw. bei Klepikova 1982: zur Etymologie s. Skok I 542f. unter *gad*.

gora 'Bergwald', dial. im Osten, SSKJ »Dolenjsko«, *gorica* (*pinska*) 'Weinberg', dial. im Osten; St *gorā* 'Wald' (diese Bedeutung in der Mehrzahl der Mundarten des südlichen Bgldes, s. Neweklowsky 1978: Karte 41), vgl. auch bulg. *gorā* 'Wald', Sch *gor'ica* 'Weinberg'; *vinogradska gorica* auch bei Habd. und Belost., Oz. *gora* auch 'vinograd', Virje *gorice*.

grād 'Burg'; ebenso im ganzen Bgld.; vgl. auch Habd. 'arx'; im Slow. und Bgld.-Kroat. hat das Wort nicht die Bedeutung 'Stadt', die für das Štok. charakteristisch ist (slow. *mesto*, im Bgld. *varoš*).

grēblja, dem. *grēbljica* 'Scharre, Ofenkrücke'; Wu *grēbljica* 'Art Schürhaken aus Holz für den Backofen'; nur bei den Kajk. (ARj.), fehlt bei Vuk.

grēm/grēdem 'ich gehe'; Bg *griēm* 'ds.', das Lexem ist im wesentlichen im nördlichen Bgld. in Gebrauch (s. Neweklowsky 1978: Karte 39); es ist im Kajk. und Čak. weithin verbreitet.

gřm 'Strauch, Busch', *gřmje* = *grmôvje* 'Gebüsch, Gesträuch'; Bg *gřm* 'Strauch', *gřmlje* 'Gebüsch', in Rd 'Wald', bei Vuk *gřm* 'Gebüsch' »po jugoz. kr.«.

grúda 'Scholle, Erdscholle', das Wort ist auch im Kärntner Deutsch bekannt (*Grude*, *Gruden* 'ds.'): Sp *grúda* 'ds.'; dial. Orl. 'lump, clod', Vuk 1) 'gruda sira', 2) 'gruda snijega'.

hiníti, *prehiníti* 'täuschen, betrügen', *hĩmba* 'Betrug'; Hacı *hĩnit*, *prehĩnit*, BWb *prehĩnit* 'ds.'; seit dem 16. Jh. belegt (ARj.), Habd. 'tento, decipio', ČL *hĩmben* 'arglistig, heimtückisch', Vuk *hĩmben* 'betrügerisch'; das Wort ist auch im Russ. dialektal bekannt als *chĩnit'* 'chulit', ne odobrat', auch *chĩnit'* (vgl. Etim. sl. 157, mit Lit., auch Vasmer IV 237f.).

hĩp 'Augenblick', dem. *hĩpec*; BWb *hĩp*, *hĩpac*; fehlt bei Vuk; Bezljaj (I 193) stellt es zu dt. *Hieb*, anders Skok (I 667).

hūd 'böse, übel', *hudoba* 'Bosheit, Bösewicht', *hudóben* 'boshhaft, böse', *hudič* 'Teufel'; DNV *hūd* -a 'chudý', Bg *hūdoban* 'boshhaft, hinterlistig'; kajk. und čak. (Habd. *hudoba* 'malitia, nequitia, perversitas', Turop. *hūd/ūd*, Oz., Cres, Orl., Kastav, Susak, ČL, Pohl *hudoba* 'böser Mensch, böses Wesen, Teufel'; gemeinslawisch).

iskati 'suchen'; BWb *iskati*, Bg *ĩskat*; das Wort ist gemeinkajkavisch und -čakavisch, auch in Kosovo (Elezović) und Südserbien (Lesk.) wie auch in

anderen slaw. Sprachen (mak., bulg., russ.) in derselben Bedeutung; im Štok. 'fordern, verlangen, beanspruchen'.

izginiti 'verschwinden'; Up *zgīnut* 'ds.'; zum urslaw. Stamm **gyb-*; in der Bedeutung 'nestati' bei dalmatinischen Schriftstellern (ARj. IV 170).

jād 1) 'Gift', 2) 'Zorn', *jāditi se* 'zürnen, erost sein'; BWb *jad* 'Zorn', *jadovit* 'zornig', *jadati se* 'zornig sein, zürnen'; čak. Belege mit diesen Bedeutungen bei Zajceva (1967: 105), dazu noch *jīd* (Susak), *jāden*, *jadīt se* Orl., *razjiditi se* (Pohl); bei Habd. nur 'Gift', ČL weist nur die štok. Bedeutung *jad* 'Kummer' aus.

jāgla 'Breikorn, Hirsekorn', *jāgli* 'Hirsebrei', fehlt in SSK J; Bg *jāgli* 'gelbe Hirse', St auch 'Schlüsselblumen'; das Lexem ist in den ältern kroat. Wörterbüchern belegt (Vr., Habd., Belost.), auch dial., z. B. Oz. *jāgli* ječmena kaša, ričet; dagegen führt Vuk unter *jāgla* an 'ein durch Braten gebratenes Korn Kukuruz'; auch im Russ. *jaglā* 'vid kaši' (Vasmer IV 543); Etymologie unklar (Bezljaj I 216).

jelita, *jeluta* 'Blutwurst', nicht in SSK J, dial. *olito* 'Darm' (Kärnten); BWb *jelito*, Bg *jelite* 'Blutwurst'; im Čak. *jelito/olito*, vgl. Zajceva (1967: 76f.), Vasilev (1975: 283), dazu Susak, Orl.; vgl. tschech. *jelito* 'Art Wurst', poln. *jelito* 'Darm', weitere Belege bei Bezljaj (I 225).

junāk 'Held', dial. auch 'junger Mann, Bursche, unverheirateter Mann'; Bg *jūnāk* 'junger Mann' (nicht 'Held'), so im ganzen Bgld., nicht aber DNV, für das Vážný die tschech. Bedeutung 'junāk' (d. i. 'Held') gibt; in modernen čak. Dialekten 'Landarbeiter, Knecht' (Kom., ČL, Orl.); es scheint, daß die spezifisch bgld.-dial. slow. Bedeutung im Skr. sonst nicht belegt ist (vgl. ARj.), Parallele aber im Weißruss.

kāča 'Schlange'; Bg *kāča*, ebenso ganzes Bgld., DNV und bei den Mähri-schen Kroaten *kāčina*; die Form *kača* ist im Kajk. und Čak. weit verbreitet (s. auch Kurkina 1976: 139); Skok (I 543) stellt *kača* zu *gad*; im Štok. *zmija*.

kāniti 1) 'beabsichtigen, vorhaben, im Sinne haben', 2) 'täuschen, betrügen'; BWb *kaniti*, Bg *kānit* *kānim* 'beabsichtigen', BWb *okaniti*, Bg *kānit/kanjiēvat* 'betrügen'; die Bedeutung 1) ist in den Randgebieten des Skr. weit verbreitet (im Kroat., aber auch z. B. Lesk.).

kāzati 'zeigen'; BWb und Mundarten ebenso; die Bedeutung 'zeigen' auch in alten kroat. Wörterbüchern (Vr., Belost.) und den Dialekten (Oz., Orl.); im Štok. *kāzati* 'sagen'.

klēt -i 'Keller; der oberirdische Keller'; BWb *klit* 'Keller im Weingarten'; das Lexem ist bei Habd. und Belost. vertreten, auch in modern Dialekten (Turop. 'kućica u vinogradu', Oz., vgl. auch Lesk. 'neugledna zgradica'), Vuk gibt für *kljet* die Bedeutung 'Kammer' »u Herc.«; das Wort ist gemeinslaw., Belege bei Bezljaj (II 42).

klobūk 'Hut'; BWb *klobuk*, Hadrovics *klabuk* 'ds.'; bei Vuk *klōbūk*, *klobūka* 1) 'Mütze', 2) 'Hut' (»Dubr.«); das Lexem kommt auch in anderen slaw. Sprachen in der Bedeutung 'Kopfbedeckung' und 'Schaumblase auf dem Wasser' vor; nach Bezljaj (II 45) ist *klobuk* eine alte Entlehnung aus einem turktatarischen Dialekt (vgl. dazu den Turzismus *kālpak*).

klōp klōpa 'Zecke'; Bg *kluōp klōpa* 'ds.'; dial. in Istrien, Oz., im Kajk.; vgl. russ. *klop* 'Wanze'; im Štok. wird die Zecke *kīpelj* genannt.

krnjāpkati 'raunzen, miauen', nicht in SSK J, nicht in Bezljaj; St *krnjāpkat* *krnjāvče* 'miauen'; bei Vuk *krnjaūkati*, v. *kramaūkati* (dieses fehlt aber).

kolobár -ára/árja 'Kreis', Južnonotr. *kolombár*; BWb *kolobar*, Bg *kolübār* 'ds.'; vertreten in den Wörterbüchern von Vr., Habd., Belost., dial. Orl. *kolombár*, Kastav *kolonbár*, in ČL *kolobór* 1) 'Lichtkreis, Lichtsaum, (Mond-)Hof', 2) 'Ring, Schatten (um die Augen)'; Etymologie unklar, vgl. Bezljaj (II 58).

kômaj 'kaum', dial. *kumaj* (Črni Vrh); Bg *kūmāj*; im Čak. (Senj, Orl.) und Kajk.; das Wort ist auch im Mak. und Bulg. belegt, seine Etymologie ist unklar, vielfach wurde es aus ahd. *chūmo* abgeleitet (vgl. Bezljaj II 59f., alle Erklärungsversuche a. a. O.); štok. *jědva*.

kopánja 'Badetrog, Trog, Löschtrog, Backtrog; Einbaum', in SSKJ wird für die östl. Dial. 'Futtertrog' angeführt; Hadrovics *kopanja* 'Backtrog', Ne *kôpānj* 'Trog', *kopánjic* 'kleiner Trog für den Weißbrotteig'; dial. Orl. *kopānca* 'small trough with handles used for carrying sand, dough, etc.', *kopānčice*, *kopanič* 'smaller kind of *kopanca*, in which babies were presented for baptism'.

kôš 'Stück'; BWb *kus*, *kusić* 'ds.'; Belege aus dem Čak. und anderen slaw. Sprachen (russ., tschech., bulg.) bei Zajceva (1967: 106), außerdem ČL, Vrg.

kôt, konj. = kakor 'wie' (beim Vergleich); im ganzen Bgld. *kot*.

koťáč 'Rad, Schlittenkufe'; Sch *koťáč* 'Rad'; dial. in Kroatien, vielleicht auch Bosnien (ARj.), Vuk »u Hrv.«; štok. *tôčak*.

krěljut -i 'Flügel', SSKJ *kreljāt*; BWb *kreljut* 'ds.', Sch auch 'Flosse'; belegt bei Habd. und Belost., dial. Oz., Karl., Cres, Orl.; štok. *krilo*.

krósna 'Webstuhl', auch *krosne*; Sch *kr'ôsna* 'ds.'; das Wort ist im Čak. weit verbreitet, vgl. Zajceva (1967: 93), Cres, ČL, Vrg., Oz., Karl.; nach Vuk wird das Wort in Kroatien unter den Christen gesprochen; in anderen slaw. Sprachen: slowak. *krošná* 'Webstuhl', tschech. *krosna* 'Tragkorb', russ. *krósna*, *krósno*, auch Pl. *krósna/krósny* 'Webstuhl', ukr. *krósna -sen*, weitere Beispiele in Vasmer (II 382f.), Bezljaj (II 100).

křst křsta 'Taufe'; Bg *křst*, St *křst*, Sch *k'arst* 'ds.'; kajk. und čak. (Susak, Vrg.), außerdem im Westslaw., im Osten des Skr. 'Kreuz', während 'Taufe' *křstěnje* heißt. Vgl. auch slow. dial. *křščān* = kristjan, *křščānka* = kristjan-ka; St *křščūn* 'Christ', *křščūnka* 'Christin', Zb *k'řščanik*; Vuk *křščanin* »tako sebe zovu Srbi zakona Rimskoga«.

krúliti: po trehu mi kruli; Bg *krūlit* 'knurren (Magen)'; vertreten ebenso bei Habd. und Belost., ferner im Kajk. (Turop. *krōliti*, Virje *krōljiti*) und Čak. (Cres *krulit u trbuhu*), vgl. Skok (II 214), Bezljaj (II 104).

kúcek -cka, dial. *cucek* = pes 'Hund'; Bg *kūcāk kūcka*, St *kūcāk*, Sch *cuc'ak* 'ds.' (zur Verteilung der beiden Formen im Bgld. s. Neweklowsky 1978: Karte 48); beide Formen sind in kajk. und čak. Mundarten belegt (Belost., Oz., Turop., Virje; ČL, Kom. *kucin*), bei Vuk *kūčak*; vgl. auch poln. *cuc*, ukr. *cúčak*, russ. *cúčik* u. ähnl. (Slown. prasl. II 96); die Herkunft all dieser Formen ist onomatopoesisch (Skok I 279, vgl. Vasmer IV 304f.).

kukorica = korusa, *kukorišče* = korusišče, dial. auch *kukorica*, *kukorca*, *kukurúza*; St *kūkorica* 'Mais', Bg *kukorišče* 'Maisstengel (coll.)'; der Mais hat sich im 17. Jh. durch türkische Vermittlung ausgebreitet, daher Bezeichnungen wie slow. *turščica*, Hacı *turska*, deutsch dial. *Türken*; ung. *kukorica* und deutsch *Kukuruz* sind aus dem Slaw. entlehnt (Bezljaj II 69).

kūp kupa 'Haufe'; BWb *kup* und *kupac* 'ds.'; vgl. die čak. Beispiele und die Belege aus anderen slaw. Sprachen bei Zajceva (1967: 105f.), auch Orl.;

bei Vuk bedeutet *kup* 'sabor, Versammlung'; für 'Haufe' steht im Štok. *gòmila* (auch andere Wörter).

kušćar: *kúšćarji* 'Halsmandelgeschwüre', diese Bedeutung nicht in SSKJ; Gü *g'uščeri me bolū* 'die Mandeln schmerzen mich; ich habe Halsschmerzen'; vgl. Belost. *kušćer* 'angina'; diese Semantik ist im Štok. nicht belegt.

kvâr -a 'Schade, Nachteil', in SSKJ auch *kvâr* -i und -i, *kvâra*; *kvâr* je 'es ist schade' = škoda je (südöstl. Steiermark); Bg *kfâr* 'Schade', St *kvâr* je 'es ist schade', Hadrovics *skvariti* 'verdammen', *skvarenje* 'Verdammung'; Vuk *kvâr* 'Beschädigung'; vgl. auch unter *škoda*; im Štok. *štěta*.

lačen -čna 'hungrig', *lákota* 'Hunger', *lákoten* 'freßgierig'; St *lačûn lačnâ* 'ds.' (auch bei den übrigen Čakavern des Bgldes, während die Štoji und Vlasi des südl. Bgldes *gladan* sagen); *lačan* auch bei Vr. und Belost., sowie in kajk. und čak. Dialekten, vgl. Zajceva (1967: 102), außerdem Kastav, Cres, Orl., Susak, Kom.; Vuk sagt »najviše se kaže psetetu«; gemeinslaw. (weitere Belege Bezlaž II 118, ARj.).

lâlôka 'Kinnlade', pl. *lalo* 'Mund, Maul', fehlt in SSKJ; Sch *lâlôka* 'Kinnlade'; auch bei Vr., Belost., in Virje; gemeinslaw. Wort, Etymologie unklar (Bezlaž II 122).

lâpet -pta 'Grundanteil' (östl.); BWb *lapat* -pta 'Acker', ebenso fast im ganzen Burgenland (vgl. Neweklowsky 1978: Karte 50); Belost. *lap* 'plat zemlje, plaga terrae'; gemeinslaw. (Boryš 1982b: 70, Skok II 270, Bezlaž II 124).

lâzen -zna 'Muße-', *ni mi lazno* 'ich habe keine Zeit', *nemam laza*, SSKJ *lâzno* 'prosti čas'; Bg *lâzno jimat* 'freie Zeit haben', BWb *imati lazno, dati si lazno, odlazniti si*; das Wort ist auch im Kajk. und Čak. bekannt (Zajceva 1967: 77, Oz., Karl.), vgl. auch Bezlaž (II 128); etym. zu *lak, lagak* (Skok II 262f.).

lěsa 'aus Ruten geflochtene Wand, Zauntür'; Dü *l'esa* 'Haustür'; Belost. 'crates', Orl. 'gate in a fence', Vuk *ljěsa* 'Pritsche, Flechte' »juž.«, auch in Südserbien: Lesk. 'dvorična kapija od pruca'; weitere Belege in Bezlaž (II 135).

lěto 1) 'Sommer', 2) 'Jahr'; dieselbe Bedeutung im ganzen Bgld., z. B. Bg *liěto*, pl. *lětū*, St *lito*, pl. *litā*; ebenso kajk. und čak. (vgl. auch Zajceva 1967: 98); im Štok. *godina* 'Jahr' (bei den Bgld. Kroaten bedeutet *godina* 'Regen').

lice 'Wange'; ebenso im ganzen Bgld.; dieselbe Bedeutung auch kajk. und čak. (Vr., Belost., Turup.); štok. 'Gesicht'.

lôg 'Hain, niederer Wald'; Sch *l'ug* 'Wald' (so in einigen Dörfern des südl. Bgldes, vgl. *loza*); Habd. *lug, loza*, dial. Turup. *lôg*; weitere Belege Bezlaž (II 147).

lôza 'Wald, Hain, Niederwald'; im nördl. und mittl. Bgld. *lôza* 'Wald' (vgl. Neweklowsky 1978: Karte 41); bei Habd. *loza*, dial. im Nordwesten (ARj.), Oz., Karl.; štok. *šuma*.

metulj 'Schmetterling', auch *letopir, netopir, matapir* u. a. (Bezlaž II 137 und 221); BWb führt neben *metulj* 'ds.' auch die Formen *šementulj, metepulj, lepud, letvac* an, daneben sind noch die Formen St *metuljin*, MK *metulac*, Sch *netep'ulj* in Gebrauch; Habd. und Belost. haben *metulj*, ebenso Kastav, dial. Turup. *metepuv/metapuv*, ČL *metopir*, Kom. *matopir*; weitere Belege Skok (II 416f.), Musić 1926/27; štok. *lěptir*.

mîga 'Augenwimper', nicht in SSKJ, *mîgati* 'mit den Augen winken'; Bg *mîga* 'Wimper', *mîgat* 'blinzeln'; Habd. 'nicto, nictito', Hrvatsko Zagorje (ARj.), Karl. *mîga* 'vjeda'.

militi se 1) 'dauern, leid sein', 2) 'schmeicheln'; Bg *milit se* 'schmeicheln', St *milo mi ga je* 'er tut mir leid'; Habd. *mili mi se* 'blandior'; štok. 1) 'biti žao', 2) 'laskati, umiljavati se'.

mléden 'abgemagert, eingefallen', fehlt in SSK J; BWb *mledan* 'ds.'; Virje *mléden* 'ds.', nach Vuk »u Dubr.«; das Lexem ist in anderen slaw. Sprachen nicht belegt, Erklärung schwierig, vgl. Bezljaj (II 188), Skok (II 442).

mlézivo 'Biestmilch', auch *mléziva*, *mlézivina*, *mlézovina*, *mlezívo*, *mlézva*; St *mlízivo*, E *m'ízivo* 'ds.'; Žumberak *mizivo*, Virje *mlezivo*, Oz. 'mliječni kolač (pečen s mladim mlijekom)', Brač *mljeza*; auch ost- und westslaw. (Bezljaj II 189, Skok II 489), vgl. skr. *müsti*, *mlijeko*.

móka 'Mehl', *móčen* 'mehlig'; BWb *muka*, *mučan* 'ds.', ebenso in allen Mundarten; das Lexem ist gut im Kajk. und Čak. (Zajceva 1967: 93) sowie auch in den übrigen slaw. Sprachen bekannt; štok. *brášno* (bedeutet im Slow. 'Wegzehrung', im Bgld. 'Nahrung').

môzg 'Knochenmark', auch *môzek*, SSK J *môzeg -zga*; Habd. *mozg* 'medulla', Turop. *mozg*; im Štok. bedeutet *môzak* 'Gehirn', vgl. slow. *možgani*, *možgâne* 'ds.', Bg *muôžani*, Sp *m'ôždanje* und andere Varianten, ähnlich auch bei Habd., Oz., Turop., in Orl. *môžjina* 'sheep-brains'.

mrzel -zla 'kalt', *mrzlina* 'Kälte, Frost'; Bg *mřzaŕ* *mrzli*, *mrzlina* 'ds.'; so auch in Dialekten Kroatiens, z. B. Oz., Turop.; vgl. skr. *mráz* (s. auch Skok II 472, Bezljaj II 204).

najéli nájmem (nájámem), *najēmati* 'gegen Lohn aufnehmen, mieten, dinge'; Bg *nājiēt nájmem* 'mieten'; bei Habd. *najmljem* 'conduco', čak. Belege bei Zajceva (1967: 90); štok. *iznájmiti/iznajmljivati*.

nât -i 'perje pri repi, korenju, krompirju itd., das Kräutig'; Ne *nât -i* 'Kartoffelkraut', koll. *načiē*.

nevěsta 1) 'Braut', 2) bratova žena 'Schwägerin', 3) sinova žena = snaha 'Schwiebertochter', die Bedeutung 'svakinja (Schwägerin)' in südöstlichen Mundarten der Steiermark, Prekmurje und Bela Krajina (Bezljaj II 221), diese Bedeutung nicht in SSK J; St *nevísta* 'Schwägerin (Frau des Bruders, Schwester des Ehegatten)', Sch *nev'ista* 'ds.'; Vuk *nevjesta* 2) 'bratova žena, a i sinovlja' (»po jugoz. kr.«).

nosěč -ěča 'schwanger'; Bg *nosiēca* 'ds.'; weit verbreitet im Kajk. und Čak. (Habd., Turop., Karl., Orl., Vrg., Cres); nach Vuk »u Hrv.«; štok. *trūdan -dna* (im Bgld. 'müde').

oběd -ěda 'Mahl, Essen, Mittagmahl', *obēdovati* 'zu Mittag essen', SSK J auch *obedovati*; Bg *ūbiēd*, St *obīd*, Sch *ob'idvat* 'ds.'; nach Vuk »po jugozap. kr.«; auch Südserbien (Lesk.), mak., bulg.; štok. *rúčak*, *rúcati*.

ober praep., dasselbe wie *óbrh* 'über, oberhalb', dial. Prekmurje, östl. Steiermark, Oberkrain; Bg *ūbr* mit Gen. 'ober, über, oberhalb', St *óbar* 'ds.'; auch pannonisch skr. *obrĥ*; siehe Bezljaj (II 237), vgl. Hadrovics (1974: 331).

ógenj ógnja 'Feuer', *ognjísče* 'Feuerherd'; Bg *ōgānj ōgnja*, *ognjísče* 'ds.' (ganzes Bgld.); nur zentralbalkanisch von *vātra* verdrängt, sonst in allen slaw. Sprachen.

ókno, pl. *ókna* 'Fenster'; Sp *okno*, DNV *òkno*, pl. *uòkna* 'ds.', sonst im Bgld. unbekannt (ersetzt durch *oblok*, *ubluok*, *blok* aus ung. *ablak*); *okno* ist bei Habd. und Belost. belegt, unter Verweis auf *oblok*, im Štok. in der Bedeutung 'Schacht' bekannt; Vuk führt *òkno* in der Bedeutung 'Fensterscheibe' für Srijem an; gemeinslaw., etym. zu *òko*.

omêjek -jka 'Ackerrain, Rasenrain', auch *obmejek*; Bg *ûmiejak -jka*, Hacı *ûmeljak*; Vuk *òmedak* 'Gebüsch' (»u Hrv.«).

oskomína, skomína 'Stumpfheit der Zähne nach dem Genusse einer herben oder sauren Sache', dial. 'Verlangen, Gusto' (Karničar 1979: 146); Bg *uòsku-mine* 'Mundsperrigkeit bei sauren Sachen'; Habd. *oskomine* 'stupor dentium', Virje *skomine*, Oz. 'utrnulost zuba'; das Lexem ist gut im Čak. und in anderen slaw. Sprachen vertreten (Zajceva 1967: 79f., Bezljaj II 256).

ostrôga 'Sporn'; Bg *òstruga* 'ds.'; Orl. *ostrûga* 'bramble', Vuk *òstroga* (»u Hrv.«), auch in den übrigen slaw. Sprachen belegt (Bezljaj II 259).

òtka 'Pflugreute', auch *otika*; Wu *uòtka* 'Pflugreutel (zum Putzen des Pfluges)'; nach Bratanić (1939: 88) ist das Wort bei den Kajkavern, in der nördlichsten Lika und im nördl. Teil des Gorski Kotar, in Istrien und Mitteldalmatien, außerdem in Slawonien, Südmähren, im Burgenland und in Südtalien bekannt; für die dinarischen Gebiete ist die Bezeichnung *otik* charakteristisch, Vuk hat die Formen *òrićak, òtik, otikāč*.

páščiti se 'sich beeilen', im Osten; Bg *páščit se*, DNV *páštit se* 'ds.', fast ganzes Bgld.; auch im Čak. (Cres, Kastav *páščit* 'žuriti se') und Kajk. (ARj.); bei Vuk hat das Wort die Bedeutung 'sich Mühe geben'; in anderen slaw. Sprachen nicht vertreten (Skok II: 618).

pehāti pehām, pehnīti 'stoßen'; Bg *piēhat piēšem, pēhnut*; das Lexem kommt auch sonst im Čak. (Pohl, Orl., Cres, Boryš 1982a: 13—15) und in anderen slaw. Sprachen vor, z. B. tschech. *pchati*, poln. *pchać*, russ. *pchat'*; aus **pčhati*.

péljati/peljāti 'führen'; *peljati* auch ganzes Bgld.; im Kajk. und Čak. (Vážný 1927: 293, Susak, Senj, Karl., Oz., Turop., Virje); nach Skok (II 634f.) ist das Wort slawisch (vgl. auch Kurkina 1976: 143).

pēnez 'Münze', *penezi* 'Geld'; Bgld. *pīnez, pīnezi* 'ds.'; im Kajk. (Habd., Virje) und Čak. (Pohl, Cres, Kom.), Vuk führt an »u Ratu niže Dubr.«; das Wort ist bereits im Altkirchenslaw. vertreten, aus ahd. *pfenning*, in allen slaw. Sprachen bekannt; im Štok. wurde es von *nòvac*, in anderen Sprachen durch jüngere Entlehnungen verdrängt, vgl. Vasmer (III 233f.).

pīplē -éta 'Hühnchen', nicht in SSKJ, Kindersprache *pīpica, pīpika*; Bg *pīple*, pl. *pīplīci* 'ds.', ganzes Bgld.; auch in Kroatien (Vážný 1927: 293 mit weiteren Belegen, Habd., Pohl, in Orl. *pīplīci*); Vážný meint, daß das Wort türkisch sei (vgl. türk. *piliç*) (Skok II 639 umgekehrt, Übernahme ins Türk.), ein solches Wort kann freilich überall onomatopoetisch entstehen, vgl. auch dt. *Pipperl*.

pīr 'Hochzeit, Gasterei'; Bg *pīr* 'ds.', Wg *pir'ovat* 'Hochzeit halten', das Wort ist im nördl. und in einigen Dörfern des mittleren und südl. Bgldes vertreten (Neweklowsky 1978: Karte 47); es ist auch sonst im Čak. bekannt (Pohl, Cres, Orl., Susak, Vrg., Oz.), nach Vuk »u Dubr.«; štok. *svādba*.

plášč 'Mantel'; St *plášč* 'Umhang'; belegt bei Pohl 'tabarro', und in allen alten Wörterbüchern (ARj.); Vuk *plášť* 'Mantel' »u Dubr.«; gemeinslaw. (Vasmer III 277).

plavčica 'Nachen', nicht in SSKJ; St *plavčica*; vgl. Susak *plavica* 'brodica'; Belege in Wörterbüchern und bei Schriftstellern siehe in ARj.

plěša 'eine kahle Stelle: Glatze', *plěšast, plešiv*; BWb *pliša, plišiv, plišivac*; auch in den Wörterbüchern von Vr. und Habd., dial. Oz., in Orl. *plišjiv, plišjivac*; gemeinslaw.

podbòj -bója 1) 'Türpfosten', 2) 'Stützbalken'; DNV *podbuòja*, Bg *puòd-buòj* 'Türpfosten', BWb 'Türstock'; bei Vuk 'Fußboden im Pferdestall'.

podnétiti 'unterheizen, -zünden'; Bg *podnítit* 'Feuer anfachen'; vgl. Habd. *podnetek* 'fomes, fomentum', Belost. *podnetujem*, *podnetil sem*.

podplàt 'Fußsohle, Schuhsohle'; Bg *pòtplàt*; im westl. Skr. weit verbreitet (Habd., Turop.), Variante *poplat* (Cres, Karl., weitere Belege in ARj.); im zentralen Štok. durch den Turzismus *džon/don* verdrängt.

pokehdób 'nachdem, da, weil', nicht in SSK J; Bg *pokíduop* 'weil', Hacı 'otada', *pořiduop* 'währenddessen'; Habd. *pokedobe* 'siquidem, quandoquidem', Belost. *pokehdób*.

polàg Adverb, Präposition '(da)neben, gemäß, außerdem', SSK J *pòleg*; Sch *polag*, St *polig* 'ds.', *polig toga* 'außerdem'.

pomínati se 'ein Gespräch führen, sprechen'; ebenso im ganzen Bgld.; vgl. Habd. *pominam se* 'colloquor', vgl. Vážný 1927: 295; scheint sonst in dieser Bedeutung nicht bekannt zu sein (vgl. ARj.).

popádati, *popásti* 'packen, zugreifen'; Bg *popàdat/pòpàst*, DNV 'chytiti'; belegt bei Habd. und Belost., vgl. Vr. *popadavac* 'raptor', weitere Belege in ARj.

poréden 'schlecht' (SSK J); Sch *por'edan* (vgl. Neweklowsky 1978: Karte 40); ebenso Istrien (ARj.), in Kotor 'klein, spröde' (Popović 1960: 322).

posnášnica = družica starejšini pri svatbah (Bela Krajina), 'Brautmutter'; GW *posnášnica* 'Kranzeljungfer'.

pòt 'Schweiß', *potíti se* 'schwitzen'; ebenso im ganzen Bgld.; das gemein-slaw. Wort wird im Kajk., Čak. und den westl. Štok. Maa. gebraucht (vgl. Zajceva 1967: 102); im Štok. durch *znòj* verdrängt.

popédati -vém 'mündlich mitteilen, sagen, erzählen'; BWb 'erzählen', Bg *povídat pòvím* 'sagen', *povídat povídam* 'erzählen'; Zajceva (1967: 102f.) führt Belege für das Nordčak. an, außerdem Turop., Oz.; bei Vuk finden wir *po-vijèdati* 'sagen, erzählen' »u Risnu«; vgl. auch ARj.

pràtež f. coll. 'Kleider' (in SSK J nur in der Bedeutung 'Reisegepäck'); BWb und ganzes Bgld. 'Gewand'; in derselben Bedeutung bei Habd., in Žumberak (Skok III 24: Die Bedeutung 'Kleidung, Wäsche' sei durch Kreuzung mit *prati* entstanden; in anderen slaw. Sprachen nicht vorhanden). In ARj. ist die Bedeutung 'Kleidung' nicht belegt.

pràvdati se 'streiten'; Sch *pravd'at se* 'ds.'; auch im Čak. (Cres); Vuk »u Hrv.«.

pràvi 'recht', *prava roka* = *desna roka* (Oststmk.); Bg *pràvi* 'echt; recht', Sch *napr'avo* 'rechts', (in machen Maa. aber dennoch *desni*, z. B. St); die Bedeutung 'echt, recht' gilt auch für andere slaw. Sprachen sowie für das Čak. (Zajceva 1967: 73f., vgl. auch Vasmer III 352).

prècej 'ziemlich', auch *prece* (in SSK J *precěj* bzw. *precěj*); Hacı, Bg *prèce* '(ziemlich) viel'; bei Habd. 'fortiter', ebenso Belost., gesprochen in Dubašnica (ARj.); aus *pred se* (Skok III 211).

pripetíti se 'sich ereignen, zustoßen, geschehen', *pripetjè*, *pripetljaj* 'Ereignis'; Pd *pripetít se*, *pripetiénje* 'ds.'; das Wort ist in kajk. und čak. Maa. belegt (Habd., Turop., Virje, Kastav, Cres, ČL); bei Vuk »u Hrv.«; in anderen slaw. Sprachen nicht bekannt, vgl. ARj. mit Lit., Skok II 648 unter *peta*.

prisěci -sěžem 'schwören'; Bg *prisieć* -sěžiem, Sch *pris'ič* 'ds.', Bg *prisega* 'Schwur; Trauung', Hadrovics *prisežnik* 'der Geschworene', bei Vuk: *prisěci se* 'zakleti se' »u Hrv.«.

přt přta 'Stück Leinwand, Tischtuch, Serviette'; BWb, Sp *p'rt* 'großes Bündel'; Oz. 'zavežljaj, breme, voz'; urslaw. **pōrtō*, im Skr. fast verdrängt, vgl. *přten* bei Vuk 'linnen oder hanfen', Lesk. *přtulj* 'haljine, odeća'; russ. *portnoj* 'Schneider'; *přt* steht im Ablautverhältnis zu *pratež* (s. d.), vgl. Vasmer (III 334) unter *port* 'grubaja tkan' (pen'kovaja, l'janaja).

púkat/púkni, izpúkni 'ausraufen, rupfen, herausziehen'; Bg *púkat/spúkni*, BWb *pukati, puknuti* 'ausraufen'; belegt bei Belost., Habd., dial. Oz. *pukati, ispuknati*, Virje *pukati, spuknoti*; in anderen slaw. Sprachen unbekannt, nach Skok (III 71) vielleicht aus dt. *pflücken*.

rezgetáti 'wiehern', auch *hrzgetáti*; BWb *rizgetati/rezgetati*, Bg *rezgëtat rezgëće* 'ds.' vgl. Žumberak *rozgotáti se* (Skok III 161f.); onomatopoetisch.

robáča, auch *rôbača* 'Hemd'; Sch *r'ubača* (nur in einigen Dörfern des südl. Bgldes bekannt), DNV *rúbáč* 'konopnená košula pre ženy, rubáš'; das Lexem ist vor allem im Kajk. bekannt: Habd., Virje, Turop. 1) 'košulja', 2) 'suknja', Karl.; Vuk 'Hemd' »u Hrv.«; etymol. zu **rōbč*, gemeinlaw. (vgl. Vasmer III 510).

rôzga 1) 'Weinrebenzweig', 2) 'Weinrebe'; Bg *ruózgva* 'Weinrebe, Weinranke'; Belost. *rósgye*, Cres *rozgà, rožjica* 'prut od trsa', vgl. auch ČL *rôzgà* 'Schilf, Angelrute', Oz. *rôzgva* 'vriježe od bundeve ili krastavaca, fig. loza, pasmina', Vuk 'der Pflock, die Stange, an der z. B. die Kürbisse heranranken'; gemeinlaw. Wort (Skok III 161).

ručati ručim 'brüllen'; St *ručat ručin* 'weinen' (BWb hat unter dem Stichwort »weinen« nur *plakati se*; dieses ist in St unbekannt); kajk. und čak.: Habd. *ručanje oselsko, polovsko, oroslansko*, diese Bedeutung auch in DNV, Virje 'mukati', Oz. 'tuliti, zavijati (od boli)'; zur Bedeutungsentwicklung 'weinen' in Stinatz sei erwähnt, daß in den deutschen Mundarten der Umgebung dafür Verben wie *brüllen, plärren* gebraucht werden, während das Verb *weinen* nicht volkssprachlich ist, somit eine semantische Interferenz vorliegen kann.

rūžiti 'aushülsen'; schälen'; Ne *rūžit* 'rebeln (Körner des Maiskolbens)'; vgl. *ružditi, ružditi* bei Skok (III 177), auch Kurkina (1976: 144f.).

sād 'Frucht'; Bg *sād*, coll. *sad'ie* 'Obst, Frucht, Früchte'; auch im Kajk. und Čak. (Habd., Oz., in Turop. 'voćnjak', Vrg. »novo trsje, prvu godinu se zove s'ad«); Vuk: »neue Pflanzung (besonders neu angelegter Weinberg)«; zu *sāditi* 'setzen'.

sája, SSKJ *sáje, sáj* 'Ruß'; Bg *sáje*, Sch *s'ajhe*, DNV *sája* und *sáje*; das Lexem ist im Kajk., Čak. sowie auf einem Teil des westl. Štok. bekannt (Habd., Belost., Turop., Oz., Kastav, Cres, Or., Susak, vgl. Zajceva 1967: 103, Popović 1960: Karte 103, auch Bosnien, Šimundić 1986; zu *sāditi, sēsti*; štok. *čad*).

sápa 1) 'Atem', 2) 'Luft, Wind'; Bg *sāpa* 'Atem'; kajk. und čak. (Habd., Belost., Žumberak, Istrien, Slawonien); zu *sapati* (Skok III 202).

silan unter anderem 'dringend': *silno delo, silen slučaj*; Nb *imam silno* 'ich habe Eile'; vgl. ARj. (XIV 942) unter *silan g*.

skřb 'Sorge', *skřbëti* -im 'sorgen'; Bg *skřb skřbi, skřbit se* 'sich sorgen'; im westl. Skr. weit verbreitet (Belege bei Habd., Cres, Vrg., Zajceva 1967,

in Orl. *škerb* neben *skerb*), nach Vuk »osobito po zap. kr.«; vgl. russ. *skorb* 'Trauer'; gemeinslaw., im Štok. *br̃ga*.

smētana 'Milchrahm, Sahne', auch *smetena*; Bg *smetēna*; im Skr. außer in Randgebieten verdrängt, vgl. Lesk. *smetāna*; gemeinslaw. (vgl. ARj. unter *smetana*).

snážen -žna 'sauber, rein', *snážiti* 'reinigen', *snáženje*; St *snažiti*, *posnažiti* 'säubern, putzen'; neben der von Vuk angeführten Bedeutung von *snážiti* 'čistiti' »u Hrv.« findet sich dialektal Orl. *snažit* 1) 'hide', 2) 'put away (e. g. in a closet)'.

snēt -i 1) 'der Brand am Körper', 2) 'der Brand am Getreide'; Ne *snīt* 'Getreidebrand'; bei Vuk: *sñjet* f. und m. »juž.«.

spodōba 'Ähnlichkeit', *spodōben* 'ähnlich'; Bg *spuōdob -i*, *spuōdoban*; im Kajk. und Čak. (Habd., Belost., Oz., Virje); auch russ., tschech., etym. zu *dob* (Skok I 419f.).

spōloma 'nacheinander', nicht in SSKJ; Bg *spuōlum*, St *spuōlo* 'ds.'; vgl. Habd., Belost. *spol*, *po spolu*, Oz. 'sasvim, dokraja'; tschech. *spolu* 'gemeinsam, zusammen'.

srēž 'Rauhreif, *ioje* (Roheis; das erste dünne Eis; Treibeis); St *srīž* 'Reif'; auch bei Habd., Virje *srež* 'kašasti led vode tekućice'; vgl. Vuk *srīješ* 'Weinstein' (die Bedeutungen gehören zusammen, Skok III 320), vgl. ARj. unter *srīješ* und *srījež* mit weiteren Belegen, auch aus anderen slaw. Sprachen.

stân 'Gebäude, Haus'; im ganzen Bgld. *stan*, *stanje*; in derselben oder ähnlichen Bedeutung dial. Oz. *stanje* 'kuća s gospodarskim zgradama'; Virje *stanje* 'stambena zgrada'; im Štok. hat *stân* die Bedeutung 'Wohnung'; gemeinslaw. Wort.

stōpro, auch *stoprav* = *šele* 'erst', SSKJ *stopr̃v*; BWb *stopr(v)*, Bg *stōpr* 'ds.'; vgl. Virje *stopram* 'istom', ARj. unter *stopro*; etym. zu *proi*.

suvāti/sūniti 'stoßen'; Bg *sūvat/sūnut*; auch kajk. und čak. (Habd., Cres, Oz. *suvati/sūnati*); altkirchenslaw. in derselben Bedeutung; Vuk *sūnuti* 'ein wenig gießen, schütteln', Lesk. *sūnem* 'sipam'.

šegào 1) 'klug, pfiffig, schlau', 2) 'witzig'; St *šegāv* 'klug' (in Bg aber 'trotzig'), Hadrovics *šega* 'Schlauheit, Machination'; kajk. und čak. (Habd., Belost. *šegav* 'astutus, callidus, ...' mit der Anmerkung D. = dalmatice, Kastav 'lukav, previjan', Oz. *šega* 'šala', Orl.; möglicherweise za türk. *şaka* 'šala' (Skok III 385).

škórnja 1) = škorenj 'Stiefel', 2) 'Stiefelröhre, -schaft'; Bg *škuórnja* 'Stiefelschaft'; in den Dialekten und Wörterbüchern: Habd. 'ocreac', Belost., Vr., Virje, Cres *skornja*; zu *skora*, *koža*.

škrāblja 'Schachtel', SSKJ *škrābica* 'Sammelbüchse, Klingelbeutel'; Bg *škrāblja*, *škrābljica*, DNV *škrabljica*; Habd., Belost. 'strepitaculum puerile', Orl., Cres *škrābica*, ČL *škrabjica* 'Sammelbüchse'; vgl. russ. *korobka* (Vasmer II 330f., weitere Belege); Vuk *škrābija* 'Schublade' (Bosnien, Montenegro); zur Etymologie s. Skok (III 158f.) unter *korpa*: möglicherweise slawisch, unverwandelt mit lat. *corbis*. Präfix *s/š* sei vermutlich romanisch. »Najvjerojatnije je da je posuđena na donjedunavskom limesu oko 5. v.« Zum Präfix *s-* vgl. aber auch Karaš 1973.

škrlják 'Hut', fehlt in SSKJ; Sch *škrljāča*, Bg *krljāča*, Hadrovics *škriljak*, *škrljača*, BWb *krljača*, *klobuk* 'ds.'; fehlt bei Vuk, štok. *šešir*.

škrjánec 'Lerche'; GW *škurjānāc*, Bg *škr̥lica*, Sch *škr̥l'ac*; Habd., Belost. *škerlec*; wohl onomatopoetischen Ursprungs; štok. *šéva*.

škúlja 'Loch, Erdloch', nicht in SSKJ; BWb *škulja*; in kajk. und čak. Mundarten: Vr., Belost., Karl., Kastav, Cres, Orl., Senj, Oz., Susak; vielleicht urverwandt mit mhd. *schiel* ← ig. **sqeulo-* ('Splitter, abgesprungenes oder abgerissenes Stück'), vgl. Skok (III 272).

štúbljek, Dem. zu *štúbelj* 'Art Milchtöpf'; Ne *štűbjāk*, Op *stubl'āk* (dieselbe Bedeutung); vgl. ARj. unter *stubalj*.

tákati 'rollen machen, wälzen'; Bg *takat*; unter den Mundarten in Oz., Žumberak, Istrien; zu *teći*, *tok*.

tēden 'Woche'; BWb *tajedan*, W *t'edan*, Sp *t'ajdan*; das Wort ist im westl. Skr. und in den westslaw. Sprachen bekannt.

tēg 'Getreide'; Bg *tiēg* (so im nördl. Bgld. und in einigen Dörfern des südl. Bgldes, vgl. Neweklowsky 1978: Karte 51, sonst *žito* bzw. *žitak*); belegt bei Habd., Belost., in Oz., čak.; Vuk 'Saat' (in Kroatien); zur Wurzel **teng* (ARj.).

tēpsti tēpem 'schlagen, prügeln', *tēpec tēpca* 'Keule, Schlägel', *stēpki* 'Rührmilch, Buttermilch' (fehlt in SSKJ), *tepēžka* 'šiba, s katero otepavajo na tepežni dan: tepežka je iz 4 bekovih vej spletena', *tepēžkati* 'mit der Kindelrute schlagen'; Ne *tiēs tēpie* '(Butter) schlagen', BWb *tepsti* (*smetenu*), Ne *tiēpac* 'Butterstößel', *tepālo* 'Butterfaß', *stiēpke*, Hadrovics *stepak* 'Buttermilch', Op *tep'eške* 'geflochtene Weidenruten', *tep'eškati* 'Auffrischen gehen (am Tag der Unschuldigen Kinder)', *tepešk'ār* 'ein Kind, das »Auffrischen« geht'.

tīr 'Spur, Fahrte, Geleise, Fußpfad, Schneebahn'; Sch *t'iriš* 'Spur, Fahrte' (in Sch Ableitung mit dem Suffix *-iš*, das zur Bildung von Abstrakta gebraucht wird); Žumberak *tīra* 'Spur, Bahn'; nach Skok III 472 zu ital. *tiro* 'Schlag, Stoß'; vielleicht doch eher zu skr. *tjērati* 'treiben', slow. *tērjati/tīrjati* 'suchen, fordern'.

tisōč 'tausend', *tisočka* 'Tausender'; Bg *tisūc*, DNV *tisuće*, in Teilen des Bgldes, anderswo das ungarische Lehnwort *jezero*; im westl. Skr. weit verbreitet, im Štok. durch den Gräzismus *hiljada* verdrängt.

tōlst 'feist, fett'; Bg *tūst*, *tūsti* 'dick'; das Lexem ist im Kajk. und Čak. verbreitet (Habd., Oz., Vrg., Susak, Orl., vgl. auch Zajceva 1967: 96, ČL); nach Vuk in Dubrovnik; gemeinslaw.

tovāriš 'Genosse, Gefährte'; E *tov'ariš*, Bg *továruš*; auch im Kajk. (Habd., Belost.) und Čak. (Vrg. 'drug na ribanju u brodu'); bekannt im Ost- und Westslaw., wird gewöhnlich turksprachlich erklärt (Vasmer IV 68), nach Skok (III 485f.) aber zu *tovar*.

trgati 'pflücken', *trgātev* 'Weinlese'; Bg *trgat* 'Wein lesen', *trgádba*, Tr *trgádba*, Os *trgálfa*; vgl. Cres *tergāvda*, bei Belost., ČL, Vrg. *trgati* in der angeführten Bedeutung, ebenso bei Vuk mit der Angabe »in Dubrovnik«; nach Skok (II 499) sei der Terminus der Weinbauerterminologie wohl eine Überkreuzung von griech. *trygáō* 'vindemiare' und slaw. *trōgati*.

tróha 1) 'Splitter', 2) 'das Bißchen'; *troho večji* 'ein bißchen größer'; das Lexem ist in der Bedeutung 2) in wenigen Dörfern des südl. Bgldes bekannt: St *tróu*, Stb *trōhu* 'ein bißchen' (entspricht Formen wie *murū*, *meru*, *maru*, *mrvu*, die sonst im Bgld. weit verbreitet sind), Hadrovics *truha*, häufiger *troha*; sonst skr. nicht belegt, vgl., ARj. unter *troha*; gemeinslaw.

tropáti = *trepáti* 'schlagen, klopfen'; Hacı *truópat* 'kucati', Up *potròpit*; dial. Oz. *tropati*; auch südserbisch (Lesk. *tropam* 'lupam, stvaram buku'), bulg.; Ablaut zu *trepáti* (Skok III 496).

trúden 'müde'; im ganzen Bgld. *trudan*; das Wort ist im westl. Skr. weit verbreitet, im zentralen Štok. bedeutet es 'schwanger'; gemeinslaw., zu *trud*.

tr̥s 'Weinstock', coll. *tr̥sje* 'Weinstöcke, Rebenpflanzung, Weingarten'; Bg *tr̥s*, Sch *t'ers*, Pd *tr̥sje*, Bg *tr̥se* 'ds.'; dial. z. B. Senj 'vrt (nekada je značilo vinograd)', Vuk *tr̥sje*, v. vinograd »oko Petrinje«.

ûpati 'hoffen'; BWb *ufati se*; das Wort ist kajk. (Habd., Turop. *ufati se/vufati se*), gemeinčak. (Pohl *ufati* 'confidare', Zajceva 1967: 95) und gemeinslaw., vgl. altkirchenslaw. *upřovati*; im Štok. verdrängt.

vābec 'Einlader', *vābiti* 'einladen'; Bg *bābāc bāpca* 'Hochzeitseinlader'; Belost., Habd. *vabec* 'allector', *bābiti* 'locken' in Dubrovnik, Kosovo *vābīt* (Elezović); weitere Belege in Skok (III 557).

vādlje, vėlje, vėljek, vėljen, 'sogleich, sofort'; Op *v'adlje*, Bg *vėlje, vėljek*; diese Formen sind in allen nordčak. Mundarten bekannt (Zajceva 1967: 82, auch Karl. *vəlje*).

vāzem -zma 'velika noć', *vazmi* 'velikonočni prazniki', auch *və̀zəm, vūzəm*; Bg *vāzmi*, St *vazūn*, Sch *vaz'ām*; Vuk *vāzam -zma* »u Hrv. i u Dalm.«.

vēndar 'dennoch'; BWb KM *vīndar*; das Lexem ist im Kajk. und teilweise im Čak. bekannt (Belost. *vendar*, vgl. Zajceva 1967: 82, Skok II 225).

verīga 'Kette, Kettenring, Kettenglied'; Sch *ver'ige* 'Kette'; auch im Čak. (Cres; Vr., Vrg., ČL haben *veruge*, Kastav *virugi* 'lanac iznad ognjišta'); ur-slaw. (Skok III 578).

vēža 'Hausflur, Vorhaus'; Bg *viēža* 'Küche' (im nördl. und mittl. Bgld., vgl. Neweklowsky 1978; Karte 44; in einigen Dörfern des mittl. Bglds heißt 'Küche' *krepljet*, im südl. Bgld. finden wir *kuhinja*), Hadrovics 1974 führt an *predhižje ali vēža*, was der slow. Bedeutung entspricht; dial. in Žumberak 'Küche'; im Ost- und Westslaw. in verschiedenen Bedeutungen ('Turm, Zelt, Gefängnis') belegt.

vōža 'Kerker'; Bg St *ūza* 'Gefängnis'; Habd. und Belost. haben *vuza*; etym. zu *vezati*; vgl. russ. *uza* und kirchenslaw. *juza*.

vrāčiti 'heilen, kurieren'; BWb *vračiti, vračenje, vračtvo* 'Arznei'; belegt auch bei Habd., Belost., in Virje, Oz.; vgl. russ. *vrač* 'Arzt', *vrat* 'lügen'; im Štok. 'Wahrsager, Zauberer' (die Bedeutung 'Arzt' ist erhalten in *sveli vrači/vračevi* 'die heiligen Ärzte (Kosmas und Damian)').

vr̥ed 'sogleich'; Bg *vr̥iēda*, Sch *vr̥'ed*, Sp *vr̥'edak*; auch bei Habd. (*ured*) und Belost. (*vre D.* = dalmatice), außerdem in modernen kajk. und čak. Mundarten (Virje, Oz., Kastav, vgl. Zajceva 1967: 82); zu ur-slaw. **redŭ*.

orgānj 'eßbarer Röhrenpilz (*boletus edulis*)'; St *orgānj* 'Steinpilz'; Vuk *vārganj* »u Srijemu«; Hadrovics (1985: 527 f.) meint, daß vielleicht ung. *var-gánya* eine Entlehnung aus dem Krotischen und skr. *varganj* eine Rückentlehnung aus dem Ungarischen (und zwar aus *úr-gomba* 'Herren-Pilz') sei.

zabiti = *pozabiti* 'vergessen'; BWb *zabiti, pozabiti*; das Wort ist im westl. Skr. weit verbreitet (auch Štok.); bei Vuk »u Boci«.

zabūšiti pf. 'zuschlagen (*vrata zabušiti*); schleudern'; Bg *zabūšit* '(Tür) zuschlagen'; das Lexem ist bei Vuk vertreten mit der Bedeutung 1) 'etw. unterdrücken', 2) *jad ga zabušio* 'treffen', vgl. *bušiti* 'stürzen, mit Gepolter fallen'.

zakléniti '(mit einem Schloß) verschließen'; Bg *zaklénut* 'zu-, versperren'; dial. u. a. Turop. *zaklejñoti*, Karl. *zakljènit*; zu *klep* (Skok II 95).

zamûda 'Verspätung, Verabsäumung', (*za*)*muditi* 'versäumen'; St *zamuda*, BWb *zamuditi* 'ds.'; im Kajk.: Belost. *zamudjénje*, *zamudjen*, *zamudjújem*, Virje *zamuditi*, Turop. *meně se mudî*, Oz. *muditi* 'biti kasno, žuriti se'; im Čak. und Štok. nicht belegt; baltoslaw. und urslaw. (Skok II 475).

zavolj, *zavóljo* 'wegen'; BWb Bg *zāvólj*; belegt bei Belost., außerdem im Čak. (Cres, Žumberak, Susak); zu *vólja*.

zavrėti -vrèm 'hemmen, sperren, bremsen', *závor* 'Hemmungsvorrichtung: Sperre'; Wu *zāvrit* 'mit der Bremskette bremsen', *zāvuo* 'Bremskette am Wagen'.

zdénec = studenec; DNV *zdènāc*, Sch *zden'āc* 'Brunnen'; ebenfalls bei Habd., dial. in Virje, Oz. *zdênči* 'bunarski'.

zdvâjati/zdvojiti 'verzweifeln'; Bg *zdvâjat/zdvôjiti* 'verzweifeln; jammern'; belegt bei Habd. und Belost.; Lehnprägung nach deutsch *ver-zweifeln* (ARj.).

zîbati 'wiegen' *zîba*, *zîbka*, *zîbel* 'Wiege'; Bg *zîbat*, *zîpka*, St *zîkva* 'ds.'; kajk. und čak. (Habd., Belost., Virje, Karl., Vrg., Cres, Senj, Orl., Susak, vgl. Zajceva 1967: 104, Kurkina 1976: 147); gemäß Vuk werde *zîbati* im Banat gesprochen.

znâmenje 'Kennzeichen, Zeichen'; DNV *znamiénje*, 'bedeuten', Bg *zla-miénje*; kajk. und čak. (Habd., Belost., ČL, Vrg. mit Lit.); dieselbe Wurzel wie in *znati*, štok. *znak*; štok. *znamenovati* 'mit Weihwasser besprengen'.

žélod 'Eichel'; Bg *žélūd*; das Lexem ist im Kajk., Čak. und einem Teil des Štok. bekannt (Habd., Belost., Turop., Cres, Vrg., Zajceva 1967: 85); nach Vuk in Montenegro; seit dem 16. Jh. bei westl. und südl. Schriftstellern belegt (ARj.).

žrd *žrdi* 'Wiesbaum'; Wu *žrd*; kajk. und čak. (Virje, Turop., Oz., Žumberak, Karl.).

Schl u ß

Die Besprechung einer größeren Anzahl von Lexemen (329 Stichwörter, mit Ableitungen gegen 400 Lexeme), die in den nördlichen und westlichen Randzonen des südslawischen Sprachgebietes verbreitet sind (im Slowenischen und in serbokroatischen lateralen Dialekten) zeigt uns die beträchtlichen Unterschiede im Wortschatz zwischen dem genannten Gebiet und dem zentralen Štokavischen. Den überwiegenden Teil der Belege bilden Lexeme, die dem Grundwortschatz angehören und eine hohe Frequenz in ihrem Gebrauch aufweisen. Eine wichtige Rolle bei der Untersuchung dieses Wortschatzes kommt dabei den Burgenländer Kroaten zu, da sie den Wortschatz des 16. Jhs. aus ihrer alten Heimat mitgebracht haben. Da wir ungefähr wissen, woher sie stammen, können wir den Schluß ziehen, daß jene Wörter, die im Slowenischen und in der Sprache der Burgenländer Kroaten vertreten sind, vor den großen Wanderungsbewegungen seit Beginn des 16. Jhs. weit im kroatischen Binnenland verbreitet waren und bis zum Flusse Una, vielleicht auch stellenweise darüber hinaus, und bis jenseits der Save nach Slawonien reichten.

Gewiß gibt es noch weitere Lexeme, die hier zu besprechen wären. Trotzdem kann ein ganz grober Schluß über das Verhältnis des besprochenen Wortschatzes zum Gesamtwortschatz gezogen werden.

Ausgangspunkt für die Sammlung der Belege war für mich meine Kartei kroatischer Dialektbelege aus dem Burgenland, die ich aufgrund eigener Feldforschungen und der bestehenden dialektologischen Literatur im Laufe der Jahre zusammengestellt habe. Sie umfaßt nur Beispiele aus den lebendigen Dorfmundarten (nicht aus den schriftlichen Quellen) und umfaßt über 4.000 Wörter aus einer Vielzahl von Einzelmundarten. Daraus kann man den Schluß ziehen, daß im Bereich des Grundwortschatzes der Burgenländer Kroaten mindestens zehn Prozent der Lexeme mit der slowenischen Sprache und nicht mit dem serbokroatischen Štokavischen übereinstimmen. Zusammen mit gewissen phonetischen Erscheinungen, der Morphologie und der Syntax wird der Eindruck, daß die nördlichen und westlichen lateralen Dialekte des Serbokroatischen dem Slowenischen nahe stehen, weiter verstärkt.

Abkürzungen

ahd. althochdeutsch; *bair.* bairisch; *Bgld.*, *bgld.* Burgenland, burgenländisch; *bulg.* bulgarisch; *čak.* čakavisch; *dial.* dialektal; *dt.* deutsch; *furlan.* furlanisch; *ital.* italienisch; *kajk.* kajkavisch; *kr.*, *kroat.* kroatisch; *lat.* lateinisch; *Maa.* Mundarten; *mak.* makedonisch; *mhd.* mittelhochdeutsch; *pers.* persisch; *poln.* polnisch; *rom.* romanisch; *russ.* russisch; *serb.* serbisch; *skr.* serbokroatisch; *slaw.* slawisch; *slow.* slowenisch; *štok.* štokavisch; *tschech.* tschechisch; *türk.* türkisch; *ung.* ungarisch; *venez.* venezianisch. — Die Abkürzungen in Vuks Wörterbuch werden meist nicht aufgelöst; sie sind im Wörterbuch von 1852 zu finden.

Herkunft der kroatischen Belege aus dem Burgenland

<i>Bg</i>	Baumgarten/Pajngart	<i>Os</i>	Oslip/Uzlop
<i>DNV</i>	Devinska Nová Ves/Novo selo	<i>Pd</i>	Parndorf/Pandorf
<i>Dü</i>	Dürnbach/Vincet	<i>Pr</i>	Peresznye/Prisika
<i>E</i>	Eisenhüttl/Jezerjani	<i>Rd</i>	Reinersdorf/Zamar
<i>Gü</i>	Güttenbach/Pinkovac	<i>Sch</i>	Schandorf/Cemba
<i>GW</i>	Großvarasdorf/Veliki Borištof	<i>Schd</i>	Schachendorf/Čajta
<i>HG</i>	Chorvátsky Grob/Hrvatski grob	<i>Sp</i>	Spitzzicken/Hrvatski Cikljin
<i>K</i>	Kaisersdorf/Kalištof	<i>St</i>	Stinatz/Stinjaki
<i>KM</i>	Kroatisch Minihof/Menovo	<i>Stb</i>	Stegersbach/Santalek
<i>MK</i>	Mährische Kroaten	<i>Tr</i>	Trausdorf/Trajštof
<i>Nb</i>	Neuberg/Nova gora	<i>Up</i>	Unterpullendorf/Dolnja Pulja
<i>Nd</i>	Neudorf b. Parndorf/Novo selo	<i>W</i>	Weiden b. Rechnitz/Bandolj
<i>Ne</i>	Nebersdorf/Suševo	<i>Wg</i>	Weingraben/Bajngrob
<i>Ni</i>	Nikitsch/Filež	<i>Wu</i>	Wulkaprodersdorf/Prodrštof
<i>Op</i>	Oberpodgoria/Podgorja	<i>Zb</i>	Zuberbach/Sabara

Bibliographie

- ARj.* Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb 1880—1974 (JAZU).
Bak. Z. Turina i A. Sepić-Tomin: Rječnik čakavskih izraza (područje Bakarca i Skrljeva). Rijeka 1977.
Belost. I. Belostenec: *Gazophylazium seu latino-illyricorum aerarium...* Zagreb 1740 (Reprint Zagreb 1972).
Bezljaj I-II F. Bezljaj: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I, A—J, II, K—O, Ljubljana 1977—1982.
Bezljaj 1970 F. Bezljaj: Slovenski jezik v luči leksikologije, *ANUBiH, Radovi* 35, *Odjeljenje društvenih nauka* 12 (1970), 85—100.

- Boryś 1972 W. Boryś: Ze studiów nad czakawsko-słowiańskimi związkami leksykalnymi, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 12 (1972), 131—140.
- Boryś 1982a W. Boryś: Prilozi srpskohrvatskoj etimologiji, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 25/2 (1982), 7—20.
- Boryś 1982b W. Boryś: Prilozi proučavanju ostataka arhaičnog slavenskog (praslavenskog) leksika u kajkavštini, *Hrv. dijal. zb.* 6 (1982), 69—76.
- Bratanić 1939 B. Bratanić: *Oraće sprave u Hrvata*. Zagreb 1939 (Publikacija etnološkog seminara 1).
- Brozović 1970 D. Brozović: Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora, *Filoz. fakultet Zadar, Radovi, razdio lingvističko-filološki* 8 (1968/69 do 1969/70), 5—32 + Karten.
- BWb N. Bencsics u. a.: *Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch*. Eisenstadt/Zagreb 1972.
- Cres = Ten-
tor 1950
- Czenar 1981 G. Czenar: *Bäuerliche Geräte und Techniken in der kroatischen Mundart von Nebersdorf/Sušepo im Burgenland*, unter Mitwirkung von G. Neweklowsky. Klagenfurt 1981 (KBS, Slawist. Reihe 4).
- ČL M. Hraste und P. Simunović: *Čakavisch-deutsches Lexikon*, I, unter Mitarbeit und Redaktion von R. Olesch. Köln-Wien 1979 (Böhlau).
- Črni Vrh I. Tominec: *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*. Ljubljana 1964 (SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 20).
- Elezović G. Elezović: *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta*, I, Beograd 1932 (SDZb 4), II, Beograd 1935 (SDZb 6).
- Etim. sl. *Etimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*. Pod red. O. N. Trubačeva. Moskva 1974ff.
- Gaál/Neweklowsky 1983 K. Gaál und G. Neweklowsky (ed.): *Erzählgut der Kroaten aus Stinatz im südlichen Burgenland* (Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 10).
- Habd. J. Habdelić: *Dictionar ili réchi szlovenszke ...* Graz 1670.
- Haci I. Brabec: Govori podunavskih Hrvata u Austriji, *Hrv. dijal. zb.* 2(1966), 29—118.
- Hadrovics 1974 L. Hadrovics: *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Wien und Budapest 1974.
- Hadrovics 1985 L. Hadrovics: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Köln-Wien 1985 (Slav. Forschungen 48).
- Južno-notr. J. Rigler: *Južnotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slapnikom*. Ljubljana 1963 (SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Dela 13).
- Karaś 1973 M. Karaś: Protetyczne s- w językach słowiańskich, *JF* 30(1973), 135—141.
- Karl. B. Finka i A. Šojat: Karlovački govor, *Hrv. dijal. zb.* 3(1973), 77 do 150 + 1 Karte.
- Karničar 1979 L. Karničar: *Die Mundart von Ebriach/Obirsko in Kärnten*. Diss. Graz 1979.
- Kastav I. Jarda: *Kastavština. Grada o narodnom životu i običajima u Kastavskom govoru*. Zagreb 1957 (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena 39).
- Klepikova 1982 G. P. Klepikova: K makedonsko-severnoslavjanskim semantičkim paraleljama, *Mak. jazik* 32/33(1981/82), 347—353.
- Kom. P. Mardešić-Centin: Rječnik komiškog govora, *Hrv. dijal. zb.* 4(1977), 265—321 + 154 Abb.
- Koschat 1978 H. Koschat: *Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*. Wien 1978 (ÖAW, Schriften der Balkankommission, Ling. Abt. 24/2).

- Kurkina 1976 L. V. Kurkina: Izoglossnye svjazi južnoslavjanskoj leksiki (Materialy k problemam slavjanskogo etnogeneza). *Voprosy etnogeneza i etničkoj istorii Slavjan i vostočnych Romancev*. Moskva 1976, 129—155.
- Kurkina 1980 L. V. Kurkina: Slovensko-zapadnoslavjanske leksičeskie svjazi, *Obščeslavjanskij lingv. atlas 1978*, Moskva 1980, 351—358.
- Kurkina 1982 L. V. Kurkina: Praslavjanske leksičeskie dialektizmy južnoslavjanskich jazykov. *Etimologija* 1979 (1982), 15—28.
- Lesk. B. Mitrović: *Rečnik leškovačkog govora*. Leskovac 1984 (Biblioteka narodnog muzeja u Leskovcu 32).
- Musić 1927 A. Musić: Netopir i leptir. *JF* 6(1926/27), 98—101.
- Neweklowsky 1978 G. Neweklowsky: *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien 1978 (ÖAW, Schriften der Balkankommission, Ling. Abt. 25).
- Neweklowsky 1981 G. Neweklowsky: Nekateri posebnosti tvorbe slovenskih samostalnikov v južnoslovanskem kontekstu. *SR* 29 (1981), 413—422.
- Neweklowsky 1984a G. Neweklowsky: Das Burgenländisch-Kroatische als wertvolle Quelle für die Erforschung des südslawischen Wortschatzes, *Burgenländische Forschungen, Sonderband VII, Festgabe für A. Ernst*, Eisenstadt 1984, 274—279.
- Neweklowsky 1984b G. Neweklowsky: Lexikalische Übereinstimmungen im westlichen Südslawischen, *Die slavischen Sprachen* 7(1984), 5—17.
- Orl. H. P. Houtzagers: *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*. Amsterdam 1985 (Rodopi).
- Oz. St. Težak: Ozaljski govor, *Hrv. dijal. zb.* 5(1981), 203—428 + 4 Karten.
- Petrov-Slodnjak 1978 M. Petrov-Slodnjak: Zu den ungarischen Lehnwörtern in der regionalen Schriftsprache des Prekmurje im 18. und 19. Jahrhundert, *Studia slav. hung.* 24(1978), 295—328.
- Pleteršnik M. Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana 1894 (Reprint 1974).
- Pohl H.-D. Pohl: *Das italienisch-kroatische Glossar MS Selden Supra 95*. Wien 1976 (ÖAW, Schriften der Balkankommission, Ling. Abt. 24/1).
- Popović 1960 I. Popović: *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden 1960 (Harrassowitz).
- Romanizmi V. Lipovac-Radulović: *Romanizmi u Crnoj gori (jugoistočni dio Boke kotorske)*. Cetinje-Titograd 1981 (Obod-Pobjeda).
- Schubert 1982 G. Schubert: *Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen*. Berlin 1982 (Osteuropa-Institut, Balkanolog. Veröff. 7).
- Senj M. Moguš: *Današnji senjski govor*. Poseban otisak iz Senjskog zbornika II(1966), 5—152 (Muzej grada Senja).
- Skok I—IV P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 4 Bände, Zagreb 1971—1974.
- Slownik prasl. *Slownik praslomianski*. Wrocław etc. 1974ff. (PAN).
- Smoczyński 1972 W. Smoczyński: Paralele leksykalne slowieńsko-zachodniosłowiańskie, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 11(1972), 293—298.
- SSKJ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. I—IV (A—Š), Ljubljana 1970 do 1985 (SANU).
- Susak J. Hamm, M. Hraste i P. Guberina: Govor otoka Suska, *Hrv. dijal. zb.* 1(1956), 7—213.
- Šimundić 1986 M. Šimundić: Slovensko-čakavsko-kajkavski samostalnik *saja*, *saje* tudi na štokavskem področju, *JiS* 31/8 (1985/86), 274f.

- Tentor 1950 M. Tentor: Leksička slaganja creskoga narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika, *Razprave razreda za filološke in literarne vede SAZU I* (1950), 67—92.
- Tolstoj 1974 N. I. Tolstoj: Nekotorye voprosy sootnošenija lingvo- i etnogeografičeskich issledovanij, *Problemy kartografirovanija v jazykoznanii i etnografii*. Leningrad 1974, 16—33.
- Tolstoj 1977 N. I. Tolstoj: Uz problem slovenskih izoglosa (Srpskohrvatska leksika u opšteslovenskom kontekstu), *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 6/1 (1977), 113—121.
- Turop. Utěšený 1977 A. Sojat: Turopoljski govori, *Hrv. dijal. zb.* 6 (1982), 317—493.
S. Utěšený: Nazvanija božej korovki (*coccinella septempunctata*) v Obščeslavjanskom lingvističeskom atlase, *Obščeslavjanskij lingv. atlas* 1975. Moskva 1977, 16—33.
- Vasilev 1973 Ch. Vasilev: Slovenisch und Westslavisch, *Slavistische Studien zum VII. Intern. Slavistenkongreß in Warschau*. München 1973, 526—541.
- Vasilev 1975 Ch. Vasilev: Möglichkeiten und Grenzen in der Erforschung der ur-slavischen Wortgeographie am Beispiel lexikalischer Übereinstimmungen zwischen Serbokroatisch und Westslawisch, *WSI Jb* 21 (1975), 280—289.
- Vasmer I—IV M. Fasmer: *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Perevod s nemckogo i dopolnenija O. N. Trubačeva. 4 Bände, Moskva 1964—1973.
- Vážný 1927 V. Vážný: Čakavské nářečí v slovenském Podunají, *Sb. Fil. fak. Univ. Komenského v Bratislavě* V/47(2) (1927), 121—336.
- Virje J. Herman: Prilog poznavanju leksičkog blaga u govoru Virja (Podravina), *Filologija* 7 (1975), 75—99.
- Vr. F. Vrančić: *Dictionarium quinque nobilissimarum linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae & Vngaricae*. Venetiis 1595 (Reprint Zagreb 1971).
- Vrg. B. Jurišić: *Rječnik govora otoka Vrgade. II. dio*. Zagreb 1973 (JAZU).
- Vuk Vuk St. Karadžić: *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima*. Beč 1852.
- Zajceva 1967 S. Zajceva: Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima, *Prilozi proučavanju jezika* 3 (1967), 69—110.

WORTINDEX

Althochdeutsch

affo 13, barn 13, buhsa 13, chastigon 11, chëtinna 13, chumo 191, hus 13, lagello 13, narro 13, peccho 13, pfenning 194, scado 14, scaf 14, scilihen 14, scoub 14, scrîni 12, scugina 14, skâri 14, trata 14.

Bulgarisch

gora 189, sanjät 10, särbi 7, zvän 10.

Čechisch

drahý 188, dvojče 189, hruška 6, jelito 190, kdo 6, koupel 8, krosna 191, ořech 7, pchati 194, spolu 197, šilhati 14, škoda 14, třída 188, zlatý 9, zvon 10.

Dalmatisch

kajba 11, planda, planta 12.

Deutsch

Bäck 13, Dose 188, falen, fehlen 12, Galgen 13, Grude 189, Heiden 13, Hieb 189, Kamin 11, Kardätsche 13, Kittel 13, Kukuruz 191, Kuß 13, Lagen 13, Meister 11, Narr 13, Pfannkuchen 15, pflücken 196, Pipperl 194, Scheune 14, Türken 191, verzweifeln 200, Zauberin 12.

Furlanisch

brage 10, pladine 12, planta 12, razze 12, scartàzza, scartàz 13.

Griechisch

káminos 11, kómpos 15, mustáki 12, pláthanon 12, ságma 16, trygáō 198.

Italienisch

boccia 10, brachesse 10, cammino 11, castigare 11, cece 10, cicerchia 10, cofano 11, fallire 12, fortuna 10, friggere 11, gabbia 11, guardiano 12, maestro 11, mezzana 11, occhiali 12, scafo 14, scrigno 12, stimare 12, tiro 198.

Lateinisch

aestimare 12, braciae 10, buxis 14, camera 16, caminus 11, carmina 11, catena 13, cavea 11, coemētērium 10, cophinus 11, corbis 197, diaconus 10, frigere 11, lagōna, lagūna 13, magister 11, mediana 11, mortārium 16, mōrus, mōrum 11, ratis 12, scrinium 12.

Mittelhochdeutsch

morsaere 16, puterich 14, scaere 14, schiel 198, schilhen 14, scrin 12, tratte 14, wang-küssen 14, wetag, wetage 15, zanke 187.

Persisch

hazār 15.

Polnisch

cuc 191, drogi 188, dzwon 10, grusza 6, jelito 190, kapiel 8, pchac 194, szilawy 14, szkoda 14, trzoda 188.

Russisch

bogatyr' 15, chinit' 189, cucik 191, čereda 188, dorogoj 188, gruša 6, jagla 190, klop 190, korobka 197, krosna 191, kto 6, kupel' 8, orech 7, oskopljat' 7, pchat' 194, portnoj 196, skorb' 197, uza 199, vrač 199, vrat' 199, zolotoj 9.

Serbokroatisch

aldovati 14, ar, aš 187, babac, babiti 199, banta, bantovanje, (z)bantovati 14 f., baril, bario, barilo, barilac 10, batica 187, batriti, batrenje, batritelj, obatriti, batriv 15, bazag, baz, bezg 187, bečati, beka 187, beteg, betežan, betežati, betežnik 15, blago 187, blazina, blazinja, blazinka 187, blejati 187, blizanac, blizanka 189, bolest 15, bosorka 12, božja kravica, božji volak 187, brašno 4, 193, bregese 10, briga 197, buča, bučkast 10, bušiti 199, canjak 187, cepanica 4, cimitar, cintir 10, coprija, coprnica 12, cucak 191, cunj 187, curak, curiti 187, cvriti 7, čad 4, 196, čas 187, česan, češan, češnjak 8, četka, četkica, ščetica 8, čičoka, čičorka, čičovka 10, čir, čirjak 8, čisto (adv.) 187, čizma, čižma 15, čmar 188, čreda 188, čube 188, čuda 188, čvarak 7, čuba 188, čut, čutjeti 188, dekla, dikla 188, delati, djelati, dilati, djelo, dilo, delač 188, dijačiti, dijak 10, diža, dižica 188, dojiti 188, drag 188, draga, draška 188, droptina, droptinje, droptinka 188, drivo, drvo 6, dugovanje 188, dug, 'Schuld' 188, duha, dušati 188, dužičak 8, dvojiti 189, dvojki 189, džon, đon 195, eljda 13, falat, falačac 15, falinga, faliti 12, fanjak 15, fara, farnik, farof 12 f., fela 15, fortuna 10, frigati, friganje, fritaja 11, fučkati, fuljičkati 189, gajba, gajbica 11, gauge 13, gdo 6, gizda(v) 189, gladan 191, godina 192, gombar, gombica 15, gomila 192, gora, gorica 189, gospa, gospoda 6, gošćenje, goščina 8, grad 189, grah, grahorica, grahorka 8, grč 6, grebljica 189, grem 189, grm, grmlje 189, gruda 189, gubac, gubica 8, gumba, gumbaš 15, gušcer, kušcer 192, gvožde 4, hajdina 13, halja, haljina 8, hasan, hasniti, hasnovati, hasnovit 15, hiliti, hiljav 14, hiljada 198, himben, hiniti, prehiniti 189, hip, hipac 189, hiža, hižica 13, hud, hudoba, hudoban 189, iskati 189, ispuknuti 196, izginuti 190, iznajmiti 193, jačiti, jačka 10, jad, jadati se, jadovit, jid 190, jagla, jagli 190, japno 187, jedva 191, jelito 190, jer 187, jezero 15, 198, junak 190, kača, kačina 190, kačena 13, kalpak 190, kamara, kamra 16, kaniti 190, kanjevati 190, karmina 11, kaštiga, kaštigati 11, katana, katanstvo 16, katun 16, kazati 190, ketine, oketine 13, kiklja, kikljača 13, kinč, kinčiti 16, kiša, kišnjak 4, klijet, klit 190, kljast, knjast 6, klobuk 190, 197, klop 190, klup, klupa 9, kofan 11, kolobar 191, komin 11, kopanj, kopanja, kopanjic 191, korpa 197, kortača 13, kotač 191, kot, 'kao' 191, koža 197, krč 6, krdo 188, kreljut 191, krepljet 199, krilo 191, krljača 197, krma, krmiti 11, krnjaukati 190, krosna 191, krpelj 190, krst, kršcan, kršcanin, krščanka, krštenje 191, krt, krtarovina, krtičnjak, krtovina 8, kruliti 191, kruška, hruška 6, kucak, kucin 191, kuh, kuhar 16, kuhinja 199, kukorica, kukorišće 191, kumaj 191, kup, kupac 191, kupalo, kupalište, kupanje, kupatilo, kupelj 8, kupus 4, kus, kusić 191, kušac, kuševati, kušnuti 13, kvar 192, lačan 192, lagav 13, lagak, lak, 192, laloka 192, lap, lapat 192, laz, lazno 192, leptir, lepud 192, lesa, ljesa 192, leto 192, letvac 192, lice 192, loza 192, lug 192, majmun 13, majstor 11, makaze 14, malin, mlin, malinar, mlinar 7, med, među 8, meštar, meštija 11, metati 4, metepulj, metopir, metulac, metulj, metuljin 192, mezanica 11, miga, migati 192, militi se 193, miris, mirisati 189, maša, misa 7, mlačan, mlak 9, mladje 9, mleđan 193, mlijeko, mlizivo 193, more, morje 7, mozana 11, mozg, mozak 193, možar 16, možjani 193, mrzao, mrzlina 193, mučan, muka, 'Mehl' 193, muditi se 200, maru, meru, muru, mrvu 198, murva 11, mustaći 12, musti 193, naće 193, najeti 193, nakov, nakovanj 9, naočale, naočari 12, nat 193, netepulj 192, nevista, nevjesta 193, nohat, nokat 7, nor, norac, norija 13, noseća 193, novac 194, nožice 14, obar, obrh, ubr 193, obid, obidvati 193, oblok 193, ocvirak 7, očalji 12, ofrovati 14, oganj, ognjišće 193, okno 193, olito 190, olv, olovo 9, omedak, umeljak 194, opica, opičar 13, orah, orih 7, oričak 194, oroslan 16, oskomine, skomine 194, ostroga, ostruga 194, otik, otikač, otk 194, pametiti, pamtiti 7, parma, 13, paščiti se 194, pažulj, pasul 12, ped, pedalj, pedanj 9, pehati, pehnuti 194, pek 13, peljati 194, peta 195, piksa 14, pinez 194, piple 194, pir, pirovati 194, pladanj 12, plakati se 9, 196, plantati 12, plašč 194, plavčica, plavica 194, pliša, plišav, plišivac 194, pliti plijem, plivati, pluti 9, podboj 195, podniti 195, podražati 188, pokidob 195, polag, polig 195, pomi-nati se 195, popasti, popadati 195, poredan 195, porod, porođaj 9, posnašnica 195, posnažiti 197, pot, potiti se 195, potidob 195, potplat 195, potropiti 199, povidati, povijeda 195, pradjed, preded 7, prtež, prati 195, pravda 9, pravdati se 195, pra-rica 9, pravi 195, prece 195, predica 9, preko, prik 7, prelja 9, prepreka, prepričiti, pre-priječiti 9, pripetenje, pripetiti se 195, priseći 196, prisega, prisežnik 196, prt, prten, prtulj 196, prvi 197, pukati, puknuti 196, pukša, puška 13, putra, putrih 14, raca, racak, račac, račak 12, rad, raditi 188, raubar 16, raž, ražišće, hržišće 7, rezgetati 196,

rozga, rozgva 196, rubača 196, rucelj, recelj 7, ručak, ručati 193, ručati, weinen¹ 196, ružiti 196, sad, saditi, sade 196, saja 196, san, sanja 10, sapa, sapat 196, sara 16, sekira 4, silno imati 196, skopac, skopiti, škopiti 7, skora 197, skrb, skrbiti se 196, skrinja 12, skup 188, skvarenje, skvariti 191, slika 7, smetena 197, snažiti 197, snit, snijet 197, sokač, sokačica 16, somar, samar 16, spodob, spodoban 197, spolom 197, spriječiti 9, sriž, srez, sriješ 197, stado 188, stajati, stati 7, stan, stanje 197, stepak, stepke 198, stoprv 197, stran, strana 10, strnje, strnjište 9, strošak 9, stubalj 198, sumnjati 189, sunuti, suvati 197, svadba 194, svidjeti se, svidati se 10, svrbjeti, srbiti 7, svrdao, svi-dar 7, šantati, šantav 16, škriba, škrbav, škrbina 8, šega, šegav 197, šementulj 192, šepati 12, 16, šešir 197, šetati se 16, ševa 198, škadanj 14, škaf, škafić 14, škare 14, škiljast, škiljiti 14, škoda 14, škop, škof, škofić 14, škornja 197, škrablja, škrabljica 197, škriljak 197, škrinja 12, škrlica, škrilac 198, škriljača 197, škrtiča 13, školja 198, škurjanac 198, šljiva, sliva 7, šteta 14, 191, štimati 12, štbljak 198, šuma 191, tajedan 198, takati 198, tanjir, tanjur 12, teći 198, tedan 198, teg 198, tepac, tepalo, tepeške, tepeškati, tepsti 198, tiriš 198, tisuć 15, 198, tjerati 198, tko, ko 6, točak 191, tok 198, tolovaj, tolvaj 16, tovar 198, tovariš, tovaruš 198, tratina 14, trčati, drčati 6, trebati 10, trešnja, črešnja 6, trgati, trgatva 198, triba je 10, troha 9, 198, trohu 198, tropati 199, trošak 9, trs, trsje 199, trudan 193, 199, turska 191, tust 198, ufati se 199, užina, južina, južinati 6, vabiti 199, vadjlje 199, vankuš 14, vapno 187, vardi 12, varganj, vrganj 199, varoš 189, vatra 4, 193, vazam, vazmi 199, vela 15, velje, veljek 199, veža 199, viditi se 10, vindar 199, viška, vještica 12, vliči, vuči 8, vodiče 9, vojke 9, volja 200, vraćenje, vračiti, vračstvo 199, vrdir 12, vrdirnica 12, vred, vreda, vredak 199, vrganj 199, zabiti, pozabiti 199, zabušiti 199, zaklenuti 200, zamuda, zamuditi 200, zavolj 200, zavor, za-vriti 200, zdenac 200, zdvajati, zdvojiti 200, zibati, zipka 200, zlamenje, znamenje 200, zlat, zlatan 9, zmija 190, znamenje 200, znoj 4, 193, zova 187, zvon, zvono 10, želud 200, žitak, žito 198, živina, životinja 9, žrd 200.

Slowakisch

krošná 191.

Slowenisch

ajda 13, aldovati 14, apno 187, ar 187, bantovati, zbantovati 14, baril, barilec, barilček 10, batriti 15, bažol 12, bečati 187, beteg, betež, betežen, betežnik 15, betica 187, bezeg 187, blago 187, blazina, blazinka 187, božja kravica, božji volek, božji volič 187, bregeše 10, buča 10, canjek 187, cemit 10, copnica 12, cucek 191, cunja 187, curek, cureti 187, cvariti, ocvreti 7, čas 187, česen 8, čičerka 10, čir, čirjak 8, čisto (adv.) 187, čizma 15, čmar 188, čoba 188, čreda 188, črešnja 6, čuda 188, čut 188, dahneti, dehniti 188, dekla 188, delati, delavec, delo 188, dež, deževnik 4, deža 188, dijačiti 10, dišati 188, dojiti 188, dolgovanje 188, dolžiček 8, drag 188, draga 188, drčati 6, drevo 6, drobtina, drobtinje 188, duh, duha 188, dvojček, dvojka 189, dvojiti 189, falat, falatec, falatčec 13, falinga 12, fanjek 15, fara, farnik, farof 12, fela 15, fižol, fržol 12, fortuna 10, frigati 11, fučkati 189, gajba, gajbica 11, galge, gavje 13, gizdav 189, gobec 8, gomb 13, gora, gorica 189, gospa 6, goščina 8, grad 189, grahorka, grašica 8, greblja, grebljica 189, grem, gredem 189, grm, grmje 189, gruda 189, hajdina 13, halja 8, hasen, hasniti, hasno-vit 15, himba, hiniti, prehiniti 189, hip, hipec 189, hiša, hiža 13, hruska 6, hrzgetati 196, hud, hudič, hudoba, hudoben 189, iskati 189, izginiti 190, izpukniti 196, jačka 10, jad, jaditi se 190, jagla, jagli 190, japno 187, jelita 190, jezero 15, junak 190, južina, južinati 6, kača 190, kamra 16, kaniti 190, karmina 11, kaštiga, kaštigati 11, katan, katana 16, kazati 190, kdo 6, ker 187, ketina 13, kikla 13, kinč, kinčati, kinčiti 16, klasti 4, klet 190, klobuk 190, klop 'Bank' 9, klop 'Zecke' 190, knjast 6, kofan 11, kolo-bar 191, komaj 191, komen, komin 11, kopanja 191, kopel 8, kos 191, kotač 191, kot 'wie' 191, krč 6, krđelo 188, kreljut 191, krnjavkati 190, krosna, krosne 191, krst, krščen, krščanka 191, krtača, krtačiti 13, krtina, krtovina 8, kruliti 191, kucek 191, kukorica, kukorišče, kukuruza 191, kup 191, kuščar 192, kuševati, kušiti, kušljaj 13, kvar 192, lačen 192, lagev, lagva 13, lakota, lakoten 192, laloka 192, lapet 192, lazen 192, lesa 192, leto 192, letopir 192, lice 192, log 192, loza 192, malin, mlin, malinar, mlinar 7, maša 7, matapir 192, med 8, mesto 189, mešter, meštija 11, metulj 191, mezana, mazana, mo-zana 11, miga, migati 191, militi se 193, mlačen 9, mladje 9, mleden 193, mleziivo 193, močen 193, mojster 11, moka 4, 193, morje 7, mozek, mozg 193, možar 16, možgani 193,

mrzel, mrzlina 193, muditi, zamuditi 200, murva 11, mustač 12, najemati, najeti 193, naklo, nakov 9, nat 193, netopir 192, nevesta 193, nohet 7, nor, norec, norija 13, noseča 193, obed 4, 193, obedovati 193, ober, obrh 193, ocvirek 7, očali 12, ogenj 4, 193, ognjišče 193, okno 193, olito 190, olov, olovo 9, omejek, obmejek 194, opica 13, oreh 7, oroslan 16, oskomina, skomina 194, ostroga 194, otká 194, pametiti 7, parma 13, paščiti se 194, pažul 12, peđenj 9, pehati, pehniti 194, pek 13, peljati 194, penéz 194, piple 194, pir 194, pladenj 12, plakati se 9, plantati 12, plašč 194, plavčica 194, pleša, plešast, plešiv 194, pluti 9, podboj 195, podnetiti 195, podplat 195, podražiti 188, pokehdob 195, poleg 195, poleno 4, pominati se 195, popadati, popasti 195, poreden 195, porod 9, posnašnica 195, pot 4, 195, potiti se 195, povedati 195, pratež 195, pravda, pravica 9, pravdati se 195, pravi 4, 195, precej 195, preded, praded 7, predica 9, prek 7, preprečiti 9, pripetiti se, pripetje, pripetljaj 195, priseči 196, prt 196, pukati, pukniti 196, pukša 13, putra 14, raca, racak 12, recelj 7, rezgetati 196, robača 196, rozga 196, ručati 196, ružiti 196, ržišče 7, sad 196, saja 4, 196, sanja 10, sapa 196, sara 16, sen 10, silen 196, skedenj 14, skopiti, skopljati 7, skrb, skrbeti 196, sliva 7, smetana 197, snažen, snaženje, snažiti 197, snet 197, sokač, sokačica 16, somar 16, spodoba, spodoben 197, spoloma 197, srbeti 7, srež 197, stan 197, stati 7, stepki 198, stoprv 197, stran 10, sirnišče, strnje 9, strošek 9, suniti, suvati 197, štati 7, šantati, šantav 16, ščet, ščetica 8, ščrba, ščrbav 8, šegav 197, šepati 12, škaf 14, škarje 14, škilavost, škileti, škiliti 14, škoda 14, 191, škop, škopa, škopni 14, škornja 197, škrabica, škrablja 197, škrba, škrbast, škrbav 8, škrinja 12, škrjanec 198, škrjak 197, škulja 198, štimati 12, štubelj, štubljek 198, takati 198, teden 198, teg 198, tepec, tepežka, tepežkati, tepsti 198, terjati, tirjati 198, tir 198, tisoč, tisočka 198, tolovaj 16, tolst 198, topor 4, tovariš 198, tratina, tratinčica, tratinščica 14, treba je 10, trepati 199, trgatev, trgati 198, troha, troho 198, tropati 199, trs, trsje 199, truden 199, turščica 191, upati 199, vabec, vabiti 199, vadlje 199, vankuš 14, vapno 187, vardir, vardjan 12, vazem 199, velje, veljek, veljen 199, vendar 199, veriga 199, veža 199, videti se 10, vleči 8, vojka 9, voza 199, vračiti 199, vred 199, vrganj 199, zabiti, pozabiti 199, zabušiti 199, zakleniti 200, zamuda, zamuditi 200, zavolj, zavoljo 200, zavor, zavreti 200, zdenec 200, zdvajati, zdvojiti 200, zelje 4, ziba, zibati, zibel, zibka 200, zlat 9, znamenje 200, zvon 10, železo 4, želod 200, živina 9, žrd 200.

Türkisch

arслан 16, çizmek 15, hali 8, helda 13, piliç 194, şaka 197.

Ukrainisch

cucak 191, krosna 191.

Ungarisch

ablak 193, áldó, áldozni 14, bántani 15, bátor, bátorítani 15, beteg 15, cinterem 10, dolog 188, ezer 15, falat, fal 15, fánk 15, fél, -féle 15, gomb 15, haszon 15, katona 16, kincs 16, kukorica 191, mester 11, mozsár 16, oroszlan 16, pék 13, réce 12, sánta, sántalni 16, szakács 16, számár 16, szár 6, tolvaj 16, vargánya 199.

Venezianisch

braga 10, piadena 12, scartassa 13, somaro 16.

POVZETEK

Sovpadanje leksike v severozahodnih južnoslovanskih jezikih

Južnoslovanske jezike lahko glede na strukturo uvrstimo v zahodno (slovenščina, srbohrvaščina) in vzhodno skupino (makedonščina, bolgarščina). Makedonščina in bolgarščina sta razvili vrsto značilnosti, ki jih označujemo kot balkanizme.

Raziskovanje besedišča v južnoslovanskih jezikih kaže, da obstaja osrednjebalkanski, inovacijski pas (srbohrvaški štokavski), medtem ko je na obrobni področjih (slovenščina, kajkavščina, čakavščina, ščakavščina, južna srbščina, makedonščina, bolgarščina) opaziti mnogo paralel. Prim. *brašno* — *moka*, *cepanica* — *poleno*, *čad* — *saja* ipd. Močno sovpadajo slovenščina in severozahodna hrvaška narečja (kajkavščina, čakavščina, ščakavščina).

V pričnočem delu opisujemo sovpadanje in paralele med slovenščino in jezikom gradiščanskih Hrvatov. Ta jezik je arhaičen; v 16. stol. so ga prenesli iz Hrvaške v zahodno Madžarsko in v Spodnjo Avstrijo. Povezan je predvsem s čakavskim in ščakavskim, nekoliko manj tudi s kajkavskim narečjem. Kraji, iz katerih so se gradiščanski Hrvati izselili, so se včasih stikali z današnjimi kajkavskimi in čakavskimi kraji in so se nahajali med rekami Kolpo, Savo in Uno, deloma pa je področje segalo tudi v Slavonijo in Bosno. Navedene podatke izpopolnjujejo narečni zapisi, primeri iz starih hrvaških slovarjev in primeri iz drugih slovanskih jezikov. Primere je treba gledati v opoziciji k štokavskemu standardu.

Obravnavano besedišče lahko opredelimo takole:

1. Fonetično sovpadanje v posameznih besedah: *črešnja* — *trešnja*, *drčati* — *trčati*, *drevo* — *droo*, *hruška* — *kruška* itd.

2. Besedotvorje: *česen* — *češnjak*, *gobec* — *gubica*, *halja* — *haljina*, *mlačen* — *mlak*, *zlat* — *zlatan* itd.

3. Morfosintaktične paralele: *klop* — *klupa*, *sanja* — *san*, *treba je* — *treba* idr.

4. Romanske besede: *baril*, *bregese*, *buča*, *gajba*, *kaštiga* idr.

5. Nemške besede: *coprnica*, *falinga*, *hiša*, *krtača*, *kuševati/kušniti*, *nor* ipd.

6. Madžarske besede: *beteg*, *betežen*, *čizma*, *fela*, *hasen*, *kinč*, *tolovaj* itd.

7. Slovanske besede (in besede nejasnega izvora): *bezeg*, *blago*, *blazina*, *canjek*, *čas*, *dekla*, *deža*, *drag*, *grem*, *hiniti*, *hip*, *hud*, *iskati*, *jad*, *junak*, *kača* itd.

Vsi obravnavani leksemi se v štokavščini bodisi ne uporabljajo ali pa so regionalno omejeni; pri nekaterih gre za pomenske razlike.

V našem prispevku obravnavamo približno 400 leksemov ki povezujejo severozahodno hrvaščino s slovenščino. Pri tem gre za razmeroma pogostne besede. V jeziku gradiščanskih Hrvatov je okoli 10% besed, ki sovpadajo s slovenščino in se razlikujejo od štokavščine. Fonetična, morfološka in sintaktična sovpadanja dodatno povečujejo vtis bližine s slovenščino.

OCENE — ZAPISKI — POROČILA — GRADIVO

SLOVNICA SODOBNEGA POLJSKEGA JEZIKA*

Pripravljalna dela za novo opisno slovnico poljskega knjižnega jezika so se začela v šolskem letu 1969/70, ko so prav v ta namen ustanovili Kabinet za raziskave slovnične zgradbe poljskega jezika z dvema sedežema — krakovskim in varšavskim. Posamezna poglavja slovnice so prispevali tudi strokovnjaki, ki niso bili člani kabineta. Rezultat napore veččlanskega kolektiva je bil izid dveh delov Slovnice sodobnega poljskega jezika (1984): prvi del z naslovom Skladnja je uredila Z. Topolińska, drugi del (Oblikoslovje) pa R. Grzegorzycowa, R. Laskowski in H. Wróbel. V pripravi je tretji del (Glasoslovje), ki bo sklenil cikel.

Razumljivo je, da tako obširnega dela, ki ga je poldrugo desetletje opravljalo veliko znanstvenikov, en sam človek ne more ustrezno oceniti. In v tem je tudi vzrok, da Slovnica v celoti do zdaj še ni doživela ustreznih znanstvenih ocen.

V zadnji številki revije Język Polski iz leta 1985 je na straneh 52–59 objavil oceno Skladnje I. Bobrowski. Ocenjevalec je sicer predstavil vsebino celega zvezka, hkrati pa se je osredinil zgolj na izbrana skladenjska vprašanja. Tudi tale ocena ima podoben značaj: obravnavala bo predvsem besedotvorje in z njim povezani poglavji morfonologijo in morfotaktiko.

Predstavitev drugega zvezka Slovnice, Oblikoslovja, pa vendarle zahteva vsaj nekaj uvodnih pojasnil splošne narave. Pisci Slovnice so se odločili za drugačen razpored opisa, kot ga je gojilo tradicionalno jezikoslovje. Začenši od stavka kot minimalnega sporočila, se pravi: od pomenske zgradbe besedila, prehajajo preko morfov, ki jih določajo na osnovi pomensko-skladenjske analize, do glasovne podobe besedila; temu pa ustreza sosledje: skladnja → oblikoslovje → glasoslovje. Posledica takega stališča je tudi dejstvo, da se pojmovni aparat, ki je bil izdelan za skladnjo, prenaša v oblikoslovje (npr. predikatno-argumentna struktura), kar končno pomeni, da se je treba najprej natančno seznaniti s skladnjo, če hočeš »prebrati« oblikoslovje. Slovnica naj bi bila — po prepričanju piscev — univerzitetni ali celo preduniverzitetni učbenik (Skladnja, str. 7); to pa bi zahtevalo spremembo šolskih in univerzitetnih programov, ki tradicionalno začenjajo s fonetiko in fonologijo, nadaljujejo z oblikoslovjem in se končajo s skladnjo, torej obravnavajo gradivo v nasprotni smeri. Obstaja pa tudi bojazen, ali bo učbenik zaradi visoke stopnje abstraktnosti v opisih in zaradi nujnosti znanja matematičnih in logičnih pravil (cela vrsta obrazcev) lahko dobro opravil didaktično vlogo in se sploh lahko uporabljal pri pouku slovnice.

Oblikoslovje v skladu s poljskim jezikoslovnim izročilom obravnava tako pregibanje kot besedotvorje. Ob urednikih, ki so hkrati tudi pisci posameznih poglavij, so prispevali svoj delež k opisu oblikoslovja še K. Kowalik, K. Kallas, A. Orzechowska in J. Puzyńska. Uvod in kazalo avtorstvo posameznih poglavij natančno navajata.

Že pri prvem pregledu se poraja vprašanje (upoštevaje število sodelavcev in dve ločeni skupini, od katerih prva obravnava pregibanje, druga besedotvorje), ali smo dobili besedilo, ki je notranje sovisno in uporablja enotno izrazje in isto raziskovalno metodologijo?

V prvem poglavju je R. Laskowski podal osnovne pojme oblikoslovja, kot so: beseda, morfem, morf, alomorf, izoblikoval funkcijsko delitev besed (str. 32), ki se zelo oddaljuje od običajne delitve na besedne vrste in vzbuja vrsto dvomov, ter prikazal razliko med pregibanjem in tvorbo. Poleg delitve besednih vrst je v tem poglavju vprašljivo predvsem obravnavanje glagolskega vida: enkrat je vid pregibalna kategorija in kot tak značilen samo za del glagolov (*przerobić* : *przerabiać* predelati : predelovati; *wygasić* : *wygasać* ugasiti : ugašati, *kupić* : *kupować* kupiti : kupovati, *zacząć* : *zaczynać* začeti : začenjati), drugič spet leksikalna kategorija, ki je značilna le za samodovršnike (*robić* delati, *pisac* pisati, *łysieć* plešaviti) ali za samodovršnike (*zrobić* narediti, *napisać* napisati, *wylusieć* oplešaviti) (prim. str. 55–56). Posledica takega ravnanja je, da del vidskih parov obravnava oblikoslovje, del pa besedotvorje.

* Gramatyka współczesnego języka polskiego, T. II Morfologia, Warszawa 1984, 560 str.

Deležnikom in deležjem je pripisan status pregibalne oblike glagola, zato jih obravnava oblikoslovje. V prvem delu je tudi govor o glagolskih priponah, npr. *-a-* (*porozsyłać* razpošiljati), *-y-* (*zaguszyć* oglušiti), *-i-* (*oskrzydlić*, *bielić* okriliti, beliti), in pripisane so jim različne vloge, npr. kavzativna v *oslepić* (oslepiti) (str. 47, 49, 53), medtem ko se v besedotvornih obravnava v takih primerih govori o paradigmatičnih obrazilih ali osnovnih samoglasnikih (str. 312). Za Laskowskega sta glagola *odmłodzić* (pomladiti) in *przyszydzić* (pribiti z žebliem) predponsko-priponska, v besedotvorju pa glagole tega tipa imenujejo najpogostejše predponsko-paradigmatične (str. 314), čeprav tudi tam poimenovanje ni dosledno, prim. tudi morfonologija, str. 92 (glagolska pripona *-na-*, *-i-*, *-e-*).

Naslednje poglavje, ki ima po besedah avtorjev vlogo »posebne vezi« med opisom pregibanja in besedotvorja, je Morfonologija; napisala jo je K. Kowalik (str. 59–95). Morfonologija je obravnavana kot del oblikoslovja, opisujočega pravila izbire in organizacije fonološke podobe morfoloških enot (str. 59). K. Kowalik utemeljuje, da se morfonološka dejstva od fonoloških razlikujejo, in s tem dokazuje, da je morfonologija del oblikoslovja. Če naj bo Morfonologija vez med pregibanjem in besedotvorjem, potem bi bilo bolje, da bi to poglavje uvrstili po pregibanju in pred besedotvorjem (morda še bolje: po besedotvorju, kakor so storili z morfotaktiko), nikakor pa ne pred pregibanjem. Pri tem ne gre samo za grafično ureditev drugega zvezka Slovnice; menim namreč, da morfonologija svoje sklepe oblikuje na osnovi pregibanja in besedotvorja in ti poglavji nekako »krona«, ne pa narobe. Morfonologija obravnava soglasniške in samoglasniške premene, premenske nize in krajšanja besedotvorne podstave. Krajšanje podstave avtorica razume kot rez in dezintegracijo, zaradi česar je besedotvorna podstava, krajša od besedotvorne osnove (str. 90). To velja v takih tvorbah, kot so *brązowy* → *brąz*, *ogórek* → *ogór*, *zarządzać* → *zarząd*, ne pa v: *kamień* → *kamyk*, *rzemień* → *rzemyk*, kjer imamo opraviti z dezintegracijo (str. 91) (slovensko: krnitev). Težko se je tudi znajti, ali sta za avtorico dezintegracija in rez eno in isto, kajti že na naslednji strani (str. 92) piše o rezu *-eń* pred *-yk* (*plomień* : *plomyk*), *-yk* pred *-or* (*język* : *jęzor*) itd. Dokaj nenatančno je oblikovan tudi zadnji odstavek na strani 94, ki govori o tem, da morfonološke premene lahko opravljajo različne vloge; tako npr. premena *k* v *c* naznanja, da morfem, v katerem se pojavlja, pripada 1) imenskemu morfemu (kaj pa: *rzekę* : *rzec*; *piekę* : *piekarz* : *piec*; *cieknąć* : *ciec*?), 2) da mu sledi končnica *-e* ali *-i* (kaj pa *Polak-o* : *Polac-y*?). V tretji točki se izkaže, da gre avtorici za edninski daj. in mest. žen. samostalnikov in za množinski im. moških samostalnikov (in pridevnikov), ki poimenujejo osebe, vendar se prejšnji dve točki lahko nanašata tudi na druge morfeme. Z morfonologijo in posredno z zgradbo cele knjige je povezano še eno vprašanje: Slovnica se začne s skladnjo, končuje pa s fonologijo: za razumevanje morfonologije je treba najprej preštudirati fonologijo, saj avtorica uporablja fonološko izrazje, npr. soglasniška fonološka struktura (str. 78), fonološka realizacija vstavljenega samoglasnika (str. 78), nezaznamovani člen tričlenke premene (str. 89) itd. Nepriljubljeni bralec bi moral najprej pogledati v tretji zvezek, v Fonologijo, ki pa je zaenkrat še ni.

Poleg tega se pa zdi, da opis sodobnega jezika ugotovitev zgodovinskega jezikoslovja ne sme postavljati na glavo, zlasti še, kadar gre za učbenik. Avtorici pa se je na strani 88 ob premeni *e:a* zapisalo, da je to »hkrati premena, ki spremlja depalatalizacijo soglasnika, ki sledi premenjujočemu se samoglasniku« (točka 2.3.2.).

Tisti del Oblikoslovja, ki bi ga rada natančneje predstavila, je Besedotvorje (str. 307–511). Splošne probleme besedotvorja (poglavje I) in tvorjenje samostalnikov (poglavje II) obravnava R. Grzegorzczkova in J. Puzyńska, ki sta že pred tem izdali knjigo *Slowotwórstwo współczesnego języka polskiego* (Varšava 1979). Poglavji se od knjige razlikujeta malo. R. Grzegorzczkova obravnava tudi tvorbo prislovov; opis tvorbe pridevnikov je prispevala K. Kallas (paragraf 5.2 je napisal H. Wróbel), tvorbo glagolov pa H. Wróbel.

Preidimo zdaj k dejstvu, ki pričajo, da je izrazje nenatančno ali — bolje — nedosledno.

Na strani 309 se zložene besede delijo na zloženko (*samoobstuga* samopostrežba, *miarygodny* verodostojen) in okrajšave (*pekaes* = *Polskie Koleje Samochodowe* = Poljski avtobusni promet). Ker sklopi niso omejeni posebej, se zdi, da so obravnavani skupaj z zloženkami, toda na strani 396 se zložene besede delijo na sklope in

zloženke (prim. tudi str. 398, 401 in dr.), na strani 314 pa je beseda *wiarygodny* navedena prav kot primer za sklop. Najbolj posrečen se tudi ne zdi izraz *złożono obrazilo* (formant złożony) za primere, ko imamo dva besedotvorna morfema (npr. *czuż-o-ziem-ec* tujec, inozemec, *anty-faszyst-owski* antifašističen), ker asociira s tradicionalnim izrazom *afiks złożony* (zloženi afiks), npr. *-ar-ski*, *-ar-stwo*, *-ow-ca*, kjer sestavinska dela morata slediti drug drugemu (kaj takega pa ni v zloženem obrazilu). Take pripone so v knjigi poimenovane kot razvite ali razširjene, njihove prvine pa so submorfi ali intermorfi (str. 516), pri čemer se jim zdaj odreka samostojen pomen (str. 311), zdaj pripisuje pomenska vloga (prim. str. 46, 517).

Za *się* (se), ki naj bi bil besedotvorni morfem, so sprejeli po ruskem zgledu poimevanje popona (postfiks), zdi se, da ne najbolj posrečeno, kajti v ruščini je ta zaimek resnično vezan, drugače kot v poljščini. Avtorji so najbrž izhajali iz poljske slovaropisne prakse: v slovarjih namreč se vedno sledi glagolu. V seznamu tipov obrazil je tudi poponsko-paradigmatično obrazilo (str. 314), npr. *szklić się* (bleščati se kot steklo); če že mora biti, naj bo raje obrnjeno: paradigmatično-poponsko, kot je zapisano na strani 467. Ni pa v seznamu predponsko-paradigmatično-poponskega obrazila, npr. v glagolu *roz-galęzić się* (razvejati se), ki ga omenjajo v nadaljnjih delih besedotvorja (str. 467).

Nedosledno so obravnavani tudi nekateri tipi samostalniških tvorjenk. Gre za samostalnike tipa *niewdzięcznik* (nehvaležnik), *niewdzięcznica* (nehvaležnica), *delikatniś* (občutljivec), *delikatniśia* (občutljivka). V preglednici na strani 362 je *niewdzięcznica* navedena kot mutacijska izpeljanka (N. attr.) s formantom *-ica*, ob *delikatniśia*, pa kot modifikacijska paradigmatična izpeljanka, prim. tudi *grzesznica* (grešnica), *obludnica* (hinavka) kot paradigmatični izpeljanki (str. 362, 366, 370).

Številni dvomi se vzbujajo pri razporeditvi posameznih tvorjenk kot mutacijskih ali modifikacijskih, da ne govorim o pomenskih razredih. Tako sta na primer *arcybiskup* (nadškof) in *antypowieś* (antiroman) modifikacijski tvorjenki (str. 334), *nieporządek* (nered) in *podpułkownik* (podpolkovnik) pa mutacijski (str. 335). Ta isti *podpułkownik* je na strani 363 modifikacijski, na straneh 372 in 391 pa spet mutacijski, dasiravno pomen *nadredność*: *podredność* povezuje avtorici z modifikacijo (str. 333). Podobno je *antypowieś* modifikacijska (str. 333), *antycyklon* pa mutacijska (str. 391) tvorjenka.

Samostalniške tvorjenke sta avtorici razdelili na več kot 50 skupin (poglavje II). Osnovna je delitev tvorjenk na prenosne, modifikacijske in mutacijske, prim. str. 333–335 (močan vpliv Dukulilove teorije), šele v njihovih okvirih pa na izglagolske, izsamostalniške itd. Pozneje pa se ta druga delitev izkaže tudi kot nadredna. Veliko število klasifikacijskih »predalčkov« ovira branje tega poglavja. Zdi se, da tako delitveno drobljenje tudi ni zmeraj potrebno, npr. *ukop* (kop) in *utarg* (zkupiček) (str. 334) sta količinski imeni, *chód* (hoja, hod) in *wymowa* (izreka) pa načinovni, vsa pa poimekujejo ali predmet (str. 349) ali rezultat delovanja, tako kot *wyrób* (izdelek), *dopisek* (dopis), *wykop* (izkop) (str. 350). Podobno lahko *nadwago* in *niedowago* obravnavamo kot rezultat delovanja — količina je pri tem dodatna prвина. Ne vem tudi, ali so potrebne tako ozke pomenske skupine, kot so imena pojavov, ki jih zaznamuje delovanje, potek ali stanje (str. 358), imena pojavov, za katere je značilna prisotnost lastnosti (str. 363), vrstna imena (str. 371), ki uvodoma v besedotvornih kategorijah samostalnikov sploh niso omenjena (str. 333–335). Med izsamostalniškimi izpeljankami se na podoben način pojavljajo imena izvora tipa *wieprzomina* (svinjina), *brzezina* (brezovina) (str. 385), ki v seznamu besedotvornih kategorij samostalnika niso bila navedena. Ozke pomenske skupine so vrstna (str. 384), similitivna (str. 385) in časovna (str. 389) imena ter imena količinskih lastnosti (str. 389).

Dvome vzbujajo tudi klasifikacijsko predalčkanje posameznih izpeljank: npr. *piórnik* (peresnica), *cukiernica* (sladkornica), *solnica* so prostorska imena (nomina loci) (str. 389), *stróżówka* (hišniško stanovanje; vratarnica) in *leśniczówka* (gozdarjeva hiša) sta po osebkui imenovana predmeta, *kretowisko* (krtina) pa po osebkui poimenovani rezultat (str. 387), čeprav so zadnje tri izpeljanke po moje bližji poimenovanjem prostora kot *peresnica* ali *sladkornica*.

Prekomerno klasifikacijsko drobitev spremlja še večja količina simbolov, za primer vzemimo samo kombinacije na strani 394: sub. (loc.) *przedpokój* (predsoba), *przedmieście* (predmestje); sub. (qual.) *bezdroża* (brezpotje); loc. (sub.) *polesisko* (laz),

pobojowisko (bojišče); loc. (temp.) *przedszkole* (vrtec); loc. (loc.) *dorzecze* (porečje); loc. (ob.) *odludzie* (samota, kraj bogu za hrbotom). V starejših slovnicih so bili vsi navedeni samostalniki uvrščeni med krajevna imena, se pravi v eno skupino, in najbrž to ni bilo napak, kajti pretirano drobljenje neredko zastira podobo celote.

Mnogo preprostejša je klasifikacija pridevnikov (poglavje III, str. 408—455), ki jo je opravila K. Kallas, in v njej je tudi najbolj opazna raba skladenjskih pravil pri analizi tvorjenk (posebne sheme prikazujejo razmerja med povedjem in udeležencem, med dvema udeležencema itd.). Podobno kot samostalniki so tudi pridevniki obravnavani v naslednjem zaporedju: izsamostalniški, izglagolski pridevniki, izpeljanke iz predložnih zvez itd. Tvorjensko-stavčne sheme so jasne, bojim se samo, da se študentje ne bodo prestrašili prevelikega števila simbolov. Na strani 411 so v okviru tvorjenk, ki izražajo razmerje *subjekt : delovanje*, navedeni tudi pridevniki nagiba (*nagnjenosti*), npr. *kłopotliwy sąsiad* (težaven sosed), *gadatliwy starzec* (klepetav starzec), in lahkosti, npr. *kurczliwy materiał* (blago, ki se rado krči), *myrnotna łódź* (čoln, ki se rad prevrne). Obe skupini bi lahko obravnavali kot pridevnike nagiba, kajti »nagibi« se nanašajo tako na osebe kot na predmete (podobno izhodišče so nekajkrat izkoristili pri obravnavi samostalnikov, npr. *-arka* = osobowy lub nieosobowy wykonawca czynności /vršilec delovanja, ki je ali ni oseba/, prim. tudi *-ak* idr.). Takrat bi se ustrezni shemi lahko združili v eno: A(V)N-N, ki se nagiba k NA, tj. *kurczliwy materiał* 'material, który jest skłonny do kurczenia się' (blago, ki se rado krči). Pridevnik nagiba bi bil lahko tudi pridevnik v zvezi *chorobliwy chłopiec* (bolehen fant) (N, który jest skłonny do NA/N, ki se nagiba k NA), ki pa so ga uvrstili med količinske pridevnike, ki imajo strukturo: N, ki veliko, pogosto V (str. 412), prim. *kosztorony strój* (obleka, ki veliko stane). Seveda je mogoča tudi ta interpretacija, vendar ni edina.

Kar zadeva prislove (poglavje IV, str. 456—466), jih v Oblikoslovju obravnavajo kot besedotvorne izpeljanke iz pridevnikov, podobno kot oblike stopnjevanja, ne pa kot pregibne oblike (prim. Tokarski, Fleksja polska, Varšava 1976). Dvom vzbujajo lahko samo poimenovanje predponsko-pripinski prislovi (str. 461) za okostenele predložne oblike tipa: *po polsku* (po poljsko), *po chamsku* (neotesano), *z pańska* (po gosposko), *z bliska* (od blizu), *do czysta* (do čistega). Pod imenom predponsko-pripinski prislovi bi prej videla prislove tipa *pojutrze* (pojutrišnjem), *naprzód* (naprej), ki jih Grzegorzczkova kot leksikalizirane iz svoje analize pravilno izloča (str. 463), pripominja samo, da so sklopi (izraz je tu rabljen najbrž v drugem pomenu kot na strani 396).

Zadnje poglavje besedotvorja je posvečeno glagolu (poglavje V, str. 467—511), napisal ga je H. Wróbel. V njem vzbujajo dvome problematika glagolskih pripov (so to besedotvorne ali paradigmatske pripone?), vprašanje vidskih parov (besede ali besedne oblike?) in končno vloga zaimka *się* (se) in vrste glagolske izpeljave.

Problem, ali naj *-e-*, *-i-*, *-a-*, *-ną-* obravnavamo v soglasju z izročilom kot besedotvorne pripone ali kot konce osnov (torej gre za paradigmatske izpeljanke), se je pojavil že prej v nekaterih mestih Oblikoslovja, prim.: R. Laskowski, str. 47, 49, 55, 92; R. Grzegorzczkova in J. Puzynina, str. 312 in 314 idr. Za tvorbo glagolov je to bistven problem. H. Wróbel (str. 467) jih obravnava kot paradigmatska obrazila v glagolih, kot so *gluchnąć*, *królować*, *mówić*, *pisać*, *pisywać* in v bistvu govori o *predponsko-paradigmatski izpeljavi* (*na-węgl-i-ć* /naoglit/) in o *predponsko-paradigmatsko-poponski izpeljavi* (*roz-gałęz-i-ć się* /razvejati se/). Po drugi strani pa status pravih besedotvornih pripov priznava tistim, ki so nastale po oblikoslovni absorpciji, npr.: *-ow-*, *-ol-*, *-ń-*, *-iz/-yz-* v glagolih *usyn-ow-i-ć* (posinoviti), *urzęd-ol-i-ć* (uradnikovati), *gest-ni-e-ć* (zgoščevati se), *biurokrat-yz-owa-ć* (birokratizirati) (druge se te enote imenujejo medmorfemi ali podmorfemi), tako so torej enote *-owi-*, *-oli-*, *-nie-*, *-yzowa-* sestavljene iz besedotvornih pripov in osnovnih samoglasnikov. V tem stališču je neke vrste nedoslednost, kakršno potem opažamo tudi v morfolaktiki (str. 542), kjer je zapisano, da imajo osnovni samoglasniki lahko vlogo besedotvornih pripov, npr. *jad-a-ć*, *biel-i-ć*, *biel-e-ć*, prim. tudi stran 545. Ali sta v tem primeru glagola *odmłodnieć* (pomladiti se, str. 503) in *namowidzić* (namočiti, str. 505) res predponsko-paradigmatska, glagol *twardnieć* (strjevati se) pa paradigmatski, če je v vseh vsebovana razvita pripona? Zdi se, da je tradicionalno pojmovanje *-i-*, *-e-* itd. kot besedotvornih pripov preprostejša rešitev in ne povzroča omenjenih težav.

Problem vidskih parov, ki nanj opozarja Laskowski (str. 54–56), rešuje Wróbel tako, da iz besedotvornega opisa izključuje glagole tipa *rzucić : rzucać* (vreči : metati), *wypisać : wypisywać* (izpisati : izpisovati), ker zaradi rednosti takih parov vid obravnava kot slovnico-kategorijo, katere opis sodi v pregibanje, medtem ko pare tipa *napisać : pisać* (napisati : pisati), *zlikwidować : likwidować* (likvidirati) obravnava kot posamezne besede in jih uvršča v besedotvorje. V besedotvorje vključuje Wróbel še tri tipe priponskih razmerij (str. 492):

- a) *dziobać : dziobnąć* (kljupati : kljuniti), *klękać : klęknąć* (poklekati : poklekniti);
- b) *być : bywać* (biti : bivati), *grać : grywać* (igrati : poigravati);
- c) *plynać : plynąć* (plavati, *nieść : nosić* (nesti : nositi), *lecieć : latać* (leteti : letati).

Zaimek ali natančneje popona się (v knjigi je namreč rabljen ta izraz) je obravnavan zdaj kot obrazilo (str. 484), npr. v glagolih *dodzwonić się* (dobiti telefonsko zvezo) in *doczekać się* (dočakati), kjer je obrazilo sestavljeno iz predpone in popone, zdaj kot dodatno prvo, prim. *prze-... (się) : prześć się* (preveč se najesti (str. 477), *przejechać się* (pojezditi), *popeljać się* (str. 478), *na-... (się) : napracować się* (nagarati se (str. 489), *s-... się : sptakać się* (zjokati se (489). V veliko izpeljankah je się vendarle obvezna prvina (soobrazilo, str. 494), toda vse te glagole obravnava avtor med predponskimi izpeljankami, čeprav gre za medponsko-poponske, prim. *nachodzić się* (nahoditi se (str. 467).

Podobno kot z izglagolskimi derivati, kjer sta bila v eno skupino povezana dva tvorbeni tipa (predponske in predponsko-poponske tvorjenke), ravna Wróbel z izsamostalniškimi glagoli. Zaman bi med njimi iskali paradigmatsko-poponske (*biel-i-ć się* (beliti se) in predponsko-paradigmatsko-poponske glagole (*roz-gać-i-ć* (razvejati se), ki so bili kot skupina navedeni na strani 467. Ta delitev, ki pravzaprav izpostavlja vlogo się (se) kot obrazila, je pri obravnavanju izsamostalniških glagolov po nepotrebnem opuščena, in glagoli, kot so *głowić się* (razmišljati, razbijati glavo), *perlić się* (biseriti se), *ślimaczyć się* (obotavljati se kot polž), so uvrščeni med samo paradigmatske tvorjenke (str. 497), čeprav je się njihova obvezna sestavina, glagola *rozgałęzić się* (razvejati se) in *rozwióznić się* (opomladiti se) pa med predponsko-paradigmatske. V obeh primerih imamo opraviti s tako imenovanimi samópvratniki, o katerih v knjigi ni niti besede, się pa je v njih soobrazilo besedotvornega značaja.

Klasifikacija glagolov temelji na isti metodi, po kateri so deljeni samostalniki, pridevniki in prislovi. V vsem Oblikoslovju je opazna železna doslednost v rabi skladenjskih načel pri klasifikaciji tvorjenk. Pri tvorbi glagolov so obravnavane najprej izglagolske tvorjenke, za tem izsamostalniške. Zadnje so lahko paradigmatske (*chorować* (biti bolan) ali predponsko-paradigmatske: *odnosować* (raznositi, denazalizirati). Pomen, ki ga prinaša predpona (to zadeva tudi pomen pripon v imenih), je podoben v izglagolskih in izsamostalniških glagolih, npr. *zarysować* (npr. kartke; porisati listek) in *zakreskować* (kartke; počrtkati listič), *zastawić* (pokój meblami; napolniti sobo s pohištvo) in *zameblować, zagracić* (v istem pomenu), *zarosnąć* (chwastami; porasti s plevelom) in *zachwascić* (v istem pomenu) itd. Mutacijski izglagolski glagoli so pravzaprav postali vzorci, po katerih se tvorijo izsamostalniški glagoli. Pri ugotavljanju pomenov predpon bi bilo bolje povezati oba tipa glagolov, kar pa bi pomenilo spet vračanje k staremu, tradicionalnemu redu v besedotvorju (podobno bi morali pri samostalnikih obravnavati skupaj *wysypisko* (smetišče, odlagališče smeti) in *kartoflisko* (krompirišče) kot poimenovanji prostora).

V obravnavanju tvorbe glagolov, predvsem izsamostalniških, imamo manj predalčkov, čeprav tudi tu včasih srečujemo najbrž preveč podrobno delitev (o številu podskupin naj priča numeracija na strani 480 — 2.1.3.1.1. in še črkovna znamenja od a do i; podobno je stanje tudi na naslednjih straneh).

Treba pa je poudariti, da je obravnavana klasifikacija posrečen poskus rabe istih skladenjskih meril za vse tipe glagolov (doslej se je dogajalo to samo deloma).

Novost je tudi uvedba poglavja Morfotaktika v oblikoslovje (str. 515–545): obsega opis sistema organiziranja oblikoslovnega gradiva v zgradbo besede. To poglavje je gotovo zelo bistveno in novatorsko. Zaradi izrazijske enotnosti bi bilo primerno uvesti že na samem začetku Oblikoslovja izraz medmorf, ki je dosledno rabljen šele v morfotaktiki (prim. še že izrečene opombe o sestavljeni, razviti in razširjeni priponi, konjektivu ali povezovalniku itd.).

Poenotiti bi se morala tudi členitev besed, ki jo obravnava R. Grzegorzyczkowa in J. Puzynina drugače kot K. Kowalik. V besedotvorju (str. 317, 332) avtorici zastopata stališče, da besede, ki imajo izolirano osnovo, niso tvorjenke, npr. *docent*, *klient*, *adiutant*, *bažant* (fazan), ponavljajoči sestavini *-ent* in *-ant* pa nista v njih niti obrazili niti nasploh morfema (drugače kot v besedah *abonent*, *dyrygent*, ker obstajata tudi glagola *abonować* abonirati, *dyrygować* dirigirati). Tvorjenki pa sta vendarle samostalnika *pastuch* (pastir) in *rekaro* (rokav) ki tudi imata osamljeno obrazilo. V morfotaktiki K. Kowalik dopušča (str. 515) obstoj tako osamljenih pon kot tudi osnov. Deljiv je torej *docent* (ker je tudi *student*), *adiutant* (ker je tudi *kolaborant*), *nylon* ker je tudi *stylon*, *perlon*). Na straneh 515 in 516 avtorica obravnava stališča drugih znanstvenikov glede členitve besed, npr. Boguslawskega, Vinokura, Horeckega, ne pa tudi Smirnickega in Dokulila, ki sta bila omenjena že prej (str. 316), vendar ni povedano, katero stališče v tej problematiki zastopata.

Treba je poudariti, da je pri vsakem diskusijskem problemu in arbitralni odločitvi avtorske skupine v Oblikoslovju navedena ustrezna literatura in obravnavani drugačni pogledi na stvar. To je v poljskih slovnica novost in prav zaradi nje Gramatyka ni samo učbenik in v službi poučevanja, temveč ima tudi veliko znanstveno vrednost. Pri tem nikakor ne mislim na navajanje literature po posameznih poglavjih, kajti to se je dogajalo v poljskih slovnica že prej, npr. v knjigi Fonetyka historyczna Rozwadowskega itd.

Pri branju Morfotaktike zbudeta še dve podrobnosti. Pri obravnavanju oblikoslovne zgradbe pridevniških osnov avtorica ugotavlja, da imajo — razen *naj-*, *nie-*, *niedo-*, *pra-*, *prze-* — vse domače predpone ustreznice v predlogih: kaj pa *wz-*: *względny* oziralni, relativni, *wy-*: *wybitny* izreden, izjemen? V pridevniku *pseudonaukowy* (psevdoznanstven) (str. 539) vidi K. Kowalik (podobno kot K. Kallas na str. 422) predpono v sestavini *pseudo-*, medtem ko R. Grzegorzyczkowa in J. Puzynina obravnava besede s *pseudo* kot zloženke, ki so motivirane samo z ene strani. To so sicer drobne reči in nikakor ne vplivajo na splošno oceno Gramatyke. Če pa naj vendarle ima značaj učbenika, bi bilo treba neizenačena in neenoumna mesta poenotiti.

K. Kowalik pri razčlenbi oblikoslovne zgradbe glagolskih tem ugotavlja (str. 544), da najširša desna vezljivost zaznamuje predpone *z-*, *za-*, *wy-*. Zdi pa se, da imata enako široko vezljivost predpon *po-*, *na-*, prim. *po-dedukować* (malo, neznatno deducirati), *po-opisywać* (opisati po vrsti), *po-obrażać* (užaliti vse vprek), *po-zabijać* (umoriti, pobiti vse po vrsti) itd.

Pripombe in dvomi, ki so se zapisali poročevalki ob branju Oblikoslovja, nikakor nočejo odvzeti ali znižati vrednosti obravnavanega dela. Z njim smo končno res dobili pomembno znanstveno slovnico, ki nedvomno predstavlja velik dosežek v razvoju besedotvorne teorije in klasifikacije tvorjenk. Prvič v zgodovini poljskega jezikoslovja so uporabljena ista načela pri klasifikaciji vseh: samostalniških, pridevniških, prislovnih in glagolskih derivatov. V knjigi so ob besednem opisu številne-preglednice, primerjalne razpredelnice, količinski prikazi itd., ki bralcu pomagajo, da se orientira, kateri tipi tvorjenk so značilni za sodobno poljščino. Knjigo sklepa seznam strokovnih izrazov, ki bralcu v besedilu omogoča najti ustrezen problem, ki ga zanima.

Se enkrat naj bo poudarjeno, da je Oblikoslovje pomemben znanstveni dosežek, dvomim pa, da bi ga lahko rabili kot univerzitetni učbenik (po njem bodo segli samo najboljši študentje), še manj pa kot srednješolski (zaradi neenotnosti in včasih celo nesovisnosti besedila, izrazijske nenatančnosti in nedoslednosti, poljubnosti in vprašljivosti posameznih rešitev, predalčkanja snovi itd.). Torej je Oblikoslovje pisano za naslovnika, ki je v jezikoslovju več kot dobro podkovan.

Božena Ostromecka-Frączak
Filozofska fakulteta, Ljubljana
Prevedel Tone Pretnar

ZBORNİK O OBLIKOVANJU SLOVANSKIH KNJIŽNIH JEZIKOV

V Ohio je leta 1985 izšel zbornik z naslovom *Oblikovanje slovanskih knjižnih jezikov*,¹ kjer so zbrani referati z zborovanja v Oxfordu leta 1981, posvečenega spominu pokojnih oxfordskih profesorjev Roberta Autyja in Anne Pennington. V njem je sorazmerno obsežno zastopan slovenistični delež, zato knjiga zasluži, da jo nekoliko podrobneje predstavimo. Hkrati pa kaže izrabiti priložnost za kratek pregled o položaju slovenistike na Angleškem — in vsaj deloma tudi slavistike nasploh. Razumljivo je, da za slovenski jezik in književnost ni mogoče pričakovati prevelikega zanimanja angleških slavistov, vendar pa je vredno omeniti vsaj tista dejstva, ki kažejo, da le nismo prezrti. Pri tem mislim na oxfordsko in nottinghamsko slavistiko in vsaj deloma tudi na londonsko.

Oxfordsko slavistiko (in kar je slovenistike) je v uvodnem prispevku v omenjeni zbornik predstavil J. Hamm.² Ugotavlja, da njeni začetki segajo v 17. stoletje, potem pa omenja slavistični delež R. Autyja³ in njegove naslednice A. Penningtonove. Auty je obnovil študije zahodno- in južnoslovanskih jezikov, med njimi tudi slovenščine, zlasti ga je zanimala oživitve slovanskih knjižnih jezikov v prejšnjem stoletju v okviru avstro-ogrske monarhije. S svojim strokovnim delom si je na področju slavistike pridobil mednarodni sloves. Glede Oxforda bi bilo kot zanimivost vredno omeniti še to, da ga je v prejšnjem stoletju obiskal naš slavist Jernej Kopitar in da je tamkajšnji knjižnici podaril izvod Trubarjevega slovenskega prevoda Novega testamenta iz leta 1582.

Nottinghamska slavistika se glede tradicije sicer ne more primerjati z oxfordsko — ustanovljena je bila okoli leta 1920 —, vendar pa je za nas Slovence pomembna iz več razlogov: zaradi deleža našega pokojnega rojaka Janka Lavrina, tamkajšnjega profesorja ruske književnosti, pri njeni rasti in mednarodni uveljavitvi in zaradi njegove povezovalne vloge med dvema kulturama, pa še zaradi lektorata slovenskega jezika, ki ima že več kot desetletno tradicijo. Poleg tega naj omenimo še tamkajšnjega profesorja Petra Herrityja, ki se vsaj deloma posveča tudi slovenistični problematiki — plod tega dela je tudi njegov prispevek v zborniku —, in tamkajšnjo rusistiko, ki je letos pod vodstvom profesorja Malcolm Jonesa organizirala mednarodni simpozij o Dostojevskem.⁴

V Londonu deluje profesor Henry Leeming, Lavrinov učenec in prijatelj, ki se še posebej zanima za slovensko književnost in tudi sodeluje v našem zborniku.

Kot je razvidno iz tega nikakor ne izčrpnega uvodnega pregleda, zbornik vsaj deloma odseva tudi zanimanje angleških slavistov za naš jezik, hkrati pa kaže, da tudi v širšem mednarodnem okviru nismo popolnoma prezrti. Pri tem mislim predvsem na newyorškega profesorja Rada L. Lenčka, ki se že dlje časa posveča vprašanju slovenskega jezika, kar kaže tudi njegova bibliografija.⁵ Lenček v splošnem

¹ *The Formation of the Slavonic Literary Languages: proceedings of a conference held in memory of Robert Auty and Anne Pennington at Oxford 6–11 July 1981. UCLA Slavonic Studies, Volume 11, ed. by Gerald Stone and Dean Worth, Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio, 1985.*

² *J. J. Hamm (Dunaj), Inaugural Address: Oxonium Docet, r. t., str. 9–12.*

³ *Robert Auty* se je precej ukvarjal s problematiko slovanskih knjižnih jezikov, med drugim tudi slovenskega. Naj navedemo tri njegove razprave: *The formation of the Slovene literary language against the background of the Slavonic national revival*, v: *The Slavonic and East European Review*, 1963, 41: 391–404; *Prešeren's German Poems*, v: *Oxford Slavonic Papers, New Series*, 1973a, 6: 1–11; *The role of poetry in the early nineteenth-century Slavonic language revival*, v: *Revue des études sud-est européennes*, 1973b, 11: 31–7.

⁴ Prihodnji simpozij o Dostojevskem bo l. 1989 v Ljubljani.

⁵ Iz *Lenčkove* bibliografije: *Kopitar's Slavic version of the Greek dialects theme*, v: *Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov (ur. W. E. Harkins, O. Horbach, A. Hurs'kyi), München, 1971, 244–56*; *On dilemmas and compromises in the evolution of modern Slovene*, v: *Slavic Linguistics and Language Teaching (ur. T. F. Magner), Columbus, Ohio, 1976, 112–52*; *O jeziku in zavesti narodnega porekla*, New York, 1978.

in primerjalnem delu zbornika objavlja svojo primerjalno sociolingvistično študijo o razvojni problematiki slovanskih knjižnih jezikov,⁶ pri čemer namenja največ pozornosti slovenščini. Iz tega dela zbornika velja omeniti vsaj še Birnbaumovo razpravo o slovanski jezikovni skupnosti kot genetičnem in tipološkem razredu,⁷ saj se njegova metoda — kombinacija genetičnega in tipološkega vidika pri obravnavi jezikovnih vprašanj — izkaže zelo uporabna, ter Barnetovo sociolingvistično interpretacijo izvora slovanskih jezikov.⁸

V razdelku južnoslovanski jeziki sta za nas zlasti zanimivi Herrytyjeva študija o Prešernovem⁹ in Toporišičeva o Kopitarjevem¹⁰ deležu pri prizadevanjih za samostojnost slovenskega knjižnega jezika, pa še Leemingova razprava o predstavniku poljske in slovenske romantike Emilu Korytku.¹¹

Naj najprej na kratko povzamem Lenčkov^o razpravo, ki se osredinja na sociolingvistične funkcije slovanskih knjižnih jezikov, predvsem glede na vlogo, ki so jo odigrali pri oblikovanju in razvoju slovanskih narodov. Skuša jih osvetliti s stališča treh funkcij: povezovalne, ločevalne in prestižne, pri čemer se opira na teoretična dognanja praške jezikoslovne šole in sodobnega družbenostnega jezikoslovja.

Glede povezovalne funkcije (ta je v tem, da povezuje govorce različnih narečij istega jezika, tako da se posameznik istoveti s širšo govorno skupnostjo) ugotavlja, da jo je slovanski jezik začel izpolnjevati sorazmerno pozno: šele v drugi polovici prejšnjega stoletja, torej po večstoletnem procesu, ki se je začel s Trubarjevo izbiro slovenščine kot knjižnega jezika. (To je sprejemljivo le z veliko rezervno.) S tega vidika je zanimiv zgled kajkavščine, po izvoru in z jezikovnega stališča prej slovensko kot hrvaško narečje, s sociolingvističnega vidika, tj. na ravni knjižnega jezika, pa je nespodbitno del hrvaške jezikovne skupnosti, saj pripada štokavski knjižni normi.

Ločevalno vlogo (ta je v tem, da določeno govorno skupnost ločuje od sosednjih) najlepše ponazarjajo zgledi t. i. ločevalne strategije v stikih med posameznimi slovanskimi narodi v njihovem zgodovinskem razvoju. Taka strategija se na primer lahko kaže v razmerju do vplivov v besedju. Slovenski purizem, ki je sprva opravljal povezovalno vlogo (s stališča južnoslovanske skupnosti), saj se je zavzemal za nadomeščanje nemških sposojenk s slovanskimi, se je po prvi svetovni vojni usmeril proti vplivu srbohrvaščine in začel iz slovenščine izločati nasploh vse slovanske izposojenke, s čimer je začel izpolnjevati nasprotno, tj. ločevalno vlogo — na videz protislovno, vendar vsaj s sociolingvističnega vidika razumljivo početje. Še jasnejši zgled omenjene strategije se kaže v izbiri narečne podlage za knjižni jezik: praviloma imajo prednost tista narečja, ki so »najčistejša« in prostorsko najbolj oddaljena od sosednjega sorodnega jezika: slovenska knjižna norma je bila utemeljena na narečjih daleč od hrvaške meje (Alpe). (Vse sprejemljivo le z velikimi omejitvami.)

Zanimive so tudi Lenčkove ugotovitve o prestižni vlogi knjižnega jezika v slovanskih družbah. Povezana je z ugledom posameznika, ki obvlada knjižni jezik, v očeh soljudi in se pogosto kaže v idealiziranju književno-kulturnih vrednot knjižnega jezika — posledica je na primer nenavadno močan vpliv knjižnega jezika na narečja, to je pojav, ki ga je v 20. letih tega stoletja zasledil francoski jezikoslovec Lucien Tesnière na slovenskem podeželju. V zvezi s tem Lenček podaja še eno zna-

⁶ Rado L. Lenček (New York), On Sociolinguistic Determinants in the Evolution of Slavic Literary Languages, The Formation of the Slavonic Literary Languages..., str. 39–51.

⁷ Henrik Birnbaum (Los Angeles), The Slavonic Language Community as a Genetic and Typological Class, r. t., str. 21–28.

⁸ † Vladimír Barnet (Praga), Toward a Sociolinguistic Interpretation of the Origins of the Slavonic Literary Languages, r. t., str. 13–20.

⁹ Peter Herryty (Nottingham), France Prešeren and the Slovene Literary Language, r. t., str. 147–159.

¹⁰ Jože Toporišič (Ljubljana), Kopitar as a Defender of the Independence of the Slovene Language, r. t., str. 193–205.

¹¹ Henry Leeming (London), Emil Korytko (1813–1839), Slavophile and Slovenophile, r. t., str. 161–176.

čilnost sodobnih slovanskih družb: preslojevanje prebivalstva. Za sodobno slovensko družbo po letu 1945 npr. je značilna uveljavitev manj izobraženih v javnem življenju, kar je povzročilo občuten padec govorne ravni, in hkrati vse izrazitejši vpliv sredstev množičnega obveščanja na vrednotenje funkcijskih zvrsti: povečala se je prestižna funkcija publicističnega in pogovornega jezika, nazadovala pa je vloga odrskega jezika in leposlovja. (Zanimivo bi bilo ugotoviti, koliko in kje te stvari obravnavajo slovenski jezikoslovci.)

P. Herrity obravnava Prešernov delež pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika in ugotavlja, da glede tega ni bil vedno dovolj upoštevan. Njegova neodvisna stališča do vprašanj slovenske knjižne norme najdemo tako v njegovih pismih kot v poeziji, podana z zbadljivim humorjem in izzivalno satiro, in imajo skupaj z njegovimi pesniškimi ustvarjanjem še poseben pomen v času, ko so se pojavljali nekateri dvomi o prihodnosti samostojnega slovenskega knjižnega jezika.

Najprej so na kratko opisana preporna prizadevanja nekaterih naših izobražencev ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja, to je v času neposredno pred Prešernovim prihodom z Dunaja, potem pa družbeni položaj slovenskega jezika ob njegovem prihodu v Ljubljano (1828) in njegov načrt za kultiviranje slovenščine. Tradicionalno literarnozgodovinsko obravnava njegovo stališče do narave knjižnega jezika, v povezavi z njegovimi estetskimi načeli — in posveča posebno pozornost njegovemu razmerju do purizma — njegov delež pri »črkarski pravdi« in prizadevanje za samostojnost slovenskega knjižnega jezika (nasprotovanje ilirizmu).

Vprašanje narave knjižnega jezika se je sprožilo že takoj po izidu prvega zvezka Kranjske Čbelice (1830), ko je naletela na nasprotovanje janzenistov. Prešeren jim odgovarja v Novi Pisariji in osmeši njihov jezikovni nazor, pozneje pa prenese napad na Kopitarja osebno. Svojih nasprotnikov se je med drugim lotil tudi zaradi njihovega purističnega nazora. Herrity ugotavlja, da sta se na Slovenskem oblikovala dva pogleda na Prešernovo stališče do purizma: po prvem naj bi bil Prešeren popolnoma proti purizmu (Urbančič), po drugem pa naj bi zavzel puristično stališče le do nepotrebnih germanizmov (Toporišič). Po Herrityju je bil Prešeren pri rabi iz nemščine prevzetih besed res bolj zadržan kot pri rabi tistih iz klasičnih jezikov; pogosto jih uporablja za doseganje komičnih učinkov, z ironičnim podtonom, vendarle pa ni zavzel purističnega stališča do njih, kar skuša utemeljiti z navedbo in razčlenitvijo nekaterih glede tega odločilnih mest iz Nove Pisarije. — V nadaljevanju obravnava še Prešernovo razmerje do poskusov slavizacije slovenščine pri nekaterih Kopitarjevih soimšljenikih (Zupan, Ravnikar), čemur je Prešeren prav tako nasprotoval. Podan je še pregled dogodkov, povezanih s črkopisno reformo, ki se po Herrityju konča s popolnim Prešernovim in Čopovim zmagoslavjem (Prešernov sonet o kaši).

Nazadnje skuša osvetliti še Prešernov delež pri prizadevanjih za samostojnost slovenskega knjižnega jezika. Njegov samostojni obstoj je bil tudi za pesnika Prešerna temeljnega pomena, zato je zavzeto nasprotoval ilirskemu gibanju, ki se je razmahnilo v tridesetih letih na podlagi Kollarjeve ideje o štirih glavnih slovanskih knjižnih narečjih (preostali jeziki naj bi bili primerni le za lokalne potrebe). Tej ideji je nasprotoval že Kopitar s svojim stališčem o pravici narečij do razvoja samostojnega knjižnega jezika, še bolj pa Prešeren, ker je bila v nasprotju z njegovim konceptom o kultiviranju slovenščine. Vrazu in ilirskemu gibanju je vztrajno nasprotoval tudi še v štiridesetih letih vse do svoje smrti. — Herrity ugotavlja, da je bila Prešernova vloga pri zavrnitvi ilirizma nadvse pomembna, njegova prizadevanja za kultiviranje slovenskega knjižnega jezika in razvoj književnosti evropskih razsežnosti pa so mu zagotovila ugleden položaj v slovenski kulturni zgodovini. — Žal Herrity pri obravnavi teh vprašanj ne navaja dovolj doslednjih slovenističnih ugotovitev.

J. Toporišič obravnava Kopitarjev boj za samostojnost slovenskega knjižnega jezika in osvetljuje nekatera temeljna vprašanja, ki so se mu pri tem zastavljala. Osrednjo pozornost namenja Kopitarjevemu stališču do vpliva tujih jezikov na slovenščino, zlasti nemščine, vprašanju samostojnosti slovenščine v razmerju do ideje o skupnem slovanskem jeziku in Kopitarjevemu argumentom v obrambo samostojnosti slovenščine in njegovemu konceptu o hrvaških Slovencih, zaradi katerega je bil v sporu z Dobrovskim.

Glede vpliva nemškega jezika na slovenščino se je Kopitar (po Hipolitu) zavedal, da se Slovenec mora izobraževati v nemškem družbenem okolju, zato ne more obvladati materne jezika — in to je bil tudi razlog, da je bil jezik slovenskih pisateljev poln germanizmov. Kopitar ni slepo odklanjal vseh izposojenk, temveč le tiste, ki so se uporabljale po nepotrebnem, zaradi pomanjkljivega obvladovanja (hkrati je obžaloval, da niso slovenski protestantski pisci sledili Kreljevemu zgledu in raje prevzele besede iz hrvaščine namesto iz nemščine). Zavedal se je, da nam primanjkuje slovenskih izobraževalnih ustanov, zato si je zadal znani program za izobraževanje slovenskih piscev, obenem pa je videl izhod v izoblikovanju skupnega slovenskega knjižnega jezika. Pri tem pa se je zastavljalo vprašanje njegovega razmerja do ideje o skupnem slovanskem jeziku. Tu si je pomagal z analogijo s klasično grščino: kot so grška narečja razvila samostojna knjižna izročila, preden so se pod Aleksandrovo oblastjo zlila v enoten grški knjižni jezik, tako imajo tudi slovanska narečja pravico do razvoja samostojnih knjižnih jezikov. Zavzemal pa se je Kopitar za skupni črkopis.

Potrnilo za obstoj slovenščine kot samostojnega knjižnega jezika je Kopitar našel že pri Trubarju, ki mu je socialni čut narekoval rabo materne jezika, dalje pri Bohoriču in Hipolitu. Našel je vrsto argumentov v obrambo njene samostojnosti: od praktičnega vidika (možnost za sporazumevanje z drugimi slovanskimi narodi, pri čemer navaja zgled Zige Herbersteina iz 16. stoletja, ki se je kot odposlanec z dunajskega dvora lahko sporazumeval z Rusi) in njene pristnosti (njegova teorija o stari cerkveni slovanščini kot stari slovenščini) do njene prednosti v primerjavi z germanskimi jeziki glede naglasa in glasovnega sestava.

Sledi podrobnejša razčlenba Kopitarjevega pojmovanja panonskih Slovanov v razmerju do panonskih Slovencev — k slednjim prišteva Slovence na Kranjskem, v ogrski Sloveniji in provincialni Hrvaški severno od Kolpe in Save (kajkavci); kajkavce uvršča med »slovenske« Hrvate, prebivalce južno od Kolpe in Save pa imenuje »neslovenske« Hrvate (štokavci, čakavci). V zvezi s tem je še posebej nasprotoval ilirskemu gibanju, že zato, ker je hrvaške kajkavce s štokavsko knjižno normo še bolj oddaljilo od Slovencev. Zaradi svoje koncepcije hrvaških Slovencev je deloma zašel v spor z Dobrovskim, ker je v nasprotju z njim trdil, da slovenščina ni del hrvaščine. Dosegel je, da je Dobrovsky v drugi izdaji svoje slovnice priznal samostojnost slovenščine.

Toporišič sklepa z ugotovitvijo, da je Kopitar eden izmed nepogrešljivih stebrov slovenske jezikovne, kulturne in politične samostojnosti.

H. Leeming najprej v strnjeni obliki podaja tragično življenjsko pot etnografa Emila Korytky, v osrednjem delu svojega prispevka pa obravnava zlasti njegove stike s poljskim romantičnim gibanjem v Galiciji, kakor se kažejo v njegovih dokumentih (predvsem pismih), sicer pa ugotavlja, da je bil v literarni zgodovini v marsičem prezrt, in glede tega poudarja zlasti njegovo pomembno vlogo pri preporodu slovenskega knjižnega jezika.

Korytko si je med svojim kazenskim pregnanstvom v Ljubljani ves čas dopisoval s svojimi prijatelji poljskega romantičnega gibanja v Galiciji. Leeming vsebino pisma povzema tako z njihove intimne plati kot tudi glede na širši kulturnozgodovinski pomen. Za nas je pri tem zanimiva predvsem Korytkova posredovalna vloga med slovensko (ter hrvaško) in poljsko kulturo. Iz pisma je razvidno, da si je na pobudo svojih poljskih prijateljev prizadeval prevesti v poljščino Gunduličevega Osmana in nekatere slovenske ljudske pesmi. Poleg tega so njegovi prijatelji ves čas spremljali njegovo etnografsko delo, poljski romantik Borkowski pa ga je spodbujal, naj zbirk slovenskih ljudskih pesmi, ki jo je pripravljajal za izdajo, doda spremeno besedo o fizionomiji Kranjske, pač v skladu z romantičnim prepričanjem, da fizionomija pokrajine vtisne pečat tako ljudem kot njihovem ustvarjanju, t. j. ljudskim pesmim.

Za konec lahko ugotovimo, da je omenjeni zbornik vsekakor vreden naše pozornosti tako zaradi splošnega, primerjalnega gradiva kot tudi deleža, namenjenega vprašanju slovenskega knjižnega jezika, saj kaže, da se za naš jezik ne zanimajo le domači strokovnjaki, temveč tudi ugledni tuji slavisti iz znanih univerzitetnih središč.

Jože Iskra
Nottinghamska univerza

SLOVENISTIKA V ROMUNIJI

Namen pričujočega članka je prikazati položaj slovenistike v Romuniji v razdobju skoraj stoletnega obstoja romunske slavistike. V prispevku, ki je nedavno izšel v Slavistični reviji,¹ sem objavila pregled slovenskega leposlovja v romunskih knjižnih izdajah ter literarnih časopisih, ki so dokaj redno prinašali novosti iz jugoslovanske kulture. Zato se sedaj ne bom ustavljala ob redkih literarnih zvezah, navedla bom le nekaj novih podatkov, do katerih sem se dokopala v času pisanja tega — žal kratkega — poročila. Iz že omenjenega članka v SRL je razvidno, da je oživitve v romunsko-slovenskih literarnih stikih opaziti šele konec šestdesetih let, ko je Katja Špurova začela prevajati romunsko književnost, romunski pesnik Valentin Deşliu pa s posredništvom bolgarščine dela slovenskih avtorjev. Vendar je prevedenega malo, še manj se o slovenskem slovstvu v Romuniji piše, kajti nihče od tamkajšnjih slavistov se do sedaj ni odločil za slovenistično slovstvenozgodovinsko ali jezikoslovno smer.

Morda bi bilo zanimivo pogledati, kako je potekala razvojna pot slavističnih ved pri Romunih. Npr.: Imata jezik in književnost enega najmanjših slovanskih narodov — v poplavi tolikšne množice jezikov — v deželi, kjer slovenščina nima kulturne tradicije, sploh kakšne perspektive? So romunske in slovenske jezikoslovce morda kdaj v preteklosti vezali skupni znanstveni interesi?

Prvi oddelek za slavistiko je leta 1891 v Bukarešti osnoval jezikoslovec in zgodovinar evropskega kova Ioan Bogdan (1864—1919), ki se je šolal pri Vatroslavu Jagiću.² Na dunajski univerzi se je izpopolnil v znanju stare cerkvene slovenščine in se seznanil s Kopitarjevim in Miklošičevim znanstvenim delom.³ Miklošič se je namreč veliko ukvarjal z romunskim jezikom, saj mu je posvetil štiri znanstvene razprave in s študijem *Die slavischen Elemente im Rumunischen* prvi opozoril na bogato slovansko dediščino v romunščini.⁴ I. Bogdan je Miklošiča leta 1880 predlagal za častnega člana romunske akademije znanosti, in slovenski učenjak je bil tako eden prvih tujih jezikoslovcev, ki mu je akademija podelila ta naslov.⁵ — I. Bogdana je nasledil Peter Cancel, ki je študiral srbski jezik in književnost v Beogradu in je od leta 1920 na

¹ V. Rus, V. Frâncu, Slovenska književnost v Romuniji, SRL 1985, št. 4, str. 466 do 470.

² G. Mihăilă, Ioan Bogdan — întemeietorul primei catedre de limbi slave din România, v zborniku *Din istoricul slavisticii românești*, ki je izšel ob devetdesetletnici romunske slavistike, Bukarešta 1982, str. 21—41.

³ J. Kopitar se je zanimal za romunski jezik, saj se je le-ta pri njegovi formulaciji balkanske jezikovne skupnosti pokazal kot pravi »rezervat« številnih balkanizmov. O vlogi J. Kopitarja v romunski lingvistiki gl. članek I. Bogdana, Bartolomeu Kopitar — o pagina din istoria filologiei române v *Convorbiri literare*, XXVII, 1894, str. 1062—1072. O polemiki, ki jo je P. Maior (1760—1821) vodil s Kopitarjem gl. *Al. Piru*, *Istoria literaturii române de la început pînă azi*, str. 30. — F. Miklošič, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Dunaj, 1861; isti, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte*, Dunaj 1881; isti, *Rumänische Untersuchungen* — Istro- und Macedo-Rumänische Sprachdenkmäher, Dunaj 1881; F. Miklošič in E. Kalužniacki, *Über die Wanderungen der Rumunen in den Dalmatischen Alpen und den Karpaten*, Dunaj 1879, *Denkschriften* XXX, str. 1—66.

⁴ F. Miklošič je v svojem delu zajel približno 900 slovanskih besed in tako le nakazal slovansko besedje, ki je več desetletij pritegovalo pozornost tako romunskih kot tudi drugih slavistov. Romunske besede je Miklošič zapisoval v cirilici, ki so jo Romuni delno uporabljali še v 19. stoletju. — Tudi v slovarju *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Dunaj 1862—65, je Miklošič obeleževal staroslovanske prevzete besede v romunščini.

⁵ G. Mihăilă, *Studiile fundamentale ale lui Fr. Miklosich v Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, Bukarešta 1973, str. 170—172; isti, *Locul lui Fr. Miklosich în studierea elementelor slave din limba română*, Rsl, VI, 1962, str. 209—220; isti, *O sutră de ani de la apariția lucrării lui Franz Miklosich Elemente slave în limba română* (1861) v *Limba română*, X, 1961, 4, 334—338; — isti, *Din legăturile lui Fr. Miklosich cu A. I. Odobescu, B. P. Hașdeu și Ioan Bogdan*, Rsl, XII, 1965, str. 235—239. — I. Bogdan, Franz Miklosich, *Revista nouă*, II, 1889, str. 111—115. V *Miklo-*

bukareški fakulteti predaval književnost Srbov in Hrvatov. Njegovi sodelavci so leta 1946 izdali kratek pregled srbske literarne zgodovine.⁶ Leta 1956 je vodstvo katedre za slavistiko prevzel Emil Petrovič; ukvarjal se je zlasti s srbohrvaškim slovstvom ter romunsko-srbsko jezikovno problematiko. — Po reformi visokega šolstva se je bukareška univerza (v primerjavi z drugimi romunskimi univerzitetnimi središči, ki imajo le katedre za ruski jezik in slovansko jezikoslovje) slavistično močno okrepila. Ustanovljena sta bila dva ločena slavistična oddelka: oddelk za slovansko jezikoslovje s šestimi samostojnimi stolicami, in sicer za poljski, češki, slovaški, ukrajinski, bolgarski in srbohrvaški jezik, ter oddelk za ruski jezik in književnost, s sorazmerno velikim številom predavateljev. Tako je bukareška univerza postala morda eno najkompletnejših slavističnih središč, kar jih danes deluje v neslovanskih deželah.

Leta 1968 so v Ljubljano na seminar slovenskega jezika začeli prihajati prvi romunski slavisti, med njimi Gheorghe Mihailă, danes ena najvidnejših osebnosti romunskih slavističnih krogov,⁷ Mirko Živković, dolgoletni profesor srbohrvaške književnosti⁸, Mile Tomić, leksikograf in strokovni sodelavec lingvističnega inštituta v Bukarešti, in drugi. — V romunskih strokovnih glasilih je izšlo tudi nekaj člankov, ki se posredno dotikajo slovenistične problematike.⁹ Romunski filologi sicer slovenskemu jeziku niso posvečali znanstvenih razprav, vendar so pri preučevanju južno-slovanskega besedja v romunščini neredko navajali slovenske besednopomenske vzporednice.¹⁰

Da pa se slovenistična vrzel v romunski slavistiki — kljub prizadevanju tamkajšnjih strokovnjakov — včasih le občuti, nam povesta ta dva primera: v učbeniku starocerkvenoslovanskega jezika, ki je izšel leta 1975, P. Olteanu v poglavju s podnaslovom Rokopisi češko-moravske redakcije omenja tudi Brižinske spomenike. Drugi obrazec, torej pridiga o grehu in pokori, naj bi bil nastal na Moravskem, od koder bi besedilo prišlo k Slovincem, ki so mu vtisnili značilnosti svojega govora. Tako pisec docela nekritično navaja Isačenkovo teorijo in pri tem niti z besedico ne omenja slovenskih raziskovalcev. Do omenjenega slovenističnega spodrsllaja je prišlo prav gotovo zato, ker je avtor prispevka spregledal izsledke slovenskega jezikoslovja, ki so znanstveno ovrgli Isačenkovo tezo.¹¹ — V istem učbeniku pri obravnavi osebnih

šičevi korespondenčni zapuščini, ki jo hrani Avstrijska narodna knjižnica, je tudi večje število pisem romunskih filologov. Na to me je opozoril D. Păcurariu, predavatelj romunske književnosti v Bukarešti, ki je pisma na Dunaju fotokopiral in pripravil za objavo.

⁶ Izraz *srbski* in ne *srbohrvaški* uporabljam tam, kjer se delo romunskih literarnih zgodovinarjev in filologov omejuje izključno na jezik in književnost Srbov.

⁷ Imprumuturi vechi sud-slave in limba romăna, Bukarešta 1960, in Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești, Bukarešta 1973; obe omenjeni knjigi sta samo del obsežnega Mihailovega opusa z romunsko-slovansko tematiko.

⁸ V knjigi Svedočanstva, Bukarešta 1976, je M. Živković objavil vtise Prežihovega Voranca, ki je v predvojnih letih prepotoval skoraj vso Romunijo in v svojih spominih zapustil pravi hvalospev romunskemu narodu. Prim. Prežihov Voranc, Zbrano delo IX, Lj. 1973.

⁹ Poleg omenjenih člankov o Miklošiču razprava M. Mituța, O pagină din istoria relațiilor culturale româno-ugoslave în epoca luminilor (Ioan Budai-Deleanu și Martin Kuralt) v zborniku Relații culturale literare și lingvistice româno-ugoslave. M. Mitu menî, da sta Martin Kuralt in Ioan Budai-Deleanu (1760—1820), avtor prve romunske epopeje, imela tesne stike. — Rozka Stefan, ki bo v kratkem izdala monografijo o Martinu Kuraltu, za zvezo slovenskega in romunskega razsvetljenca pri svojih raziskavah ni našla oprijemljivejših dokazov, tako da se domneva, da je bilo njuno poznanstvo le bežno.

¹⁰ G. Mihailă, n. d. Imprumuturi /.../; D. Gămulescu, Elemente de origine sirbo-croata ale vocabularului dacoromân, Bukarešta-Pančevo 1974, str. 51, meni, da je malo verjetno, da bi bila dakoromunščina kdaj lahko prišla v stik s slovenščino. Starejši romunski jezikoslovci so slovenščino navajali po Miklošičevih virih in njegovi panonski teoriji.

¹¹ P. Olteanu, Slava veche și slavona românească, Bukarešta 1975, (VII., Texte din Redacțiile slavonei, Redacția čeho-morava), Foile de la Freising, str. 341.

zaimkov O. Stojković¹² navaja, da je cerkvenoslovansko obliko os. zaimka 1. os. ed. *azъ* ohranila bolgarščina, medtem ko bi imeli vsi drugi slovanski jeziki danes obliko *ja*. Avtorica sicer pravi, da so staro nereducirano obliko *jazъ* imeli nekateri slovanski knjižni jeziki vse tja do 17. stol., da pa je izpričana zlasti v češčini in ruščini. Slovenci bi seveda želeli, da bi slavistka navedla vsaj današnjo obliko slov. jezika *jaz*, kajti prikaz razvojnih stopenj niti ni bil namen avtoričine razprave.

Kar zadeva literarnozgodovinsko smer, je razvoj sodobnega slovenskega romana v svoji doktorski disertaciji Romanul iugoslav contemporan delno zajela V. Stojanović, predavateljica srbohrvaške književnosti na bucareški slavistiki.¹³

Leta 1978 je v Romuniji začel delovati lektorat slovenskega jezika. Prvi lektor je bil diplomant ljubljanske slavistike Peter Pal. Zal je po njegovi vrnitvi v Ljubljano to pedagoško mesto ostalo dalj časa nezasedeno in tako je komaj zaživila slovenščina na bucareški filološki fakulteti zopet utonila v pozabo. Nanjo je spominjal edino slovenski tisk, ki je še vrsto let po Palovem odhodu prihajal na oddelek. — V zadnjih letih, vse do svojega odhoda v pokoj je prof. M. Živković za študente srbohrvaščine imel poseben seminar o slovanski književnosti, ki je navadno trajal en semester. Na oddelku že nekaj časa deluje tudi seminar iz primerjalnih književnosti slovanskih narodov, ki pa ne vključuje slovenskega leposlovja zaradi pomanjkanja strokovne literature. Predavatelj je namreč dobil v roke le miniaturni Čirdujev izbor slovenske lirike,¹⁴ ki v svoji skromni obliki meče skoraj temno senco na slovensko knjižno ustvarjalnost.

Vzrok tako nezavidljivemu položaju slovenistike v Romuniji je prav gotovo treba iskati v dejstvu, da praktično do leta 1984 ni bilo lektorata, ki ima, kot vemo iz izkušenj, svojo nezamenljivo vlogo. — Danes ima slovenščina na bucareški univerzi status fakultativnega predmeta, ki se kot predmet C vpisuje tudi v diplomu. V okviru fakultetnih izdaj se na oddelku pripravlja priročnik o slovenskem jeziku in književnosti, ki naj bi služil študentom slovenščine in predavateljem.

Glede prodora slovenističnih ved v romunsko slavistiko bi torej lahko rekli, da je nekaj korakov že storjenih; ne smemo zanemariti tudi vneme peščice slušateljev slovenskega lektorata, ki v bližnji prihodnosti lahko obrodi nepredvidene sadove. — Ostaja seveda upanje, da se bodo po drugi plati tudi naši ljubljanski študentje — bodoči jezikoslovci in literati — začeli zanimati za jezik, ki je zaradi svoje specifičnosti, v ne tako davni preteklosti, izzival Miklošiča, ter odkrili kulturno zakladnico (nam Slovencem malo znanega) romunskega naroda. Dejstvo, da sta za plodno ljubezen potrebna dva, velja namreč tudi za književnosti, jezike in kulture.

Vida Rus

Univerza v Bukarešti

NEKAJ SLOVANSKIH GLAGOLSKIH SAMOSTALNIKOV S *-T-

Rusko *játva* izhaja¹ iz praslovanskega **etva* in je v zvezi z **eti* **jъmъ*. To je gotovo pravilno. Potem pa se zatrjuje, da je ta tvorba razširitev namenilniške osnove **etъ*. To nikakor ni res. Namenilnik je prvotno osnova na *-tu- in je v indoevropsčini zahteval guno podstave. Pokazal sem (Indo-Iranian Journal, v tisku), da je za glagolske samostalnike na *-tuo- (srednjega spola) značilna ničta stopnja. Zaradi tega so posebna formacija. Se več, v praslovansčini je namenilnik že imel posebno skladenjsko vlogo.

Zaradi tega vzpostavljam **etva* kot množinsko skupno ime samostalnika dejanja na *-tuo-m, od tod **imtya*.

Glagolski samostalni **etъje* se pravilno postavlja v zvezo z isto podstavo. Dalje se domneva (>možet<), da bi ta samostalni lahko nadaljeval ie. **emtiom*. Taka tvorba

¹² O. Stojković, n. d. Slava veche, str. 83.

¹³ V. Stojanović, Romanul iugoslav contemporan (v rokopisu).

¹⁴ Petru Čirdu, Efemera mea vešnicie, Bukarešta 1984.

¹ Etimologičeski slovar' slavjanskix jazykov 6 (1979), 73.

je komaj upravičena. Medtem ko natančni obseg ie. glagolskih samostalnikov na **-ti-* (z ničto stopnjo podstave) še ni pojasnjen, se zdi precej jasno, da so latinski in staroirski glagolski samostalniki na *-tiō(n)*- nadaljevali to formacijo.² Zaradi tega v priponi *-tiō(n)*- ne moremo videti razširitve z *-n-* pripone **-tio-*; prej imamo na ie. stopnji samo pripono **-ti-*. V skladu s tem (enako kot sem predlagal³ za **ēstbje* in **ēstbje*) naj bi bilo **ētbje* produktivna drugotna izpeljava na **-bje* v slovanščini, napravljena ob osnovi **ētb-*, ki je podstava nedoločnika **ēti*. Prvotna oblika, ki nas tu zanima, je torej **imti-*.

Upoštevati je treba pomembnost slovenščine pri potrditvi teh tvorbo.

Eric P. Hamp
Čikaška univerza
Prevedel Jože Toporišč

K ZGODOVINI SLAVISTIČNE ZNANOSTI II.*

Beseda *bōh bōha* 'side of bacon' v Bezlajevem ESSJ, str. 30, ni zaznamovana. Vendar jo Pletersnik (1894) pravilno sledi kot prevzeto besedo iz starovisokonemščine, in sicer proti P. Lessiak u v PBB 28 (1903), 119. Še več, beseda *bōh* je pomembno zgodaj prevzeta iz nemščine (prim. Sadnik-Aitzetmüller v Vgl. Wb. d. slav. Spr. 375 #285, Berneker v Slav. et. Wb. 1.67) s slovanskim o kot odrazom izvirnega **ā*, in z *b* za bavarski *p*-. Zanimivo je ugotoviti, da je bila prava razlaga te besede pripoznana vsaj že od 1894 in da novejša znanost ni poenoteno izboljšala tega našega znanja.

Oblikoslovno pomembno je tudi poudariti, da zgodnji **boh* mora odražati stvn. *bah* = stsaš./stnord. *bak*, ki sta srednjega spola, in ne stvn. *bacho*, moško *n*-osnovo. To dejstvo dodaja važno stvar naši germanistični dokumentaciji. Slovanski pripis spola je posledica odsotnosti končnega samoglasnika v im.-tož.

Germanški tvorbeni niz **bak-a-n* → *bak-o(n)* < **bhog-o-m* → *bhog-on* predstavlja ie. pravilsko ustreznico h grškemu *strabós* → *strabón* itd.

Eric P. Hamp
Čikaška univerza
Prevedel Jože Toporišč

DROBEN PRISPEVEK K TRUBAROSLOVJU

Prva dvojezična, gradivsko doslej najpopolnejša izdaja Trubarjevih pisem¹ pri naša mdr. tudi pismo, ki je povezano s pričujočo objavo. Gre za latinsko pismo P. Trubarja z dne 1. jul. 1564 pridigarju ljubljanske stolnice Juriju Bravšiču (Brao-siç), sopodpisano od Sebastijana Krelja in Janža Tulščaka. J. Rajhman navaja v opombi², da je besedilo sestavil Krelj, da pa je bil iniciator nedvomno Trubar. Bravšič, frančiškan po rodu iz Istre v okolici Kopra³, je prišel nalašč v Ljubljano, da bi s pridiganjem okrepil boj proti razraščajočemu se protestantizmu. V svojih govorih je močno napadal Trubarja in njegove. Ker se očitki v pismu, v katerem Trubar poziva Bravšiča, naj neha z lažnivo gonjo proti njemu in slovenski protestantski cer-

² Prim. moje primerjave v On some Gaulish names in -ant- and Celtic verbal nouns, Eriu 27 (1976), 1—20.

³ Festschrift for Gesemann (v tisku).

* Glede I prim. Sovene Studies 1979, 2: 61—62.

¹ Jože Rajhman, Pisma Primoža Trubarja, Ljubljana 1986.

² Prav tam, str. 344.

kvi, in ga kliče na zagovor svojih trditev³, presenetljivo ujemajo z oznakami, kakršne vsebuje marginalija, pripisana ob rob nemškemu posvetilu v Trubarjevem Psalterju (1566), bo morda tudi prav, da spravimo v razvid te razjarjene stavke.

Ta napad na Trubarja slovenski literarni zgodovini ni neznan. Prvi je nanj opozoril Elze⁴, za njim povzel F. Kidrič, ki je v bibliografskem zapisu protestantik⁵ na str. 81 (kjer kot četrto nahajališče Trubarjevega Psalterja navaja Vseučiliško knjižnico v Olomoucu) zapisal: »... (od Trub. 1566 podarjen H. Contzilu, 9. VII. 1568. v posesti Andreja Dermusik v Ljubljani (Elze, 167), obenem v posesti Lucasa Sittich Canonic. Labac., ki je napravil na tem mestu osebni napad proti Trubarju? (Elze 142)«.

Vsebina tega izpada pa nam ni bila znana in dostopna. Zanj se je že pred mnogimi leti zanimal podpisani in jo s prijaznim posredovanjem tedanjega ravnatelja Vseučiliške knjižnice v Olomoucu dr. B. Vyštrala tudi dobil. Ker pa je bila fotokopija težko čitljiva in po smislu dokaj nejasna, naj bi pri transliteraciji pomagal prijatelj v Ljubljani Alfonz Gspan. Čeprav je ta prošnji razmeroma kmalu ustrejel, do objave ni prišlo. Delno zaradi želje po izčrpnem komentarju (zlasti o kanoniku Luki Sitichu), delno zaradi drugih zadržkov in končno zaradi selitve iz Prage nazaj v domovino, pri kateri se je fotokopija in transliterirano besedilo založilo ali celo izgubilo. Vendar se je 1984 v Gspanovi zapuščini srečno našel njegov delovni izvod zapisa, in tako bo prav, da ga končno spoznamo.

Mesto v nemškem posvetilu Psalterja, ki je glosatorja »navdihnilo« k zmerjalnemu zapisu, se v prevodu M. Rupla⁶ glasi: »... Vaši milosti in Gospodstvu je dobro znano, kako naši nasprotniki, namišljena duhovna drhal in zlasti neučeni meniški kričač v ljubljanski stolnici, povsod, v deželi in izven nje, trdijo, kričijo in pišejo o nas Kranjcih in Slovencih, ki smo si uredili in imamo vero in vse božje službe po nauku sv. pisma, katekizma in treh simbolov... Pravijo namreč, mi luterski da smo krivoverci...«. Tudi v slovenskem predgovoru k isti knjigi obračunava Trubar s taistim pridigarjem, ko pravi: »... nas taku silnu sovražijo, kelno, čez nas lažejo, ovadajo, fratujo inu preganejo. Tu ta rogati hudi zlu di dela, kir taku v nih, suseb v tim vsteklim, nesramnim, ležnivim menihu per s. Miklavžu v Lublani inu v nega tovariših zuper to našo vero... divja, rezbija, priti inu vse zlu zuper nas zmišlava inu začene«. Verjetno so prav te besede razjezile neznanega pisca, čigar marginalija se v transliteraciji Alfonza Gspana (podajamo zvest prepis) glasi:

*O ti khurberii ferdamani, prekleti uunkaj štepeni
daunu od Chriftuša obsojeni šapellauz jnu ufiš na-
dulfhniš dufhiz refbojni tat primofh nebore trubar,
ti ji ftoojm uukum, nu pismā, to fuisftu Lublano nu uus
uolk u nim, v nadlugo, fhalofh nu uezhnu
ferdamnane perprauil, taku, ker bi poprej
dobru pokuro mogli billi fturiti, ti pak f jīm
nih nadulfhna ferza okaminil.
ta zherni bushtobi te toje lovjjo.*

NB: Zadnja vrstica je težko čitljiva, ker je bil pisec v zadregi s prostorom in ker včasih črnila ni na fotografiji mogoče ločiti od tiskarske barve.

³ Prav tam, str. 186–7: »... Sami smo večkrat slišali v govorih od tebe, poročali so nam zanesljivi ljudje... da si nas proglasil za krivoverce in zapeljivce vpricho neuke in nevedne množice cerkvenih ljudi... Ker pa so strašni napadi, s katerimi se nas ponovno lotevaš, ko nas imenuješ krivoverske razbojnice, zapeljivce dežele in sovražnike katoliške vere...«

⁴ Theodor Elze, Die slowenischen protestantischen Bibelbücher des XVI. Jh., Jahrbuch des Protestantismus 1895, zv. III in IV.

⁵ F. Kidrič, Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri Južnih Slovanih v XVI. veku. Izdalo in založilo Društvo slušateljev Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana 1927.

⁶ Slovenski protestantski pisci, Izbral in uredil Mirko Rupel, Ljubljana 1934, str. 84–5, 91–2.

Smisel je pok. Gspan razložil takole:

*O ti od Boga zavrženi kurbirji! Prekleti, iz raja izgnani!**
Dažno od Kristusa obsojeni zapeljivec in oseh nedolžnih
duš razbojni tat, Primož — revež (ali nebodigatreba) — Trubar!
Ti si s svojim ukom in pisanjem to zvesto Ljubljano in vse
ljudstvo v njej v nadlogo, žalost in večno
pogubljenje pripravil, zato ker bi se bili poprej
mogli pošteno spokoriti; ti pa si njihova nedolžna srca
spremenil v kamen.
S tiskom knjig pridobivaš pripadnike.

* lahko tudi, da se to nanaša na Trubarja, v tem primeru je treba ta in naslednji stavek povezati z vejico.

Tako torej danes že pok. prijatelj Gspan, čigar rokopis dobro izpričuje, kako je bilo težko razbrati nekatere besede, zlasti zadnji stavek.

Ne da bi se podrobneje spuščali v raziskovanje obeh protireformatorskih imen (J. Bravšiča in kanonika Luke), ki ju omenja zgodovina slovenskega protestantizma, predpostavljamo, da je bil Bravšič glavni vzrok za Trubarjeve stavke v Psalterju, kanonik Luka pa domnevni lastnik Psalterja, ki je odobral govore v stolnici in izlil svojo jezo na protestante v teh nekaj besedah. Njihova objava naj dopolni že znani podatek o marginaliji v izvodu Psalterja, ki ga hrani Vseučiliška knjižnica v Olo-moucu.

Oton Berkopec

Ljubljana

(Za natis pripravila Nada Gspan)

BIBLIOGRAFIJA FRANCETA BERNIKA

OB ŠESTDESETLETNICI

ZNANSTVENE IN STROKOVNE OBJAVE

1950

Kettejevo Zbrano delo. — Mladinska revija, 5, 1949/50, 364—366. Knjigi I—II, ur. France Koblar.

Kersnik — druga knjiga. — Mladinska revija, 6, 1950/51, 87—88. Zbrano delo, II, ur. Anton Ocvirk.

1951

Ob novi izdaji Cankarja. — Beseda, 1, 1951/52, 85—87. Izbrano delo, I, ur. Boris Merhar.

1953

Pesmi štirih. — Slovenski Jadran, 1953, št. 29—32. Kajetan Kovič, Ciril Zlobec, Janez Menart in Tone Pavček.

1954

Delo Ivana Prijatelja. — Naši razgledi, 3, 1954, št. 15, 13—14. Izbrani eseji in razprave, I—II, ur. Anton Slodnjak.

Dílo Františka Lad. Čelakovského za vrchní redakce prof. dr. Jana Mukařovského připravil k tisku Karel Dvořák. — Slavistična revija, 5/7, 1954, 402—407.

1955

Janko Kersnik kao pripovedač. — J. Kersnik: Ciklamen, Očev greh. Beograd 1955, 5—17.

Prešeren v angleščini. — Naši razgledi, 4, 1955, 12—13. Selection of poems, ur. William K. Matthews in Anton Slodnjak.

O pisatelju »Neiztrohnjenega srca«. — Vestnik (Lipa, Koper) 1955, št. 2, 3—4. Anton Slodnjak.

1956

O Jenkovi prozi. — Jezik in slovstvo, 1, 1955/56, 65—72.

1961

Podoba in funkcija v Jenkovi liriki (predavanje na Zborovanju slavistov v Piranu, 3. oktobra 1960). — Jezik in slovstvo, 6, 1960/61, 122—131.

Položaj slovenske lirike v obdobju realizma (referat na Kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije, Ljubljana, septembra 1961). — Jezik in slovstvo, 7, 1961/62, 10—13.

Z jubilentovim soglasjem je prikazan le izbor najvažnejšega objavljenega dela. Izpuščeni so krajši, poljudni in priložnostni članki, polemični sestavki, poročila, diskusije, uredniške predstavitve na knjižnih ovitkih, radijski in televizijski prispevki in podobno. Naslovi njegovih knjig so natisnjeni polkrepko. V prvo poglavje so uvrščene tudi spremne besede in študije h knjigam, ki jih je uredil in ki so sicer opisane v drugem poglavju.

1962

Lirika Simona Jenka. — Ljubljana, Slovenska matica 1962. 302 str. (Razprave in eseji. 1)

Pokrajina v Obrazih. — S. Jenko: Obrazi. 1962, 55—75.

1963

Pesniški poskusi Frana Levca. — Jezik in slovstvo, 9, 1963/64, 14—20.

1964

Sto let kulturnega poslanstva. — Slovenska matica 1864—1964. 1964, 11—32.

Kaj delajo. — Tovariš, 16. X. 1964, 7. Pogovor z Evelino Kajzer.

1965

Die Anfänge der slowenischen Literatur. — Steirische Berichte zur Volksbildung und Kulturarbeit (Gradec) 9, 1965, 149—150.

Matica slovenska. — Enciklopedija Jugoslavije (Zagreb) 6, 1965, 46—47. Soavtor Sergij Vilfan.

Beseda ustvarjalcev. — Knjiga, 13, 1965, 199—200. Pogovor z Brankom Hofmanom.

Sto godina kulturne misije Slovenačke matice. — Letopis Matice srpske (Novi Sad) 141, 1965, 246—263.

Fran Levec. 1846—1916. — F. Levec: Eseji, študije in potopisi. 1965, 7—100.

1966

Marijan Kramberger: (Tavčarjeva) Visoška kronika. — Sodobnost, 14, 1966, 302—309.

O interpretaciji besedne umetnosti. — Sodobnost, 14, 1966, 340—354.

1967

Levstikova redakcija Jenkovih »Pesmi«. — Slavistična revija, 15, 1967, 230 do 250.

1968

O nastanku in usodi Cankarjeve »Erotike«. — I. Cankar: Erotika. 1968, I—XI. Problem Cankarjeve lirike (delno v predavanju: Lirika Ivana Cankara, XIX. seminar za strane slaviste, Zagreb, 30. avgusta 1968). — Slavistična revija, 16, 1968, 169—202.

1969

O vrednotenju sodobne lirike (predavanje: Vrednotenje moderne lirike, VI. srečanje pisateljev iz alpskih dežel, Maribor, 8. julija 1969). — Dialogi, 5, 1969, 481—482.

Matica kulturnih in znanstvenih panog. — Naši razgledi, 18, 1969, 330. Pogovor o Slovenski matici.

Menartova antologija. — Naši razgledi, 18, 1969, 393. Iz roda v rod duh išče pot. V dilemah preteklosti in današnjosti (predavanje v Slovenskem klubu v Trstu 18. marca in v Klubu Simon Gregorčič v Gorici 30. maja 1969). — Prostor in čas, 1, 1969, 128—137. Alojz Rebula: Senčni ples, V Sibilinem vetru.

Cankarjevi prvi nastopi v javnosti in literarna kritika (predavanje na simpoziju O Ivanu Cankarju, Slovenska matica, Ljubljana, 7. decembra 1968). — Slavistična revija, 17, 1969, št. 1, 13—23.

Problem literarnih zvrsti med romantiko in simbolizmom v slovenski književnosti (predavanje na V. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 9. julija 1969). — Slavistična revija, 17, 1969, št. 2, 33—51.

1970

O Prešernovi in Jenkovi ljubezenski liriki (referat na Strokovnem seminarju Slavističnega društva v Kranju, 26. septembra 1969). — Naši razgledi, 19, 1970, 74.

Za literarno usmeritev literarne znanosti. — Naši razgledi, 19, 1970, 235—236.

Antitradicionalne posebnosti Gradnikovega soneta (predavanje: Estetski problemi Gradnikove poezije, Strokovni seminar Slavističnega društva Slovenije, Nova Gorica, 26. septembra 1970). — Srečanja, 5, 1970, št. 25/26, 62—65.

1971

Beseda ustvarjalcev. — Knjiga, 19, 1971, 379—382. Pogovor z Brankom Hofmanom.

Anton Janežič. — Koroška in koroški Slovenci, 1971, 321—323.

1972

Ivan Bratko. — Leksikon pisaca Jugoslavije (Novi Sad) I, 1972, 332—333. Bibliografski podatki: France Dobrovoljc.

1973

Odlomek iz Cankarijane. — Sodobnost, 21, 1973, 617—623. Črtica Realka.

1974

Erotika v nekaterih Tavčarjevih prozih delih (predavanje: Erotika v Tavčarjevem Cvetju v jeseni, Slovenski klub v Trstu, 15. januarja 1974). — Slavistična revija, 22, 1974, 41—53.

1975

Živi dosežki znanstvene misli. Beseda o dr. Francetu Kidriču. — Delo, 19. IV. 1975, 27.

V lepoti se bregovi stikajo. Ob stoletnici Prijateljevega rojstva. — Delo, 27. XII. 1975, 27.

Pesnik između romantike i realizma. — S. Jenko: Poezija i proza. Novi Sad 1975, 3—38.

France Koblar (1889—1975). — Slavistična revija, 23, 1975, 257—262.

1976

Cankarjeva zgodnja proza. — Ljubljana, Cankarjeva založba 1976. 202 str. (Bela krizantema)

Romantika in realizem pri Simonu Jenku. — S. Jenko: Izbrano delo. 1976, 126—148.

Fran Levec in Ivan Cankar. — Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti, II. razred, 9, 1976, 5—24.

Cankarjeva avtobiografska proza. — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 12, 1976, 73—87. — Ponatis: Dan (Trst) 1976, št. 52—54.

Inovativnost Cankarjeve vinjetne proze. — Slavistična revija, 24, 1976, 237 do 265.

Prva knjiga Paternujeve monografije o Prešernu. — Slavistična revija, 24, 1976, 465—470. France Prešeren in njegovo pesniško delo, I.

Cankarjeva vinjetna črtica (predavanje: Cankarjeva zgodnja proza, Strokovno zborovanje Slavističnega društva Slovenije, Portorož, 13. oktobra 1976). — Sodobnost, 25, 1976, 407—413.

1977

Simbolizem v Cankarjevi prozi (predavanje na XIII. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 11. julija 1977). — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 13, 1977, 69—80.

Uvod v problematiko Cankarjevega romana (predavanje na mednarodnem simpoziju o Ivanu Cankarju, Ljubljana, 9. julija 1976). — Simpozij o Ivanu Cankarju 1976. 1977, 252—258.

Ritem in besedni pomen v verzui. — Slavistična revija, 25, 1977, 141—154.

Roman Ivana Cankarja v luči impresionistične in simbolistične poetike (referat za VIII. mednarodni slavistički kongres, Zagreb, 5. septembra 1978). — Slavistična revija, 25, 1977, kongresna št., 135—159.

1978

Avtobiografičnost in »mladinskost« Cankarjeve proze. — I. Cankar: Izbrana mladinska beseda. 1978, 167—178.

Janežičev pogled na povest in novelo (referat na simpoziju o Antonu Janežiču, Društvo slovenskih pisateljev v Avstriji, Šentjakob v Rožu, 2. aprila 1978). — Slavistična revija, 26, 1978, 193—197.

Mladi Župančič med tradicijo in moderno. — Sodobnost, 26, 1978, 766—776.

1979

Simon Jenko. — Ljubljana, Partizanska knjiga 1979. 223 str. (Znameniti Slovenci)

Az 1945 utáni szlovén irodalomtörténetirás. — Helikon (Budimpešta) 25, 1979, 529—532. Slovenska literarna zgodovina po letu 1945.

Pripovedna struktura v Prešernovem Krstu pri Savici. — Jezik in slovstvo, 24, 1978/79, 239—244.

Slogovna modernost Župančičevih zgodnjih pesmi. — Oton Župančič. 1979, 149—163. Prva objava: Sodobnost 1978.

Druga knjiga Paternujeve monografije o Prešernu. — Slavistična revija, 27, 1979, 151—155. France Prešeren in njegovo pesniško delo, II.

Cankarjeva tradicionalna črtica. — Slavistična revija, 27, 1979, 161—192.

Simon Jenko in Heinrich Heine (predavanje za Slawistentagung der Universitäten in Klagenfurt und Laibach, Celovec, 31. maja 1979). — Slavistična revija, 27, 1979, 381—391.

Od vrednotenja k samorefleksiji. — Sodobnost, 27, 1979, 5—8. Odgovor na anketi o literarni kritiki.

Problem odtujenosti v Murnovi poeziji (predavanje na Simpoziju o Josipu Murnu, SAZU, Ljubljana, 5. oktobra 1979). — *Sodobnost*, 27, 1979, 1055–1063.

Cankarevi susreti s modernom evropskom literaturom. — *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* (Novi Sad) 27, 1979, 239–255.

1980

Problemi slovenske književnosti. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1980. 590 str.

Vsebina: Tematske razprave: Problem literarnih zvrsti med romantiko in simbolizmom v slovenski književnosti. Pripovedna struktura v Prešernovem Krstu pri Savici. Beseda o Prešernu in Jenku. Janežičev pogled na povest in novelo. Levstikova redakcija Jenkovih »Pesmi«. Romantika in realizem pri Simonu Jenku. Simon Jenko in Heinrich Heine. Simon Jenko in naš čas. Pesniški poskusi Frana Levca. Levec — literarni kritik, vzgojitelj in organizator. Levec — slovstveni organizator. Fran Levec in Ivan Cankar. Erotika v nekaterih Tavčarjevih proznih delih. Cankarjevi prvi nastopi v javnosti in literarna kritika. Problem Cankarjeve lirike. Inovativnost Cankarjeve vinjentne proze. Cankarjeva avtobiografska proza. Uvod v problematiko Cankarjevega romana. Roman Ivana Cankarja v luči impresionistične in simbolistične poetike. Odlomek iz Cankarjane. Mladi Župančič med tradicijo in moderno. Problem odtujenosti v Murnovi poeziji. Antitradicionalne posebnosti Gradnikovega soneta. O vrednotenju sodobne lirike. V dilemah preteklosti in današnjosti. Pripovedovalec in negativni junak v slovenski prozi z vojno tematiko. Od vrednotenja k samorefleksiji. — Teoretski pogledi: Ritem in besedni pomen v verzju. O interpretaciji besedne umetnosti. Za literarno usmeritev literarne znanosti.

Cankarjev roman in njegova struktura. Odlomek iz še neobjavljene knjige. — *Jezik in slovstvo*, 25, 1979/80, 192–200.

Impresionizem v slovenski liriki (predavanje na XVI. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 3. julija 1980). — *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 16, 1980, 95–105.

Pripovedovalec in negativni junak v slovenski prozi z vojno tematiko (predavanje na IX. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije, Bled, 19. oktobra 1979). — *Slavistična revija*, 28, 1980, 9–19.

Avtobiografski liki v Cankarjevi pripovedni fikciji. — *Slavistična revija*, 28, 1980, 271–296.

1981

Cankarjevo upanje v Podobah iz sanj. — I. Cankar: Podobe iz sanj. 1981, 121–130.

Večstranski pomen zbirke naših klasikov. — *Delo*, 14. VII. 1981, 7. Intervju z Jožetom Horvatom.

Levstik in Levčevi pogledi na literaturo. — *Jezik in slovstvo*, 26, 1980/81, 252–256.

Od literarne zgodovine do znanosti o literaturi. — *Naši razgledi*, 20, 1981, 20 + 9. Intervju.

Fran Eller. Ob petindvajsetletnici pesnikove smrti. — *Naši razgledi*, 20, 1981, 77.

Koncept realizma v Levčevem Ljubljanskem zvonu (predavanje na XVII. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 10. julija 1981). — *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 17, 1981, 233–249.

Bevkova povojna družbeno angažirana proza (predavanje: Tema narodno-osvobodilnega boja v Bevkovi prozi, Slavistično zborovanje, Nova Gorica, 25. septembra 1980). — Slavistična revija, 29, 1981, 1—18.

Kopitarjev in Čopov nazor o poeziji (predavanje na Simpoziju ob 200-letnici rojstva Jerneja Kopitarja, SAZU in Filozofska fakulteta, Ljubljana, 21. novembra 1980). — Slavistična revija, 29, 1981, 201—213.

Problem glavnega junaka v sodobnem slovenskem vojnem romanu (predavanje na Slavističnem srečanju univerz v Ljubljani in Celovcu, Ljubljana, 22. maja 1981). — Slavistična revija, 29, 1981, 529—539.

1982

Moderna v slovenski literaturi. — Delo, 2. VII. 1982, 3 (Književni listi).

Problem lirike v realizmu 19. stoletja (predavanje na mednarodnem simpoziju Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 2. julija 1981). — Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1982, 31—42.

Marja Boršnik. — Delo, 13. VIII. 1982, 5.

Model tradicionalnega in model simbolističnega romana pri Cankarju. — Jezik in slovstvo, 28, 1982/83, 2—10.

1983

Tipologija Cankarjeve proze. — Ljubljana, Cankarjeva založba 1983. 574 str. Anton Slodnjak. — Delo, 15. III. 1983, 8.

Recepcija simbolizma v slovenski književnosti (referat na simpoziju Odnosi, susreti i komunikacija jugoslavenskih književnosti u prvoj polovici 20. stoljeća, Zagreb, 10. novembra 1982). — Gesta (Varaždin) 5, 1983, zv. 17/19, 77—79 + 219.

Cankarjevo vrednotenje Aškerc (referat: Cankar in Aškerc, Strokovno posvetovanje slavistov, Titovo Velenje, 14. oktobra 1982). — Jezik in slovstvo, 28, 1982/83, 102—105.

Moderna in njeno mesto v slovenski literaturi (referat na mednarodnem simpoziju Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 1. julija 1982). — Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1, 1983, 77—89.

Bevkova proza na temo narodnoosvobodilnega boja. — Plenum kulturnih delavcev OF, 8, 1980: France Bevk, borec in pisatelj. 1983, 73—78. Celota objavljena v Slavistični reviji 1981.

Prežihova proza na temo druge svetovne vojne. — Slavistična revija, 31, 1983, 1—8.

Slogovne tendence Cankarjeve črtice. — Slavistična revija, 31, 1983, 269—279.

Približujem se sodobnosti. — Teleks, 7. VII. 1983, 8. Intervju z Janezom Zadnikarjem.

1984

Alojz Gradnik v Zbranih delih. — A. Gradnik: Zbrano delo, I. 1984, 243—245.

Negativni junak u slovenačkoj ratnoj novelistici (na primeru Kocbekove Crne orhideje) (predavanje na Filološki fakulteti v Beogradu, 24. aprila 1984). — Književna istorija (Beograd) 16, 1984, št. 64, 621—629.

Ekspresionizem in slovenska pripovedna proza (predavanje na mednarodnem simpoziju Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 30. junija 1983). — Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1984, 107—116.

Anton Slodnjak o Prešernu. — A. Slodnjak: France Prešeren. 1984, 5—10.

Trst v slovenski poeziji (predavanje v Slovenskem klubu v Trstu, 15. marca 1983). — Trst v slovenski poeziji. 1984, 5—13.

Raziskave s področja literarnih znanosti v Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU (predavanje za Slawistentagung der Universitäten in Klagenfurt und Laibach, Celovec 27. maja 1983). — Wiener slawistischer Almanach (Dunaj) 1984, Sonderband 13, 265—271.

1985

Od mladostne črtice do romana. — I. Cankar: Dela, I. 1985, 363—383. — Ponatis: 1986.

Proza med hrepenenjem in satiro. — I. Cankar: Dela, II. 1985, 337—360. — Ponatis: 1986.

Uporništvo in resignacija v socialni pripovedi. — I. Cankar: Dela, III. 1985, 371—402. — Ponatis: 1986.

Zadnji val kratke proze. — I. Cankar: Dela, IV. 1985, 351—372. — Ponatis: 1986.

Tipologija vojne tematike v slovenski prozi (1945—1952) (predavanje na mednarodnem simpoziju Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 27. junija 1985). — Naši razgledi, 34, 1985, 578—579.

Simbolizem v slovenski književnosti (predavanje na XXI. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 6. julija 1985). — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 21, 1985, 155—171.

Novejši pogledi na srednjeevropske književnosti okrog 1900 (predavanje na Slavističnem srečanju univerz v Ljubljani in Celovcu, Ljubljana, 16. maja 1985). — Slavistična revija, 33, 1985, 281—287. Mednarodno posvetovanje O evropski književnosti na prelomu stoletja s posebnim ozirom na hrvaško in madžarsko književnost, Budimpešta 1983.

1986

Besedila starejših in sodobnih klasikov. — Delo 23. I. 1986, 3 (Književni listi). Pogovor z Marjeto Novak-Kajzer.

Med zgodovinopisjem in književnostjo. — Borec, 38, 1986, 482—485. Umetniška proza s tematiko NOB.

Cankar med pesništvom in pripovedno prozo. — I. Cankar: Pesmi. 1986, 119—145.

Slogovni pluralizem v književnosti slovenske moderne (predavanje na XXII. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana, 14. julija 1986). — Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 22, 1986, 167—180.

Z ljubeznijo za znanost. — Dnevnik, 22. XI. 1986, 16. Intervju o Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev z Mitjem Koširjem.

Cankarjeve Podobe iz sanj. — Peter Jovanovič: Ivan Cankar, Podobe iz sanj. 1986, listi 5—6.

Etika in ideologija v Kocbekovi vojni prozi. — Slavistična revija, 34, 1986, 233—246.

Zadavec Franc. — Slovenski biografski leksikon, 1986, zv. 14, 738—739.

Dokaz visoke kulturne vitalnosti. — Večer, 28. XI. 1986, 30. Intervju o Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev z Melito Forstnerič-Hajnšek. Soavtor Kajetan Kovič.

1987

Tipologija vojne tematike v slovenski prozi (1945—1952) (predavanje na mednarodnem simpoziju Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana, 27. junija 1985). — Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1987, 307—315.

Slovenski simbolizem med tradicijo in inovacijo (predavanje Die Rezeption des Symbolismus in der slowenischen Literatur na univerzah v Giessnu, Marburgu/Lahn, Bonnu in Frankfurtu). — Delo 19. III. 1987, 15 (Književni listi).

Vojna proza Danila Lokarja. — Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti, II. razred, 11, 1987, 101—109.

Pesmi Ljubke Šorli. — L. Šorli: Pod obokom čarobnim. 1987, 77—80.

UREDNIŠTVO

Simon Jenko: Izbrano delo. — Ljubljana, Mladinska knjiga 1957. 125 str. (Kondor. 10) Spremna beseda in opombe (str. 114—124). — Druga, pregledana izdaja: 1961, 131 str. Spremna beseda in opombe (str. 117—130). — Tretja, dopolnjena izdaja: 1976, 158 str. Opombe (str. 149—156).

Simon Jenko: Obrazi. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1962. 75 str. (Večni sopotniki)

Simon Jenko: Zbrano delo. I. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1964. 303 str. (Izbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 74) Opombe (str. 191—299). — Drugi dopolnjeni natis: 1986.

Slovenska matica 1864—1964. — Ljubljana, Slovenska matica 1964. 446 str.

Simon Jenko: Pesmi. — Ljubljana, Cankarjeva založba 1965. 169 str. Miniaturna izdaja.

Simon Jenko: Zbrano delo. II. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1965. 308 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 77) Opombe (str. 207 do 279). — Drugi dopolnjeni natis: 1986, 319 str. Dostavki (str. 287—298).

Fran Levec: Eseji, študije in potopisi. — Ljubljana, Slovenska matica 1965. 537 str. Opombe (str. 443—523).

Ivan Cankar: Zbrano delo. I. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1967. 395 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 82) Opombe (str. 225—380).

Pisma Frana Levca. I. — Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1967. 360 str. (Korespondence pomembnih Slovencev. 4/1) Opombe (str. 227—360).

- Ivan Cankar: Zbrano delo. II. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1968. 417 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 88) Opombe (str. 265 do 412).
- Ivan Cankar: Zbrano delo. XII. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1970. 451 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 96) Opombe (str. 369 do 452).
- Pisma Frana Levca. II. — Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1971. 322 str. (Korespondence pomembnih Slovencev. 4/2) Opombe (str. 218—301).
- Ivan Cankar: Zbrano delo. XIII. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1973. 301 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 106) Opombe (str. 219—301).
- Pisma Frana Levca. III. — Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1973. 475 str. (Korespondence pomembnih Slovencev. 4/3) Opombe (str. 193—427).
- Ivan Cankar: Zbrano delo. XVII. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1974. 419 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 112) Opombe (str. 355—419).
- Ivan Cankar: Zbrano delo. XX. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1974. 362 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 110) Opombe (str. 303 do 362).
- Ivan Cankar: Zbrano delo. XXIII. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1975. 371 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 116) Opombe (str. 287—367).
- Simon Jenko: Poezija i proza. — Novi Sad, Matica srpska 1975. 195 str. (Slovenačka književnost. 3)
- Ivan Cankar: Izbrana mladinska beseda. — Ljubljana, Mladinska knjiga 1978. 196 str. Opombe (str. 179—187).
- Oton Župančič. Simpozij 1978. — Ljubljana, Slovenska matica 1979. 565 str.
- Ivan Cankar: Podobe iz sanj. — Ljubljana, Mladinska knjiga 1981. 142 str. (Kondor. 197) Opombe (str. 131—137).
- Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. — Ljubljana, Filozofska fakulteta 1983. I, 396 str., II, 428 str. (Obdobja. 4)
- Janko Kersnik: Zbrano delo. VI. — Ljubljana, Državna založba Slovenije 1984. 594 str. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. 142) Opombe (str. 377—542).
- Anton Slodnjak: France Prešeren. — Ljubljana, Slovenska matica 1984. 328 str. Opombe (str. 313—319).
- Trst v slovenski poeziji. — Trst, Založništvo tržaškega tiska 1984. 142 str.
- Ivan Cankar: Dela. I—VI. — Ljubljana, Cankarjeva založba 1985. Uredili F. Bernik, Dušan Moravec in Tone Pavček. I, 396 str., opombe (str. 385—395). II, 372 str., opombe (str. 361—372). III, 413 str., opombe (str. 403—413). IV, 382 str., opombe (str. 373—382). V, 381 str., VI, 445 str. — Ponatis: 1986.
- Ivan Cankar: Pesmi. — Ljubljana, Mladinska knjiga 1986. 168 str. (Kondor. 232) Opombe k pesmim (str. 147—160).

Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti, II. razred, 11. — Ljubljana, SAZU 1987. 235 str.

Ljubka Šorli: Pod obokom čarobnim. — Trst, Založništvo tržaškega tiska 1987. 82 str.

Od leta 1961 do 1972 je bil urednik knjižnih izdaj Slovenske matice. Od leta 1967 je član uredniškega odbora Slavistične revije. Od leta 1981 (zvezek 133) glavni urednik Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev (DZS). Od leta 1986 sourednik zbirke Korespondence pomembnih Slovencev (SAZU).

Jože Munda
ZRC SAZU v Ljubljani

AVTOR JEM

Prispevki za Slavistično revijo naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (30 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z >...<, prevodi, pomeni itd. pa z '...'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo prečrkujejo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г h	Ruski	х x
Makedonski	ѓ ġ	Srbohrvatski	х h
Srbohrvatski	ђ d	Srbohrvatski	џ dž
Ruski	е e	Ruski	щ šč
Ruski	ё ě	Bolgarski	щ št
Ukrajinski	є je	Ruski	ь '
Ukrajinski	и y	Bolgarski	ъ ā
Ukrajinski	і i	Ruski	ы y
Ukrajinski	ї ji	Ruski	ъ "
Ruski	й j	Ruski	ѣ ě
Makedonski	ќ k	Ruski	э è
Srbohrvatski	љ lj	Ruski	ю ju
Srbohrvatski	њ nj	Ruski	я ja
Srbohrvatski	ћ ċ		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave, ne o metodi in/ali tematiki.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za Slavistično revijo pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

V OCENO SMO PREJELI

Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Etnologija. Nova serija, zv. 40. Sarajevo: Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 1985. 252 str.

Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten. Band 2, C 1 dn. (Ur. Stanislaus Hafner in Erich Prunč.) Dunaj: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987. 172 str. + zemljevid.

Wilhelm Busch, *Vrag Vragoljan*. Skofja Loka: Posebna publikacija Trat, glasila literarnega krožka Osnovne šole Cvetko Golar v Skofji Loki, 1986. 30 str.

Debatni list Slava I/1. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986. 71 str.

Josef Vintr, *Die älteste tschechische Psalterübersetzung. Kritische Edition.* Dunaj: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1986. 294 str. (Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 474).

Umjetnost riječi XXX/4. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1986. 105 str. J. Schaeken, *Die Kiever Blätter.* Amsterdam: Rodopi, 1987. 272 str. (Studies in Slavic and General Linguistic).

Besedišče slovenskega jezika 1, 2. (Ur. Milena Hajnšek-Holz, Marjeta Humar, Franc Jakopin.) Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut SAZU, 1987. 525 oz. 633 str.

Jože Toporišič, *Portreti, razgledi, presoje.* K zgodovini slovenskega jezika: slovoja ob 400-letnici Trubarjeve smrti. Maribor: Založba Obzorja, 1987. 488 str.